

3

SISUKORD

- A. MÄGI: ARUPÄRIMISE ÕIGUS
- O. MÄND: PEAMINISTER K. EENPALU 50-AASTANE
- A. SUSI: TOTAALNE RIIK JA MEIE
- J. VIIDANG: EESTI ÜHISKONDLIKU MÖTTE ARENGUST, KADAKLUSEST JA PALGASÖDURI HINGEELUST
- H. VIRES: RAHVARIIE TÄNAPÄEVAL
- O. SAADRE: KAEVAMISED IRU LINNUSEL 1937

SISEPOLIITILINE RINGVAADE

- VALITSUSE TEGEVUSKAVA PUHUL
- K. SÄRGAVA: VÖIDUPÜHA JA LAULUPIDU

MAJANDUSLIK RINGVAADE

- K. E-L: KES VALITSEVAD VÄLISKAUBANDUST

VÄLISPOLIITILINE RINGVAADE

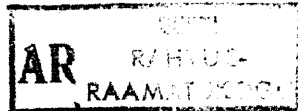
- J. PAADLA: VIIMASEID VÄLISPOLIITILISI SÜNDMUSI

AJAKIRJANDUSE VEERGUDELT

- E. SALURAND: IDEOLOOGIA KÜSIMUS
- MEIE JUHTKONNA KRIIS

KIRJANDUS

- J. SOOTS: MIDA KÕIKE EI PÜÜTA KATTA SANGARLIKKUSE ÖILSA NIMEGA

ÜLD-MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI

EESTI RAHVUSLASTE KLUBIDE LIIDU HÄALEKANDJA

NR. 3 (55)

4. JUULI 1938

VI AASTAKAIK

ARUPÄRIMISE ÕIGUS.

Parlamentaarse valitsemiskorra rakendamine eeldab, et vastava riigi põhikorda määravate normidega on tunnustamist leidnud põhimõte, mille kohaselt valitsemisvõimu teostav organ on poliitiliselt vastutav seadusandlust teostava organi ees. Parlamentarismi põhimõtte edukas rakendamine eeldab aga ka, et eelmainitud kahe organi koostööline suhe on rajatud vastastikusele usaldusele ühes vastavate järeldustega. Et sealjuures üldist tunnustamist on leidnud põhimõte, et riigipea ei kannu poliitilist vastutust, siis kandub vastav vastutus üle ministrite kolleegiumile — ministrite kabinetile, valitsusele sõna kitsamas mõttes. Sellekohaselt püsib parlamentarismi süsteemile rajatud valitsemiskorraga riigis valitsus ametis senikaua, kuni temal on rahvaesinduse usaldus, s. o. kuni teda tema ülesannete teostamisel toetab viimase enamik. Täpsemalt öeldes valitsus lahkuu ametist, kui selgub, et ta on kaotanud rahvaesinduse usalduse, s. o. rahvaesinduse enamiku toetuse. See usalduse kaotamine võib avalduda kas kaudselt või otseselt: rahvaesindus, toetudes oma valijaskonna eeldatavale poolehoiule, võib valitsusele vajaliku usalduse puudumist alla kriipsutada seega, et ta keeldub toetamast ja pooldamast valitsuse kavatsusi ja taotlusi, või ta ütleb otseselt, et valitsus on kaotanud rahvaesinduse enamiku usalduse, s. o., et valitsusele on osaks saanud rahvaesinduse umbusaldus.

Kumba umbusalduse (resp. usalduse) avaldamise moodust ühes või teises riigis kasutatakse, see sõltub otsustavalt asjaolust, milline on vastavas riigis nii legaalselt kui ka faktiliselt rahvaesinduse üldpositsioon riigi teiste otseste organite seas. On teatavas riigis tunnustamist leidnud konstitutsioonilise riigi valitsemissüsteemi aluseks olevad põhimõtted seega, et riigivõimu funktsioonide teostamisel pole seal võimude lahususe põhimõtte läbi viidud mitte ainult formaalselt, vaid üldprintsibiilt ka materiaalses mõttes ja on sellises riigis rahvaesindusele antud tema õige positsioon, s. o. legislatiivfunktsiooni teostamine, siis kujuneb seal tahes-tahtmatult umbusalduse

kaudne avaldamise moodus ja seda ka siis, kui vastava riigi põhikirja määravad normid peaksid selle küsimuse lahendamata teissuguselt. Teiselt poolt olgu siinkohal aga ka rõhutavalt esile tõstetud, et parlamentaarsete valitsemiskorra teostamine omaette süsteemina ongi mõeldav ainult riigis, kus võimude lahususe põhimõte on printsipiis tunnistamist leidnud ka materiaalses mõttes. Vastasel korral võib meil tegemist olla valitsemiskordadega, millele on juurde poogitud suuremal või vähemal määral parlamentarismi süsteemi sugemeid, mitte aga parlamentarismiga kui omaette riigi valitsemise süsteemiga.

Kui seepärast, näit., kaasajal mitmete riikide põhiseadustega on aktsepteeritud parlamentarismi formaalsed tunnused, kuid samaaegselt omaks võetud ka põhimõtted, mis eitavad parlamentarismi kui süsteemi, siis oleks eksitus, kui me vastavate põhiseadustega formaalselt tunnistatud parlamentarismile omaseid ja parlamentarismi kui süsteemiga lahutamatuid momente mõistaksime samasisulistena, nagu neid tunneb riigiteooria, mis käsitleb küll parlamentarismi, kuid mitte pseudoparlamentarismi mõeldavaid võimalusi. Mõiste, mis on lahutamata seoses ühe teatava süsteemiga, ei saa omada temale senini omistatud sisuulatust ja tähtsust teda kui tuntuust eitavas süsteemis ja tuleb seepärast uuesti sisustada. Ühe säärase mõistena esineb kaasajal rahvaesindusele resp. rahvaesinduse liikmeile antud õigus valitsuselt aru pärida ja sellega seoses ka õigus esitada valitsusele või tema liikmeile küsimusi.

Parlamentaarsete valitsemiskorraga riikides hinnatakse arupärimise õigust valitsuse tegevuse poliitilise kontrollimise abinõuna. Sama eesmärki, ehkki piirataval kujul ja ulatuses, taotleb valitsusele või valitsuse liikmeile küsimuste esitamise õigus. Hoopis suuremat tähtsust tuleb aga parlamentaarsete valitsemiskorraga riikides omistada nii arupärimise kui ka küsimuste esitamise õigusele, eriti esimesele, parteipoliitilise võitluse abinõuna. Arupärimise õiguse kasutamise kaudu on võimalik sundida rahvaesindust ja temas esinevaid rühmitisi võtma kindel seisukoht ka neis riigipoliitilistes küsimustes, mille otsustamisest teatavalt taktilisil või ka puhtparteipoliitilisil kaalutusil võidakse teadlikult kõrvale hoiduda. Arupärimise õiguse kasutamise kaudu saavutatakse valitsuse tegevuse otstarbekuse hindamise teel võimalus avalikkusele teatavaks teha ja eriti alla kriipsutada valitsust toetavate enamuserakondade programmist need osad, mida viimased ise avalikkusele teatavaks ei teeks või millest enamuserakonnad ise võimalikult vaikelt ja tähelepanematult sooviksid üle minna. Et enamuserakond või enamust moodustav koalitsioon, arvestades valijaskonda ja seega ka järgmiste valimiste tagajärgi, ei või iga seisukohta kaitsta avaliku deklaratsiooniga rahvaesinduses, siis on seega parlamentaarsete valitsemiskorraga riikides rahvaesinduse vähemikule antud arupärimise õiguse näol tõhus abinõu enamiku pidurdamiseks. Enamiku pidurdamine toimub sealjuures samale enamikule tugineva valitsuse kaudu, kes valitsemisvõimu teostamisel peab järelikult arvestama, et ta võib ette võtta ainult samme, milles teda saavad avalikult toetada tema seljataga olevad rühmitised. Teissuguste sammude astumisel peab sama valitsus arvestama arupärimise võimaluse tõttu vähemusse jäämisega rahvaesinduses ühes vastavate järeldustega tema suhtes kui ka võimalikkude järeldustega teda toetava rühma või rühmitiste suhtes.

Kui arupärimise õigust hinnatakse abinõuna valitsuse tegevuse poliitiliseks kontrollimiseks ja seda abinõu seotakse tavaliselt umbusalduse või

usalduse avaldamisega valitsusele, siis, arvestades arupärimise instituudi tähtsust parteipoliitilise abinõuna, on umbusalduse avaldamine rohkem loogiline järeldus, kui omaette taoteldav eesmärk. Parlamentaarse valitsemiskorraga riikides esineb arupärimise õigus sisult ikkagi rahvaesinduse vähemikule tagatud abinõuna, mis võimaldab vähemikule viia soovi korral rahvaesinduse enamik valijaskonna poliitilise hinnangu ette. Sundides rahvaesindust avalikult seisukohta võtma arupäritavas küsimuses on arupärimist esitav rahvaesinduse vähemik teadlik, et rahvaesinduse enamik, kelle toetust vajab ka arupäritavas küsimuses valitsus, peab arvestama, et arupäritava küsimuse otsustamine ei piirdu ainult hääletamisega rahvaesinduse koosolekul, vaid omab alati suuremat või väiksemat vastukõla ka valijaskonnas. Selles avalikkuse kohtule apelleerimise võimaluses peitubki parlamentaarse valitsemiskorra juures arupärimise õiguse erakordne väärtus: ta sunnib rahvaesinduse enamikku arvestama ka vähemikku, sunnib enamikku end taltsutama ja loobuma vastasel korral mõeldavast võimalikust omavolist. Kõige seepärast ei ole ka parlamentarismi kui süsteemi kohane kui arupärimise õiguse kasutamise võimalusi erakordselt piiratakse või koguni võimatuks teha. Samuti peab aga ka arvestama, et arupärimise õiguse kasutamise võimalus ei või areneda süsteemile ebakohaseks värvormiks. Erilist allakriipsutamist vajab siinkohal veel asjaolu, et arupärimise õigus omab siinmainitud osatähtsust ka parlamentaarse valitsemiskorraga riikides ainult eeldusel, et valijaskond on täiel määral informeeritav rahvaesinduse ja tema üksikute rühmitiste ja olenevalt valimissüsteemist ka üksikliikmete tegevusest ja et rahvaesinduse valimine toimub sõna tõsise mõttes valimise teel.¹⁾

On seepärast arusaadav, et parlamentaarne valitsemiskord ja parlamendi vähemikule kuuluv arupärimise õigus on lahutamatus seoses. Sellekohaselt näeme, et riikide põhiseadustes, milles on tunnustamist leidnud valitsuse poliitiline vastutavus rahvaesinduse ees, on ühtlasi vajalik tähelepanu pühendatud ka arupärimise õigusele. Teisalt näeme aga ka, et samal ajal, kui ühes või teises riigis on kas üldse loobutud parlamentarismile omaseist põhimõttest või on loobutud parlamentarismist süsteemina, on seal siiski tunnustamist leidnud arupärimise õigus. Üksikasjadesse laskumata, mida ei võimalda ajakirja piiratud ruum, võib väita, et säärastes riikides rakendamist leidnud õiguskorra tõttu on arupärimise õigus seal kaotanud oma osatähtsuse parlamentaarse valitsemiskorra olulise momendina.

Parlamentarismile võõrasse süsteemi istutatuna ei oma arupärimise õigus kaaluvat osatähtsust ei valitsuse poliitilise kontrollimise abinõuna, ei parteipoliitilise võitluse abinõuna ega ka rahvaesinduse enamiku erakonna-

¹⁾ Kuni käesoleva sajandi teise aastakümne lõpuni ja osaliselt ka veel tänapäeval (näit. Prantsusmaal ja Šveitsis) on poliitiline võitlus valimisõiguse eest olnud suunatud ühelt poolt üldise ja ühetaolise valimisõiguse kehtimapanemiseks ja teiselt poolt abinõude kindlustamiseks, et rahva tahe avalduks rahvaesinduses võimalikult puhtamal kujul. Sellekohaselt on ka vastav teaduslik kirjandus valimisõiguse käsitlemisel on olulisemas osas pearaekuse asetanud ühelt poolt valimisõiguse mõiste ja teiselt poolt mitmesuguste mõeldavate valimissüsteemide analüüsimisega (vt. Artur Mägi, Valimisõiguslikke printsiipe ja nende rakendamine Eestis de lege lata ja de lege ferenda, Tartu 1936 ja seal osundatud kirjandus). Sealjuures on aga valimissüsteeme hinnatud rohkem valimiste teostumise tehnilise abinõuna kui valimise sisulise teostamise võimaluse tagatisena. Sellekohaselt leiamegi kaasajal riike, kus võib olla teostatud üldine ja ühetaolise valimisõigus — vähemalt formaalselt — ja kus ka valimissüsteem võib teoreetiliselt olla laitmatu, kuid kus ometi ollakse kaugel rahvaesinduse valimisest selle sõna sisulises mõttes ja seda põhjusel, et valijaskonnal puudub seal pea igasugune võimalus otsustavalt kaasa rääkida valimistel võistlevate kandidaatide kindlaks määramisel.

huvide realiseerimise pidurdamise abinõuna. Arupärimise õigus evib temale õigustatult omistatud suurt õiguspoliitilist kaalu vaid senikaua ja seevõrra, kui ja millises ulatuses valitsus, olles riigi keskhalduse tegevuskava määratleja ja selle tegevuskava teostaja, on ühtlasi ka riigipoliitika üldsuuna määratleja ja teostaja ja kui sealjuures valitsus vajab ametis püsimiseks rahvaesinduse enamiku aktiivset toetust. Kõige selle juures ei või unustada ka, et arupärimise õiguse edukas rakendamine eeldab, nagu eespool mainitud, et rahvaesindusele on antud konstitutsioonilise riigi rahvaesinduse pädevuslik positsioon. Ei oma rahvaesindus riigivõimu funktsioonide teostamisel legislatiivfunktsiooni teostava organi positsiooni nii õiguslikult kui ka faktiliselt, või ei vaja valitsus ametis püsimiseks rahvaesinduse enamiku aktiivset toetust, või ei oma valitsus riigipoliitika üldsuuna määratlemise õigust või ei oma ta otsustavat sõna riigi keskhalduse tegevuskava määratlemisel, siis ei oma ka olulist tähtsust arupärimise õiguse tunnustamine sellise riigi põhiseadusega. Arupärimise õiguse fikseerimine põhiseaduse normidega tähistaks siis veel vaid teatavat tagasihoidlikku võimalust järeleinformatsiooni saamiseks valitsuselt tema poolt astutud sammude suhtes.

Hinnates arupärimise õigust, nagu see tunnustamist ja sisustamist on leidnud meie 1937. a. Põhiseadusega, peaksime paar sõna pühendama eelkõige valitsemiskorra süsteemile, mis on omaks võetud uue Põhiseadusega. Sellele küsimusele vastamisel huvitab meid siinkohal valitsemiskorra süsteem vaid seevõrra, kui võrra see on seoses arupärimise õigusega.

Siinkohal huvitavad meid esijoones küsimused, kuidas on reguleeritud riigivõimu põhifunktsiooni teostamise kord vastavate organite pädevuse ulatuse fikseerimisega, s. o. missugustele organitele ja millisel määral kuulub legislatiiv- ja eksekutiivfunktsiooni teostamine. Nendele küsimustele vastamisel tuleb tähelepanu omistada Põhiseaduse normidele, millega kindlaks määratakse ühelt poolt Riigikogu ja teiselt poolt Vabariigi Presidendi ja Vabariigi Valitsuse pädevus. Põhiseaduse neid norme, käesolevas artiklis püstitatud küsimustele vastamiseks, vajalikus ulatuses analüüsides võime konstateerida, et üldpõhimõttelt on Põhiseadusega legislatiivfunktsiooni teostamine eraldatud eksekutiivfunktsiooni teostamisest, kusjuures see eraldamine on läbi viidud ka organite suhtes. Reguleerides legislatiivfunktsiooni teostamise aluseid ja korda ja vastavate organite pädevust sisaldab Põhiseadus põhimõttelise normi (§ 60), et seaduste vastu võtmist teostab Riigikogu. Normides üksikasjades seadusandluse käiku ja määrates seadusandluse teostamisest osavõtvate organite vastavate aktide normatiivne jõud (7. peatükk) on Põhiseadusega printsüübilt asutud ka seisukohale, et seadusandluse teostamine seaduste sisu määramisega kuulub Riigikogule, kusjuures Riigivolikogu vastavatele aktidele on antud primaat Riiginõukogu aktide suhtes (§ 95, IV lõige). Samal ajal on aga Põhiseaduse samade ja mitmete teiste normidega tehtud Riigikogu kui seadusandlust teostava organi õigustes ka märgatavaid kitsendusi ja nimelt eksekutiivfunktsiooni teostavate organite kasuks. Jättes kõrvale erakordsetest olukordadest tingitud iseärasused seadusandluse teostamisel (vt. Põhiseaduse 13. peatükk — Riigikaitse) väärivad siinkohal allakriipsutamist Põhiseaduse § 92 ja 99. Esimesega tehakse teatud liiki seaduste algatamise õigus Riigikogu poolt kas olenevaks Vabariigi Valitsuse nõusolekust (§ 92, II lõige) või antakse nende algatamise õigus Vabariigi Valitsusele viimase ainuõigusena (§ 92, III lõige). Põhiseaduse § 99 läheb aga veel kaugemale — ta annab Vabariigi Presidendi õiguse anda seadusi dekreedina. Selle paragrahviga antakse seega

legislatiivfunktsiooni teostamise õigus riigi keskhalduse ühele organile ja seda sõltumatult rahvaesindusest. Järelikult on meil siin tegemist teatava kõrvalekaldumisega legislatiiv- ja eksekutiivfunktsiooni teostamise lahususe põhimõttest. Teiselt poolt surub aga sama paragrahv Vabariigi Presidendile kuuluva dekreedandiõiguse väga kitsastesse raamidesse. Nii loendatakse seadused ja seaduste liigid, mille suhtes Vabariigi President ei või kasutada temale kuuluvat dekreedandiõigust. Teisalt määratakse, et Riigikogul on õigus Vabariigi Presidendi poolt dekreedina antud seadusi nii muuta kui ka kehtetuks tunnustada. Erakordset tähtsust omab siinkohal aga Põhiseaduse sama paragrahvi norm, mille kohaselt Vabariigi President võib seadusi dekreedina anda ainult Riigikogu istungjärgude vaheajal ja kui seda tingib edasilükkamatu riiklik vajadus. Seega Põhiseaduse vastava normi mõtte kohaselt, mis järeldub ka Põhiseadusega omaks võetud üldisest põhimõttest, on meil antud juhul tegemist ikkagi nn. hädaolukorraga ja sellele vastavalt hädadekreetidega. Kuigi Põhiseaduse sellesisulise normi järgi Vabariigi President otsustab suvaliselt, kas ühe või teise seaduse andmine on edasilükkamatul vajalik või mitte, tuleb Põhiseaduse üldise mõtte kui ka sellesisuliste erinormide kohaselt järeldada, et dekreetseadusandlus ei ole teostatav rööbiti Riigikogu poolt teostatava seadusandlusega. Põhiseaduse § 99 tuleb kasutamisele ainult siis, kui teatava seaduse andmine osutub riigi huvides seevõrra edasilükkamatuks vajaduseks, et tema kehtimisega ei või riigi huvides viivitada ja kui selle seaduse vastuvõtmine ei ole samal ajal teostatav Riigikogu kaudu — sedagi ainult Riigikogu istungjärgude vaheajal.

Järelikult ülalmainitud kõrvalekaldumine legislatiiv- ja eksekutiivfunktsioonide teostamise lahususe põhimõttest ei oma kehtiva Põhiseaduse normide kohaselt valitsemiskorra süsteemi muutva põhimõtte tähtsust, ehkki see võimude lahususe süsteemile on võõras põhimõte. Mis puutub Põhiseaduse § 92 normidega Riigikogu suhtes teostatud seaduste algatamise õiguse kitsendamisse, siis on ka siin tegemist võimude lahususe süsteemist teatavamääralise kõrvalekaldumisega, kuid ka see kõrvalekaldumine, nagu näitaks üksikasjalikum analüüs, ei oma seda süsteemi muutva põhimõtte tähtsust.

Asudes järgmise küsimuse juurde, s. o. kas ja millisel määral kuulub Vabariigi Valitsusele riigipoliitika üldsuuna määratlemise õigus ja kas ja kuivõrra Vabariigi Valitsusele on antud otsustava sõna kaasaraäkimise õigus riigi keskhalduse tegevuskava määratlemisel, peame konstateerima, et siin on olukord märksa komplitseeritum ja sellele küsimusele vastamine nõuab nii Põhiseaduse kui ka vastavate eriseaduste normide üksikasjalikumat analüüsi. Seda ei võimalda aga käesoleva ajakirja ruum, mispärast piirdun siin vaid üldiste põhimõtete allakriipsutamisega.

Normides riigipoliitika üldsuuna ja riigi keskhalduse tegevuskava määratlemise võimalusi ja riigi keskhalduse aktiivsete organite pädevuse üldulatust sisaldab Põhiseadus üldpõhimõttelisi norme. Nii määratakse ühelt poolt (§ 48 p. 1), et Vabariigi Valitsuse pädevusse kuulub riigipoliitika teostamine kõigil aladel. Teiselt poolt määrab Põhiseadus (§ 38, II lõige), et riigi välise puutumatuse ja sise-mise julgeoleku ning riigi ja rahva üldise heaolu eest hoolitsemine kuulub Vabariigi Presidendi ülesannete hulka. Omaette eraldi võetult on mõlemad need normid esijoonel deklaratiiivsed normid ja vajavad konkreetsemat sisustamist eri normidega. Ka on need normid

sisult olulisemas osas kattuvad ja ei võimalda seega kindlaks määrata Vabariigi Valitsuse ja Vabariigi Presidendi osatähtsust siinmainitud küsimuses. Nende deklaratiivse iseloomuga normide kõrval sisaldab aga Põhiseadus antud küsimuses ka konkreetselt piiritletava sisuga üldpõhimõttelisi norme. Nii annab Põhiseadus (§ 48, p. 3) Vabariigi Presidendi pädevusse kuuluvate küsimuste puhul vormilise algatamisõiguse Vabariigi Valitsusele, millele vastavalt Vabariigi President vajab tema pädevusse kuuluvate küsimuste otsustamiseks Vabariigi Valitsuse sellekohast esitist. Erandi moodustavad siin küsimused, mida Vabariigi President otsustab erioigusel. Mitte väiksemat tähtsust ei oma siinkohal ka Põhiseaduse norm (§ 42), mille kohaselt Vabariigi Presidendi otsused ja muud aktid — välja arvatud erioigusel tehtavad aktid ja otsused — vajavad kehtivusele pääsemiseks ka peaministri ja asjaomase ministri kaasallkirja ja mis määrab, et Vabariigi Valitsus on Vabariigi Presidendi nende aktide ja otsuste eest poliitiliselt vastutav rahvaesinduse ees. Teiselt poolt väärib siinkohal tähelepanu aga ka asjaolu, et valitsemise korraldamise seadusega on asutud siin osaliselt Põhiseadust laiendavale tõlgendamisele ja nimelt Vabariigi Presidendi pädevuse kasuks (vt. RT 1938, 37, 332, § 9).

Et erioiguse alusel Vabariigi Presidendi poolt otsustatavad küsimused on üksikküsimused, siis — kõrvale jättes Põhiseaduse järgi võimalikud erandolukorrad — võime järeldada, et Põhiseaduse normide kohaselt on Vabariigi Valitsusel õigus ja võimalus otsustavalt kaasa rääkida riigi poliitika üldsuuna kui ka riigi keskhalduse tegevuskava määramisel.

Mis puutub küsimusse, millisel määral kehtiva Põhiseaduse normide järgi valitsus vajab ametis püsimiseks rahvaesinduse aktiivset toetamist, siis sellele annab põhimõttelise vastuse Põhiseaduse 50. ja 59. paragrahvidesse mahutatud normistik. Ps. § 50 alusel kuulub Vabariigi Valitsuse ja samuti ka üksiku ministri ametisse nimetamine ja ametist vabastamine Vabariigi Presidendile. Vastavat õigust teostab Vabariigi President erioiguse alusel (vt. Ps. § 42, II lõige). Sellekohaselt puudub Vabariigi Valitsuse ametisse nimetamise akti puhul isik, kes selle akti eest oleks Riigikogu ees poliitiliselt vastutav. Vaatamata Põhiseaduse normile, mis Vabariigi Valitsuse ja tema üksiku liikme ametisse nimetamise ja ametist vabastamise teeb Vabariigi Presidendi erioiguseks, on sellega mõeldud poliitiline vastutamatus vastava akti puhul rahvaesinduse ees olulisemas osas siiski puhtakujuline teoreetiline formaalsus. Põhiseaduse sama paragrahvi järgnevat normidega (§ 50, II ja III lõige), kui neid hinnata seoses Ps. § 59 normidega, on poliitiline vastutavus rahvaesinduse ees valitsuse ametisse nimetamise ja ametist vabastamise aktide puhul sisult ometi omaks võetud ja sellega, antud küsimuse puhul, olulisemas osas ka sisutuks muudetud Ps. § 42 teise lõike sisu. Kuigi § 50 esimese lõike kohaselt Vabariigi President peaks Vabariigi Valitsuse ja tema üksiku liikme ametisse nimetama ja ametist vabastama erioigusel, siis sama paragrahvi lõplõige määrab, et vastav ametisse nimetamine ja ametist vabastamine on iga üksiku valitsuse liikme puhul võimalik vaid peaministri ettepanekul. Peaminister tehes oma ettepaneku Vabariigi Presidendile on aga õigustatud ja poliitilise otstarbekuse seisukohalt ka kohustatud vastava ettepaneku puhul arvestama Ps. § 59 normidega antud õiguste kasutamise võimalust Riigikogus ja sellega seoses olevaid võimalikke järeldusi. Poliitilise vastutavuse võimalus valitsuse ametisse nimetamise ja ametist vabastamise akti puhul on seega oluliselt seotud peaministri instituudiga, erilisel aga olenev isikust, kes täidab peaministri kohta või

kellele Vabariigi President teeb ettepaneku asuda peaministri kohale. Peaministri osatähtsust kriipsutab siinkohal veel tugevasti alla Põhiseaduse § 50 teine lõige, millele vastavalt peaministri ametist lahkumisel tuleb ametist lahkuda ka Vabariigi Valitsusel kogu koosseisus. Seega peaministri isikul on mainimisväärsed võimalused Vabariigi Presidendi kõrval kaasa rääkida, kas tuleb Vabariigi Valitsuse ja tema üksiku liikme ametisse nimetamisel arvestada Riigikogu enamiku aktiivset toetust valitsusele ja tema üksikule liikmele või mitte. Seda eriti puhkudel, kui Vabariigi Presidendi ja peaministri isiklikud vaated selles küsimuses oleksid teineteisele vastukäivad.

Küsimuse konkreetselt lahendamisel on Põhiseadusega asutud seisukohale, et Vabariigi Valitsus kui ka tema üksik liige vajavad Riigikogu usaldust. Ps. § 59 normide kohaselt ei nõuta aga Riigikogu usaldust aktiivse toetuse näol valitsusele, vaid on parlamentaarsete valitsemiskorraga riikides üldist tunnustamist leidnud põhimõtte kohaselt asutud seisukohale, et valitsuse ja tema üksiku liikme suhtes eeldatakse rahvaesinduse enamiku usalduse olemasolu, kuni ei ole selgunud vastupidist. Vastupidise seisukoha ilmnemisel, täpsemalt öeldes, kui Riigikogu selleks seatud korras (Ps. § 59) avaldab Vabariigi Valitsusele või tema üksikule liikmete umbusaldust, tuleb Vabariigi Valitsusel või tema vastaval liikmel ametist lahkuda.

Eelöeldu alusel võime järeldada, et Põhiseaduse sellesisuliste normidega on fikseerimist leidnud põhimõte, millest ilmneb parlamentarismi kui süsteemi tunnustamine Eesti riigi valitsemiskorra alusena. Arvestades ühtlasi kõike siintoodut tuleb sellekohaselt hinnata ka meie arupärimise õigust, eriti aga arupärimise õiguse osatähtsust nii valitsuse kui ka rahvaesinduse enamiku tegevuse poliitilise kontrollimise abinõuna.

Arupärimise õiguse käsitlemisel tuleb tähelepanu osutada ühelt poolt Põhiseaduse ja teiselt poolt Riigikogu ajutise kodukorra ja Riigikogu töökorra vastavaile normidele, kusjuures peab aga ühtlasi teadlik olema, et õiguspärasuse põhimõtete tunnustamisel kuulub nende erinevajõuliste normide rakendamisel primaat Põhiseaduse normidele, s. o. Riigikogu ajutise kodukorra ja Riigikogu töökorra vastavad normid peavad olema kokkukõlas Põhiseaduse samasisulisi küsimusi käsitlevate normidega. Põhiseadus pühendab arupärimise küsimusele otseselt ainult ühe paragrahvi (§ 82). Selles paragrahvis sisalduvate normidega piirdatakse esijoones üldpõhimõttelisemate küsimuste lahendamise, kuid antakse samalaadset vastust ka mitmele konkreetsele eri küsimusele. Nende normidega kindlustatakse Riigikogule arupärimise õigus. Selle õiguse kasutamine võimaldatakse aga ainult Riigivolikogu liikmeile, kusjuures ka Riigivolikogu liikmed saavad seda õigust kasutada vaid siis, kui seda õigust kasutab korraga vähemalt üks neljandik Riigivolikogu seaduslikust koosseisust, s. o. arupärimise õigus kuulub kahekümnele Riigivolikogu liikmele. Põhiseaduse otsese nõudmise kohaselt peab arupärimine esitatama kirjalikult; arupärimine võib toimuda vaid Riigivolikogu koosolekul. Põhiseaduse kohaselt ollakse arupärimisega õigustatud pöörduma Vabariigi Valitsuse kui terviku poole mitte aga valitsuse üksiku liikme — ministri poole, nagu see on võimalik küsimuste esitamise puhul. Ühtlasi määrab Põhiseadus aga ka, et seatud korras esitatud arupärimisele on Vabariigi Valitsus kohustatud vastama, ehk Põhiseaduse sõnadega — arupärimisele tuleb vastata seletusega.

Seega Põhiseadus tunnustades arupärimise õiguse kasutamise võimalust määrab kindlaks arupärimise õiguse subjekti, arupärimise õiguse kasu-

tamise üldise korra, aga ka parlamentarismi põhimõtete püramiselt arupärimise sisulise mõtte. Arupärimisega seoses olevate üksikküsimuste lahendamise on jäetud teostada Põhiseaduse § 62 kohaselt Riigikogu kodukorraga ja Riigikogu töökorda määrada eriseadusega. Nende eri aktidesse paigutatavate normidega on jäetud kindlaks määramata peale muu ka igasugused tähtsajad, mis puudutavad arupärimise õiguse kasutamist.

Võrreldes 1937. a. Põhiseaduse 82. §-i samasisulise paragrahvi (§ 56) 1920. a. Põhiseadusest, ilmneb arupärimise osas märgatavaid erinevusi, kuigi need kaks paragrahvi on oma sõnastuselt peaaegu samased. Nii üks kui teine tunnustab arupärimise õiguse üldisi põhimõtteid, mõlemad näevad ette, et arupärimisega pööratakse valitsuse kui terviku poole, mõlemad sisaldavad arupärimise õiguse kasutamise suhtes samase kitsenduse — arupärimise õigust saavad kasutada alates vastava kogu ühe neljandiku seadusliku koosseisuga ja lõpuks mõlemad põhiseadused vastava paragrahvi näol garanteerivad, et arupärimisele antakse vastus. Võrreldes aga neid kahe põhiseaduse paragrahve üksikasjades ja arvestades ka põhiseaduste teisi paragrahve, mis võivad tulla või on tulnud rakendamisele arupärimise puhul, ilmnevad meie ulatuslikud erinevused ja seda ka põhimõtteis. Osaliselt on need erinevused tingitud rahvaesinduse kui organi koosseisu erinevust kahe põhiseaduse vahel, osalt aga tingitud ka põhimõtete muutmisest riigi otseste organite vastastikuse suhte, eriti aga riigi otseste organite pädevuse määritlemisel.

Tingituna asjaolust, et 1937. a. Põhiseadus loob senise ühekojalise rahvaesinduse asemel kahekojalise rahvaesinduse ja et Põhiseadus sealjuures tunneb rahvaesindusena sõna kitsamas mõttes ainult ühte koda — Riigivolikogu, on omaks võetud põhimõte, et arupärimise õigust ei saa kasutada Riigikogu kahekojalise parlamendina kui tervik, vaid see õigus kuulub ainult Riigivolikogule. Selle põhimõttelise seisukoha omaksvõtmine näib põhjendatuna ja on kokkukõlas ka parlamentarismi põhimõtetega, mis eeldavad valitsuse poliitilise vastutavuse tunnustamist ainult rahvaesinduse ees sõna kitsamas mõttes. Sellekohaselt näit. näeme, et parlamentaarse valitsemiskorraga riikides teostab valitsuse suhtes poliitilist kontrolli printsipiililt vaid parlamendi esimene koda, s. o. rahva poolt otseselt valitavate saadikute koda. Toodud erinevus ei oma seega sisuliselt olulist tähtsust ja näib tingitud olevat riigivõimu funktsioone teostavate otseste organite arvust tehtud muudatusest ja tahtest säilitada süsteemi puhutus riigivõimu teostavate organite vastastikuse suhte määritlemisel. Vahe märkusena olgu siinkohal aga mainitud, et vastavat süsteemi puhtust on Põhiseaduse § 59 normides omaks võetud põhimõtetega siiski ühed seega, et Riiginõukogu on sisult seotud valitsuse usalduse küsimuse otsustamisega.

Sisuliste erinevuste puhul väärrib mainimist, et 1937. a. Põhiseadusega on § 82 antud redaktsiooniga elimineeritud võimalus pöörata arupärimisega ka valitsuse üksiku liikme poole. Eriti allakriipsutamist väärivad aga erinevused esitatud arupärimise tulemusis. Mõlemad põhiseadused näevad siin küll ühesuguselt ette, et arupäritaval tuleb arupärimisele vastata, kuid hinnates arupärimise õiguse tähtsust valitsuse tegevuse ja selle kaudu ka rahvaesinduse enamiku kavade ja seisukohtade poliitilise kontrollimise abinõuna, võib see vastamise kohustus ja selle kaudu suures osas ka arupärimise instituut kahes põhiseaduses omada erinevat sisu. Kui arvestada, et parlamentaarse valitsemiskorraga riikides arupärimise õigust kasutatakse tihti selleks, et sundida rahvaesinduse enamikku oma seisukohtasid avalik-

kusele teatavaks tegema sellekohase rahvaesinduses vastuvõetud otsuse näol (eriti juhul, kui rahvaesinduse enamiku moodustab selle üks rühm — erakond) ja et sellise sunniabinõuna lubatakse kasutada just valitsuse usalduse (resp. umbusalduse) küsimuse püstitamist, siis on mõistetav, et võimaldatakse arupärimist siduda valitsuse usalduse küsimusega. Selle küsimuse lahendamisel võimaldavad 1920. a. ja 1937. a. Põhiseadus käia erinevat rada. 1920. a. Põhiseadus ei tee arupärimise ja valitsuse usalduse küsimuse sidumiseks mingisuguseid ei vormilisi ega ka sisulisi takistusi. Ka 1937. a. Põhiseadus ei tee selleks otseseid vormilisi takistusi, kuigi sellega — võrrelduna 1920. a. Põhiseadusega — märgatavalt raskendatakse valitsusele umbusalduse avaldamise võimalusi ja selle kaudu faktiliselt raskendatakse ka arupärimise sidumise võimalust valitsuse usalduse küsimusega (vt. Ps. § 59). Kuid vaatamata, et ka 1937. a. Põhiseadus ei eita arupärimise ja usaldusküsimuse sidumise võimalust, sisaldab 1937. a. Põhiseadus samal ajal siiski norme, mis võimaldavad võtta arupärimiselt tema akuutsuse või teha mõttetuks arupärimise sidumise valitsuse usalduse küsimusega. Ka võimaldab Riigikogu ajutine kodukord, nagu seda alamal näeme, teatavil juhtudel arupärimine üldse vastamata jätta.

Mis puutub üksikküsimustesse seoses arupärimisega, siis, nagu tähendatud, leiavad need lahenduse Riigikogu töökorra seaduses (RT 1937, 71, 595) ja Riigikogu ajutises kodukorras (RT 1937, 71, 594). Neist lahendab Riigikogu töökorra seadus (5. peatükk) Vabariigi Valitsuse poolt arupärimisele vastamise korra, kuna ajutine kodukord sisaldab norme arupärimise sisu, esitamise korra, arupärimisele vastamise korra, arupärimisest loobumise korra, läbirääkimiste korra ja arupärimise lõpetamise kohta (XI ja X peatükk).

Arupärimise sisulise ulatuse suhtes ei tee Põhiseadus mingisuguseid kitsendusi. Põhiseaduse päraselt võidakse arupärimine keelata vaid sellistes küsimustes ja sellisel kujul, mis Põhiseaduse üldmõtte ja vastavate erinorme järgi on kui tegu keelatud igale kodanikule. Sellekohaselt ei püüa ka Riigikogu ajutine kodukord kindlaks määrata arupärimise võimalikku sisu. Ajutine kodukord lahendab vaid need küsimused, mida Põhiseaduse üldmõtte kohaselt arupärimine ei või sisaldada; arupärimine ei või sisaldada haavavaid väljendeid ega üleskutset seadusvastastele tegudele — kuritegudele. Sisaldab arupärimine haavavaid väljendeid või üleskutset kuritegevusele, siis on Riigivolikogu Juhatus õigustatud ja ka kohustatud säärasele arupärimisele kas täies ulatuses või vastavas osas käiku mitte andma. Et ka 1937. a. Põhiseaduse mõtte kohaselt on arupärimine üks võimalus alatise poliitilise kontrolli teostamiseks valitsuse suhtes ja et Põhiseadus ei tee sisuliselt siin ühtki erandit, siis on arupärimine võimalik iga küsimuse puhul, mis kas otseselt või kaudselt on seotud valitsuse kui terviku või üksiku ministri või valitsusasutuse tegevusega. Esitatakse arupärimine selleks seatud korras ja kui see ei sisalda endas teugu, mis keelatud igale Eesti kodanikule, siis on Riigivolikogu Juhatus kohustatud arupärimisele käigu andma.

Arupärimine esitatakse Riigivolikogu Juhatusale kirjalikult, ta peab olema varustatud vähemalt ühe neljandiku Riigivolikogu liikmete allkirjadega ja tuleb Põhiseaduse otsesel nõudmisel esitada Riigivolikogu koosolekul. Et arupärimine tuleb esitada Riigivolikogu koosolekul, siis sellele vastavalt on nõutav, et arupärimise sisu tehtakse alati teatavaks Riigivolikogule; samuti tuleb teatavaks teha Riigivolikogule ka arupärimisele antud vastus. Vastav teatavaks tegemine peab toimuma samuti Riigivolikogu koosolekul. Riigikogu ajutise kodukorra normide kohaselt on võimalik

arupärimise protseduuri lahendada kirjalikult. Nimelt kodukorra normide kohaselt jääb arupärimine Riigivolikogu päevakorda võtmata, kui arupärimise esitaja on arupärimisele antud vastusega rahuldatud; vastus arupärimisele võib aga samade normide kohaselt olla ka ainult kirjalik. Et aga arupärimise esitamine on Põhiseaduse nõudel võimalik vaid Riigikogu koosolekul, siis Põhiseaduse mõtte kohaselt võiks arupärimine ja arupärimisele antav vastus jääda Riigivolikogu koosolekule sisuliselt teatavaks tegemata vaid siis, kui arupärijad loobuvad arupärimisest või kui arupärimine loetakse äralanguks. Arupärimine loetakse äralanguks ja jäetakse vastamata, kui see oli esitatud eelmise Riigivolikogu ajal või kui on vahepeal lahkunud Vabariigi Valitsus, kelle vastu arupärimine oli esitatud.

Esitatud arupärimisele vastab Vabariigi Valitsuse nimel kas Peaminister või mõni minister. Vastamine toimub kas suusõnaliselt Riigivolikogu koosolekul või kirjalikult vastuse saatmisega Riigivolikogu Juhatusale. Kumba vastamise moodust valitsus soovib kasutada, seda otsustab valitsus suvaliselt. Nagu tähendatud, ei saa aga vastamise moodusest oleneda, kas arupärimine võetakse Riigivolikogu koosoleku päevakorda või mitte. Vastamise kahesuguse mooduse võimaldamine on puhtakujuline protseduuri küsimus ja ei saa mõjutada arupärimise käike sisuliselt ka siis, kui arupärimisele antud vastusega on rahuldatud arupärija. Arupärimisele kirjaliku vastuse andmise korral on Riigivolikogu juhatus kohustatud vastuse teatavaks tegema arupärimise esitajaile, kellest oleneb, kas arupärimisele järgnevad läbirääkimised või mitte. Ajutise kodukorra normid, mis teevad arupärijate vastusest sõltuvaks küsimuse, kas arupärimine võetakse Riigivolikogu koosoleku päevakorda või mitte, olenevalt sellest, kas arupärijad on valitsuse vastusega rahuldatud või mitte, ei ole seega Põhiseaduse mõtte pärased. Vastamine arupärimisele peab toimuma hiljemalt ühe kuu jooksul, arvates arupärimise teksti saamisest Riigivolikogu Juhatuselt. See tähtaeg võib aga märgatavalt suureneda, kui Riigikogu istungjärk lõpetatakse enne vastuse andmiseks määratud tähtaja möödumist, sest sel korral antakse vastus uue istungjärgu alguseks. Ei anna valitsus selleks määratud tähtaja jooksul arupärimisele vastust, siis on Riigivolikodu Juhatus kohustatud arupärimise Riigivolikogu koosoleku päevakorda võtma eelmainitud ühekuulise tähtaja möödumisel omal algatusel. Arupärimise puhul toimuvad läbirääkimised peetakse ühel selleks alatiseks kindlaks määratud nädalapäeval. Missugune nädalapäev selleks valitakse, see on jäetud Riigivolikogu Juhatus määrata, kuid Riigivolikogu võib läbirääkimiste päeva kindlaks määrata konkreetse arupärimise puhul ka oma soovi kohaselt. Läbirääkimised algavad Vabariigi Valitsuse esindaja vastamisega arupärimisele või, kui vastus on antud kirjalikult, — siis selle teatavaks tegemisega Riigivolikogu koosolekule. Läbirääkimiste puhul toimuvate sõnavõttude puhul kohaldatakse kõneaja suhtes norme, mis reguleerivad kõneaga seaduseelnõude puhul esimesel lugemisel (Riigikogu ajutine kodukord pkt. X). Arupärimine lõpetatakse üleminekuvormeliga, kui see esitatakse. Üleminekuvormeli motiveerimiseks antakse aga sõna vaid siis, kui arupärijad on vastusega rahuldatud. Kodukorra normide mõtte kohaselt ei ole üleminekuvormel seotav umbusalduse avaldamisega valitsusele või valitsuse üksikule liikmele. Tahetakse arupärimine siduda valitsusele umbusalduse avaldamisega, siis ei ole see keelatud, kuid siis peavad arupärijad, ka Põhiseaduse mõtte kohaselt, algatama umbusalduse küsimuse vastava eri protseduuri, korras, nagu see on kindlaks määratud Põhiseaduse § 59 antud normidega.

Artur Mägi.

PEAMINISTER K. EENPALU 50-AASTANE.

Peaminister K. Eenpalu sai 28. mail s. a. 50-aastaseks. Kogu avalikkus osutas talle sel puhul rohkesti tähelepanu. Ja seda täiesti põhjendatult. On ju K. Eenpalu meie keskmise põlve riigi- ja poliitikameestest populaarsemaid ja silmatorkavamaid. Kogu iseseisvusaja, alates Asutava Kogu päevilt, on tema seisnud poliitilise ja avaliku elu keerises, teenides seda ajakirjanikuna, parlamendi liikmena, parlamendi esimehena, ministrina ja riigivanemana. Eriti on võidud tema tegevust tähele panna viimase nelja aasta jooksul, kus tal K. Pätsi ja J. Laidoneri kõrval on peaministri asetäitjana ja siseministrina etendada olnud otsustavalt juhtiv osa.

K. Eenpalu kui seltskonnategelase karjäär algab, nagu see on alanud väga paljudel. Juba koolipoisi põlves Treffneri eragümnaasiumis Tartus on ta askeldamas õpilaste avalikes kui ka salajastes ringides. Juba neil aastail kandub tema tegevus ka väljapoole kooliseinu, eeskätt oma kodukoha seltskondliku elu korraldamisele. Üliõpilaspõlves tegevuspiirid muidugi aina laienevad. Tolleaegsel eesti üliõpilaskonnal lasus väga mitmesuguseid ja laialdasi kohustusi. Üliõpilane Einbund sööstis nende täitmisele täie andumuse ja suure entusiasmiaga. Ta esineb karkus-haridusalal ja teeb sihte rajavalt kultuuritööd avalike raamatukogude võrgu rajamisel raamatukoguseltside asutamiseks. Viimasel alal hinnatakse tema teeneid praegugi kõrgelt. On endastmõistetav, et sellisel tööpõllul paratamatult tuleb ka sulg pihku haarata. Nõnda näeme ka K. Einbundi tegutsemas ajakirjanikuna „Postimehe“ juures, küll toimetusliikmena, küll alalise kaastöölisena. „Noor-Eesti“ ja karskusorganisatsioonide kaudu avanes võimalus oma tööjõudu viljakalt rahva teenistusse rakendada, kuni tuli Maailmasõda. Sõjast tuleb K. Einbund tagasi suurtükiväe-ohvitserina. Jõudes pärast revolutsiooni 1917. a. Tartu, rakendatakse ta kohe juhtivalt tööle eesti rahvuslike polkude organiseerimisel ja sisekorra hoidmisel enamlikes korralageduses. Tuleb Saksa okupatsiooni aeg. K. Einbund töötab „Postimehe“ toimetuses. Artiklite sarjast sünnib tema „Õiguslik riik“. Enne okupatsiooni avaldab rea kirjutisi, milles põhjendab ja õigustab arvulistegi andmetega Eesti iseseisvust. Okupatsiooni langedes ootavad rasked ülesanded. Noored ohvitserid tõttavad eesti väkke. K. Einbund satub Põltsamaa kaudu Viljandisse, kus formeerib Tartu kooliõpilaste pataljoni, viib selle lahingutesse ja võitleb kuni Valga vabastamiseni. Saab siis, koolipoiste lahinguliinilt lahkumisel, ülesande formeerida suurtüki patareid, mille ülemana tegutseb Kuperjanovi partisaanide pataljoni juures.

Siis 1919. a. kevadel tulevad Asutava Kogu valimised. Muidugi on ohvitser K. Einbund, kelle nimi seltskonnategelaseks juba laialt tuttav, kandidaatide nimekirjas. Ta osutub valituks. Frondiohvitser vahetab mundri parlamendimehe kohustuste vastu. Siit peale algabki K. Eenpalu poliitiline tegevus, mis kestab vahetpidamatult tänapäevani. Nende 19 aasta kestel on ta olnud riigikontrolör, pikemat aega mitmes valitsuses siseminister ja mitu aega Riigikogu esimees; vahepeal, kui ei kuulunud valitsusse, tegeles ajakirjanikuna. Pärast 12. märtsi 1934. a. pööret siirdus K. Pätsi kutsel Riigikogu esimehe kohalt peaministri asetäitjaks ja siseministriks. Sel kohal on ta viimastel aastatel etendanud silmapaistvat osa. Oli Rahvuskogu liige ja

on nüüd Riigivolikogu liige. Kui uus põhiseadus lõplikult jõustus ja K. Päts Vabariigi Presidendiks valiti, nimetas ta oma senise tähtsana kaastöölise K. Eenpalu peaministriks, kellenä ta praegu oma vastutusrikkaid ülesandeid täidab.

Kui tagasivaate tegemisel K. Eenpalu senisele ühiskondlikule ja poliitilisele tööle väljuda viimasest sündmusest — tema nimetamisest peaministriks uue põhiseaduse alusel — siis paistab see kõrvaltvaatajale asjade käigu loomuliku arenguna. Kogu üleminekuajajärgul oli tema kaalukalt tegev kõiges selles, mis selle aja jooksul ette võetud ja läbi viidud. Kui mitte niivõrd ideede andjana ja leiutajana, siis nende elluviijana, nendele pinnaloojana, seljataguse organiseerijana ja kõigiks ettevõtmisteks soodsa olukorra ettevalmistajana. Ilma Isamaaliiduta oleksid rahvahäälletuse tulemused vaevalt nõnda soodsad olnud; seltskondlike komiteedeta muu poliitilise elu „vaikiva oleku“ olukorras poleks Rahvuskogu valimised olnud kujuteldavad; rahvarindeta „vaikivas olukorras“ oleks ka Riigivolikogu valimised juhuslikke tagajärgi võinud anda. Nende organisatsioonide tekkimises ja tegevuses etendas aga K. Eenpalu peafunktsionääri osa. Sellega on uues parlamendis saavutatud haruldane ühtlus, millele presidendi poolt nimetatud valitsus kõhkluseta võib tugineda. Kes aga oleks rohkem kutsutud olnud neil eeldustel tööd jätkama kui see, kes säärase soodsa olukorra saabumiseks võrratult energiat kulutanud? Pealegi ei tohi unustada, et nii mõnedki suured reformid, mis eelmise valitsuse ajal ette võeti, on veel lõplikult ellu viimata. Näiteks surmurrang omavalitsuste korralduses, kus K. Eenpalu osa on kaugelatuslik.

Meile paistab koguni, et eelmärgitud seisukohtadest väljudes ja kui ollakse juhitud püüdest alustatud tööd määratud sihis lõpule viia, siis antud olukorras puudus üldse võistleja peaministri kohale. Viimane oleks võinud päevakorrale kerkida ainult siis, kui oleks tahetud sihtida murrangulisele teele.

K. Eenpalu valitsuse deklaratsioon (mida ta riigikogu töökorrast tingitud asjaoludel nimetas teadaandeks) sisaldas suure annuse sellest, mida valitsuse juht oma viimaseaegseis ideoloogilisis otsinguis korduvalt rõhutanud ja teatud määral ka seda, mida ta taotlenud juba oma ennesesaisvusaegses tegevuses, eriti mis puutub deklaratsiooni kultuurpoliitilisse ossa. Üldse erineb K. Eenpalu deklaratsioon varemkuulduist just selle poolest, et siin leidub rohkesti ideoloogilisi arutlusi. Seepärast võib seda ka vaadelda peaministri tähtpäeva puhul kui tema püüete ja sihtide kajastust. Meie riigimehed on ideoloogilistes küsimustes tagasihoidlikud. Püstitatavaile programmidele pole püütud lähemat põhjendust anda, kondikava antakse sagedasti liigagi lihatult ja veretult. K. Eenpalu on siin püüdnud lünka siluda. Tema kõned „põlisest olekust“, vaimust, mis käib üle võimu, igavesest olemisest, eesti rahva igavikust jne. jätavad esialgu küll piiritlematuse mulje, kuid nende mõtete sisust saame kujutluse, kui loeme juba konkreetset punkti: Eesti rahva arv peab tõusma kahekordseks. Huvitav oleks — ja seda mitte ainult K. Eenpalu puhul — kui meie riigimehed üldse rohkem avaks oma ideoloogiliste mõtete maailma. Praegustes keerulistes olukordades oleks see kahekordselt huvitav.

Kui K. Eenpalu aastate eest ühendatud põllumeeste-erakonna programmis seadis „51!“, saajast kohast parlamendis enamik, siis oli selle loosungi

Peaminister K. EENPALU

mõtteks, et riigielu saaks kindlakäeliselt juhtida, et valitsuse seljataga seisaks parlamendi enamik. Praegusel K. Eenpalu valitsusel on parlamendis veel märksa suuremgi enamik, kui omal ajal soovitud „51”. See võimaldab kaugemaulatuseliku kavaga töötada, ilma et valitsusel tarvitseks arvestada parlamendist tulevaid pisisoove või nendest sõltuvaks teha oma saatust. Siin on tõsisel riigimehelikkusel nüüd hea võimalus näidata oma võimeid. Peaminister K. Eenpalult, tema jõudes üle 50. eluaasta läve, seistes oma elu paremais aastais, võib eelduste kohaselt oodata, et meie riigielu areng, niipalju kui see oleneb vabariigi valitsusest ja selle juhust, läheb edurada. K. Eenpalu idealistlikud püüded, mis muudes muudatustes ja elurägastikus ikkagi endiseks jäänud, peaksid meile kindlustama demokraatliku korra peatse lõpliku tagasituleku — elukoolist läbikäinuna, ümberhinnatuna ja küpsemana endisest. Selle sooviga võiksime lõpetada ja saata hilinenud tervitused härra peaministrile.

Oskar Mänd.

TOTAALNE RIIK JA MEIE.

Totaalse riigi mõiste, kuigi teiste nimetuste all, ulatub halli minevikku. Kreeka filosoof Platon, kelle mõju läbi kahe aastatuhande ka meie päevil märgatav on, lõi üksikkodaniku suhtes kõikvõimsa, õiglusele rajaneva riigi ideaali, millise riigi hea ja korrapärase funktsioneerimise eelduseks pidi aga olema see, et filosoofid oleksid kuningateks või kuningad muutuksid filosoofideks. Platoni ideaalses riigis võib leida jooni, mis iseloomustavad tänapäeva totalset riiki.

Totaalse riigi idee on osutunud küllaltki vitaalseks, kuigi aegade ja olude muutudes ta mitmel poolt ja mitme filosoofi juures omandas eri kuju nii lähtekohtadelt kui ka ülesehituselt. Tänapäeval elab see idee üle uuestisündi, seda võimsamat ja ulatuslikumat, et teoreetilise mõtiskelu valdkonnast on üle mindud ta tegelikule elluviimisele. Kõige sagedamini kuuleme totalse riigi nimetust kohaldatavat fašistliku Itaalia ja rahvussotsialistliku Saksamaa kohta. Kuid nende kahe maaga ei lõpe veel totalsete riikide loetelu. Muude hulgas oleme õigustatud samasse riikide kategooriasse arvama ka Nõukogude Venet, sest kuigi ta oma lõppeesmärkidelt diameetraalselt erinev on nii Saksast kui Itaaliast ja kuigi fašistlike riikide ja Nõukogude Vene vahel valitseb näiliselt leppimatu verivaenlus, siiski osutavad kõik need kolm riiki oma ülesehituses ja meetoodikas paiguti üllatavat sarnasust.

Kuid mis on totalne riik? Peab ütlema, et isegi vastavas kirjanduses on raske leida küllaldaselt täpset ja vaieldamatut definitsiooni. See nähe on tingitud sellest, et iga riigikord, olgu see totalne või mitte, on ainulaadne, kordumatu, et ka totalseiks peetavad riigid osutuvad omavahel sügavale ulatuvaid erinevusi, nii kvalitatiiivseid kui kvantitatiivseid; et igrüks neist on varustatud paljude essentsiaalse tähtsusega eri tunnustega. *Differentia specifica* leidmine on selles olukorras seotud teatavate raskustega.

Vahest ehk aga ei löö meie märgist mööda, kui hakkame seda eritunnust otsima riigi ja üksikkodaniku vahekorras ja kui ütleme, et totalse riigi iseloomulikumaks jooneks on kogu võimu koondamine riigi kätte, kes on ise oma võimu allikas, üksikkodaniku ümbert kogu selle kaitsevalli mahakiskumine, mida tunneme kodaniku „põhiõiguste“ nimetuse all, ja üksikkodaniku muutmine abinõuks riigile, mis on eesmärk endas (*Selbstzweck*).

See üldine tunnus annab kätte teatava kriteeriumi vahetegemiseks totalsete ja mittetotalsete riikide vahel ja ühtlasi võimaldab ka lähtekoha võttu totalse riigi eluavalduste hindamiseks ja oma suhtumise määramiseks neisse. Ja meie riigi liberaal-demokraatlik arenemissuund määrab ka selle lähtekoha. See lähtekoht on: üksikkodanik on eesmärk (*Selbstzweck*), mitte abinõu; kodanik peab riigi ülivõimu vastu kaitstud olema teatavate nn. põhiõigustega; riigivõim peab lähtuma rahvast. Mõistagi on igas riigis, ka kõige demokraatlikumas, kõrvalekaldumisi neist põhimõttest, vastavalt kas ajutistele või alatistele vajadustele. Ka meie praegunegi põhiseadus sisaldab mõndagi nende aluste kitsendust või kitsendamise võimalust, mis voi-

vad mõnes olukorras, näit. riikliku hädaohu korral, viia nende põhimõtete surumisele tegelikult vaikivasse olukorda. Kuid meie põhiseadus on need põhimõtted siiski võtnud aluseks, millele rajatud kogu riigikord.

Totaalne riik eitab neid aluseid. Ta on antidemokraatiline, sest ta ei tunnusta rahvast riikliku võimu kandjaks; ta on antiliberaalne, sest ta keeldub põhimõtteliselt tunnustamast kodaniku vabadust. Ta pöörab teadlikult selja 1789. aasta ideedele.

Tänapäeva totaalne riik elab ja areneb meie silme ees kogu oma eluavalduste mitmekesisuses ja värvikülluses. Vaadeldes lähemalt mõnda neist avaldusist, väljudes ülaltoodud lähtekohast, ilma et püüaksime analüüsida totaalset riiki kõigis kolmes dimensioonis, s. o. pikkuses, laiuses ja kõrguses. Nii ulatuslik ülesanne jäägu eriteadlaste lahendada.

Nüüdisaegne totaalne riik tähendab kõigepealt riigi personifitseerimist. Riik, kuigi kollektiiv, on siiski isik. See ei ole mitte see „juriidiline isik“, mille on välja mõelnud õigusteadus teadliku ja teadusliku fiktsioonina, et hõlbustada tsiviil- ja avalikõiguslike vahetuste korraldamist. Totaalses riigis tahetakse näha peaaegu füüsilist isikut, elavat organismi, kes elab oma elu, kel on oma tahe, oma elusäilitamisinstinkt, omad huvid. „Suurt inimest“ tahtis riigis näha juba Platon, hiljem XVII sajandil inglase Th. Hobbes ja teised, kuigi olgu tähendatud, et tänapäeva totaalne riigi juuri tuleb otsida pigemini Hegeli ja Nietzsche juures. Ja kuna üksikisik on vaid osa sellest kollektiivsest, kuid siiski reaalselt eksisteerivast riik-isikust, siis loomulikult taandub tema tahe ja huvi riik-isiku tahte ja huvi ees. Pealegi on riik-isik alatine, üksikisik aga mööduv nähe.

Kuid tänapäeva totaalne riik ei lepi vaid iseenda personifitseerimisega. Ta püüab end ka sisustada ja mõtestada. Totalistide kibedaim etteheide liberaal-demokraatlikule riigikorrale on see, et ta jätvat riigi mõiste sisutuks, tühjaks, ja riik kujuneb seega mõttetuks, ta olemasolu õigustamatuks. Ja nad püüavad sisustada riigi mõistet, püüavad anda temale permanentseid kõrgemaid eesmärke, sugestivseid ja arusaadavaid massidele. Sest selle kõikvõimsa riik-isiku, „suure inimese“ olemasolu ja püsivus muutuks küsitavaks, kui hulkadele ei suudetaks selgeks teha ta vajadust ja õigustust. Muutuksid lausa ülekohtusteks ja revolutsiooni põhjustavaiks need määratud isikliku elu kitsendused ja nii väimsed kui varalised ohvrid, mida kantakse ta altarile, kui ohvreid ei pühitseks kõrgem ja kaunim, valdavam ja pimestavam eesmärk. Kui leiva asemele antakse suurtükke, siis peab ometi olema midagi, mis selle suurtüki hulkaed silmis muudaks leivaks, nagu muutus Kaana pulmas vesi viinaks.

Ja nii näeme, et iga totaalne riik seab end mõne kaugema eesmärgi teenistusse, mis on kõikumatu ja vääramatu kui usuline dogma, ja mis on nii suur ja haarav, et üksikisik oma päevamuredega ja huvidega upub sellesse kui vihmapiisk merre. Näib, et see usk oma „missiooni“ on orgaaniliselt lahutamatu tänapäeva totaalset riigist, kuigi ta konstitutiivselt ei tarvitseks olla totaalne riigi mõiste komponendiks. Mõistagi on iga riigil see „missioon“ erisugune ja et need „missioonid“ võivad üksteisega sattuda vaenulikkude vastuollu, teame natside ja enamlaste vahetustest.

Itaalia fašistid on oma riikliku ideaali leidnud „natsiooni“ elustamises ja tugevdamises. Rahvus, natsioon itaalia fašistide juures on midagi palju rohkemat kui rahvas tavalises mõttes. Fašistliku erakonna esimeses 1921. a. programmis öeldakse: „Natsioon ei ole mitte elavate indiviidide lihtne

summa ega ka mitte instrument partei eesmärkidele, vaid organism, mis hõlmab sugupõlvede lõputu rea ja milles üksikisik pole muud kui mööduv element. Ta on rassi materiaalsete ja immanentsete varade kõrgeim sünteis. Riik on natsiooni inkarnatsioon õigusvormis." *) Või nagu Mussolini ütelnud: „Riik ei ole mitte ainult olevik, vaid ka minevik ja kõigepealt tulevik. Kuna ta kestvam on individuaalse elu lühikesest ajast, on ta natsiooni immanentseks teadvuseks." **) Niisiis, natsioon ulatub üle oleviku piiride minevikku ja tulevikku, olemasolev rahva koosseis on vaid moment-ülesvõte pikas filmis, mis ulatub tagasi kas või Romuluseni ja tulevikku ad infinitum. Ja riik? See on „natsiooni teostumine õigusvormis; seepärast omab ta õigusliku subjekti tunnuseid ja astet ja on territoriaalne, suveräänne juriidiline isik". ***) Sellel riigiks kehatunud natsioonil on omad huvid, oma ekspansiooni ja enda maksmapanemise ning endale avarama elamisruumi kättevõitmise tung siin päikese all. Et üksikisik taganema peab selle rahvusriigi ees, võib elada vaid tema kaudu ja tema heaks, peab muutuma vaid piserattaks hügelmehanismis, on selle kontseptsiooni selge ja arusaadav järeldus.

Ka Saksas on rahvus seatud riigi mõtestajaks ja eesmärgiks, kuigi pisut lahkuminevalt Itaalia fašismist. Bioloogiliselt tõupuhas sakslus on siin ebajumalaks, sest tõupuhas germaanlane olevat inimkonna arenemise kõrgeim aste. Selle germaanlase vere ja vaimu puhastamine võõraistollustest, saksluse koondamine ühe Suur-Saksa riigi piiridesse, tema füüsilise ja vaimse jõu tugevdamine, et teda teha võimeliseks kord valitsema teise järgu rasside üle — see on eesmärk, mis väiksem ei ole fašistide omast ja mille poole püütakse sakslasele omase põhjalikkuse ja hoolimatusega.

Ja Venes? Maaalalt ja rahvaarvult suurem nii Saksast kui Itaaliast, on ta vastavalt oma messianistlikule hingelaadile püstitanud ka messianistliku maailmaparanduse ideaali: kommunistliku riigikorra kehtima panek kogu maailmas, kuigi, olgu vahemärkusena tähendatud, asjatundjad väidavad, et Nõukogude Venes ei valitsevat tänapäeval mitte enam kommunism, vaid riiklik kapitalism.

On selge, et riik, kes seadnud endale nii kauged ja suured eesmärgid, ei saa hoolida enam üksikkodaniku hüvedest. Kodanik muutub vaid abinõuks nende eesmärkide taotlemisel. Ja ärgu lastagu end viia eksiteele üksikkodaniku ja selle algatusvõime tähtsuse rõhutamisest, mida näeme sagedasti fašistlikes riikides. Mõne väeosa ülem võib otse isaliku tähelepanuga hoolitseda oma sõdurite eest. Kui tuleb aga täita lahinguülesanne, siis ei ole hoolimist sõduri elust kui niisugusest, sest lahinguülesanne on tähtsam kui üksiksõduri elu. Ja tänapäeva totaalne riik on kestvas lahinguolukorras võitluses oma kõrge ja kauni „missiooni" eest.

Samuti on endastmõistetav, et totaalne riik on agressiivne, imperialistlik. See on juba ta loomusund. Kui rahvussotsialism tahab koguda ühte riiklikku tervikusse kõiki sakslasi, koos nende poolt asustatud maadega, põhimõttel „üks rahvas, üks riik, üks juht" või kui kommunism tahab vallutada maailma või kui Itaalia fašism unistab Roma aeterna ennistamisest, siis peavad nad olema imperialistlikud, agressiivsed või peavad

*) Guido Bortolotto: „Faschismus und Nation", lk. 52, Hamburg 1932.

**) Bortolotto, op. cit. lk. 53.

***) Bortolotto, op. cit. lk. 54.

nad loobuma oma kaugeist ideist. Austria ja Abessiinia saatused ei jäta mingit kahtlust tänapäeva totaalse riigi iseloomus. Ja ega totalistid ei salgagi oma sõjakust. Sõda on koguni nende juures uuesti tõstetud ausse, sest sõda kasvatavat ohvrimeelsust, rahvuslikku ühtekuuluvuse tunnet, sangarlikkust; sõda olevat rahva elujõu avaldus; sõda olevat rahva maskuliinsete, mehiste omaduste arendaja, kuna patsifism, rahuarmastus ühes kaastundega ja halastusega on naiselikud iseloomujooned, mis viivad rahva nõrgenemisele ja kõdunemisele. Eks mäletame ju, kuidas Remarque'i „Läänerindel muutuseta“ oma äärmiselt tugeva sõjavastase meelsusega sattus Saksas esimesena tuleriidale. Sealjuures teame ühe Euroopa diktaatori äsjastest ütlustest, et tulevikusõda peab olema totaalne, s. o. suunatud vaenuliku rahva vastu ja taotlema selle rahva moraali peatset mahamurdmist. Et neis sõnades mõeldud on sõda kõigi õilsa inimkonna moodsa kultuuri suur- ja hülgesaavutistega, nagu õhu- ja gaasirünnakud vaenlase rahuliku elanikkonna kallale suurlinnades jne., vaevalt võib selles keegi kahelda.

Ja totaalseis riikides tehakse ka hiigelpingutusi rahva ettevalmistamiseks niisugusele totalsele sõjale. Need riigid sarnanevad sõjalaagritega. Sõjajumalat teenima on pandud inimesed ja tööstus, rahvas ja riik. Kui Mussolini alles hiljuti hoiatas maailma, et sõja korral võivad Itaalia välja panna 8-miljonilise sõjaväe, ja et aega iga viies Itaalia kodanik on sõduriks, siis tähendab see ju rahva militariseerimist mõeldavuse piirini. Maailmasõjas, mis oli ometi rahvaste, mitte sõjavägede võitluseks, ja Ludendorfi sõnastusel ja õnnistusel muutus ka totalseks, tõusis mobiliseeritute protsent 10—12-ni. Ja millise palavikulise kiirusega ja millises seni nähtamatus ulatuses relvastub Saksamaa, sellest saame ka aimu aegajalt avalikkuse ette pääsevaist teatest. Ja et Venes sõjalistele küsimustele pööratakse erilist tähelepanu ja et õieti kogu uus rasketööstus on seal loodud lähtudes sõjalisest vaatekohast, see on avalik saladus.

On nähtavasti orgaaniliselt lahutamatu totalsest riigist imperialism ja sõjatsemine. Rahvas on kogu aeg nagu kestva mobilisatsiooni seisukorras, küll võõra kallaletungi ettekäändel, tõeliselt aga oma riigi imperialistlikkude eesmärkide teostamiseks. Ja et see kestav mobilisatsioon õigustatud oleks rahva silmis, siis kuulub nähtavasti samuti totalse riigi eluvajaduste hulka oma rahva alaline hirmutamise mõne võõrriigi invasiooniga. Meie teame, kui kaua ja kui pidevalt kõneldi Venes kodanlike riikide kavatsustest Venele kallale tungida. Isegi meie Saaremaa pidi juba inglastele välja renditud olema sõjalise baasi ehitamiseks Vene vastu. Analoogilist sõjaga hirmutamise pilti näeme ka teistes totalsetes riikides. Ja et ka see sõjatsemine ja rahva militariseerimine lõppeks toimub üksikkodaniku isikliku vabaduse ja heaolu arvel, see on väljaspool kahtlust. Mida rohkem tuakse ohvreid sõjajumal Marsile küll uute lahingulaevade, laskemoona või inimelude näol, seda rohkem peab pingutama oma kõhurihma üksikkodanik, sest sõjajumal ei loo, ei tooda midagi, tema vaid neelab, ja tema seedimisvõime on kui laviin: mida enam ta neelab, seda suuremaks kasvab ta isu.

Niisugune sõjatsev rahvusriik eeldab ka hoopis teissugust riigi juhtimist, kui seda tunneme demokraatlikes riikides. Sõjalaagrit ei saa valitseda rahvahäälsete teel. Sõjalaagritele on vajalik juht, subordinatsioon, sõjaväeline distsipliin. Ja tänapäeva totalse riigikorra essentsiaalide hulka kuulub juhi põhimõttele rajanev autoritaarne valitsemiskord,

see totaalse riigi alter ego. See valitsemiskord on totaalses riigis nii markantne ja niivõrd domineeriv, et mõned tahavad temas näha selle riigi peamist tunnust. Kuid olgu selle teoreetilise küsimusega loogu kuidas tahes, oluline on see, et autoritaarsus kuulub tänapäeva totaalse riigi olulisemate omaduste hulka.

Juhi põhimõttele rajanevat süsteemi võib võrrelda hierarhilise püramiidiga, mille tipus on juht, Führer, duce, vožd. Tema juhtimisel teotsevad temale hierarhiliselt alluvad funktsionärid, „komissarid“, kes omakorda juhivad neist allpool seisvaid. Juhtimine toimub ülevalt alla, kusjuures iga alluv vastutab oma ülema ees, kuni juhini. Kelle ees vastutab aga juht? Igal juhul mitte rahva ees, sest rahvas on möödud nähe, juht aga teostab permanentse rahvuse või riigi taht. Ta on vastutav seepärast kas rahvuse või riigi või ajaloo või ainult jumala ees. Sest oma võimu ei saa tema mitte rahvalt, nagu eeldab demokraatlik doktriin. Tema võimuallikad on teisel. „Denn die Autorität kann sich nicht aus der Immanenz des demokratischen Funktionalismus entwickeln. Eine Regierung, die nur darum regiert, weil sie einen Auftrag des Volkes hat, ist keine autoritäre Regierung. Autorität ist nur aus dem Transzendenz möglich. Autorität setzt einen Rang voraus, der darum gegenüber dem Volke gilt, weil das Volk ihn nicht verleiht, sondern anerkennt“. *) Ja ta õigustus? „Eine autoritäre Regierung braucht eine über alles Persönliche hinausgehende Rechtfertigung. Diese Rechtfertigung muss eine metaphysische sein“. **) Niisiis, õigustus võib koguni olla metafüüsiline. Mõistagi ei minda kõigis totaalseis riiges otsima juhi vastutuse aluseid metafüüsikast, kuid iseloomulik neile kõigile on siiski see, et see vastutus on ebareaalne, kaetud kõlavate fraasidega ja seega tõeliselt olematu. Keegi ei saa juhti tagandada või kõrvaldada või jätta valimata. Ja mida suurem on selle juhi isiklik prestiiž, mida rohkem on temal jumalast saadetud päästja cupaiset, seda suurem, seda absoluutsem on tema võim. Või suudab keegi kujutella Hitleri, Mussolini või Stalini kõrvaldamist konstitutsioonilisel teel, näit. häaletuse läbi?

See juhi keskne asend võib olla mõnes riigis varjatud konstitutsiooniliste dekoratsioonidega, mitmesuguste asutiste näol nagu Venes või Itaalias, või olla koguni päris avalik ja varjamatu, nagu Saksas. Kuid need varjundilised vahed ei ole tähtsad, sest kõik kolm mainitud juhti on igaüks omas riigis kõrgeimaks tegelikuks otsustajaks ja suunajaks.

Iseenesest on juht juhuslik, ebapüsiv ja konstitutsiooniliselt määramatu tegur. Ta võib täna olla ja teotseda, inspireerida ja liikuma panna kogu riikliku elu. Kuid homme võib teda mitte olla. Ja mis siis? Tekib tühik ja häire riiklikus aparatuuris, mis on seda suurem ja järelsusrikkam, mida rohkem juht ruumi võttis oma alla, mida enam ta sarnanes keskse, kõike liikuma paneva hoorattaga. Selle hädaohu on nähtavasti Mussolini ära tundnud, kes olevat ütelnud, et teist duce't enam ei tule ja kes on ka hoolt kandnud riikliku aparatuuri väljakujundamise eest, mis võiks korrapäraselt teotseda ka siis, kui teda, duce't enam ei ole. Kõige vähem näib seni tehtud olevat riikliku aparatuuri väljakujundamiseks rahvussotsialistlikus Saksas, kus Führer asendab oma isikuga seda aparatuuri.

Juhi olemasolu eeldab pimedat alistumist tema tahtele, reservatsioonita ja ennastsalgavat usaldust tema vastu. Ja seda mitte ainult temale teenis-

*) Dr. Ernst Forsthoff, *Der totale Staat*, lk. 30, Hanseatische Verlagsanstalt Hamburg, 1933.

**) Forsthoff, *op. cit.* lk. 31.

tuslikult alluvate poolt, vaid kogu rahva poolt. Ta on nagu riigi mõistuse kandja, kui riik-isiku, selle „suure inimese“ aju, mis mõtleb ja teotseb ja kelle käsud tulevad tõrkumata täitmisele selle hiigelkeha teiste elundite poolt. Mis võib olla näitlikum sellele alistumise ja usalduse psühhoosile, kui äsjane rahvahääletus Saksamaal Austria „Anschlussi“ puhul? Sel hääletusel pidi rahvas muu hulgas andma vastuse ka küsimusele, kas ta pooldab riigipäeva liikmete nimestikku, mis koostatud juhi poolt. Ja rahvas pooldas seda nimestikku määratu enamusega. Palju oli aga neid, kes seda nimestikku nägid või tundsid nimestikku võetud isikuid? Ja Itaalias pannakse rahvaesinduse valimisel hääletusele üle maa vaid üks nimestik 400 nimega, mis koostatud duce otsesel järelevalvel ja mille koosseisu kujundamisel hääletajal kodanikul pole tegelikult mingit võimalust kaasa rääkida. Fašistlikus kirjanduses leiab niisugune valimisviis üksikasjalikku ja viimistletud põhjendust.

Huvitav paralleel meiega! Meil peeti parteilisi nimestikke proportsionaalse valimisviisi juures nii suureks paheks ja nii suureks kodaniku valimisõiguse kitsenduseks, et uues põhiseaduses asendati nimestikuline valimine isikulisega. Ometi esildati meil neid nimestikke valimisringkondade järele, mitte aga üht nimestikku üle maa. Kui sellest tõigast võib teha mõnesuguseid järeldusi, siis küll vist vaid seda, et meie riigi arenemissuund on vastu pidine totaalse riigi omale.

Neist põhimõtteist ja olukordadest tuletub rida esmajärgulise tähtsusega järeldusi. Muu hulgas kodanlike vabaduste põhimõtteline eitamine. Juba Lenin kuulutas isikuvabadused vaid kodanlikuks eelarvamuseks. Vaid „eelarvamuseks“ on need õigused ka mitte-enamlikes totaalseis riikides. Isikuvabadust tunnustav totaalne või autoritaarne riik on *contradictio in adjecto*. Kui riik on varustatud piiramata võimalustega üksikisiku suhtes, kui seda võimuulatust teostab juht ja kui pealegi juht ei teosta seda võimu mitte oma isiklikes huvides, vaid riigi permanentsete eesmärkide, riigi „missiooni“ huvides, nagu kõlab teooria, siis on võimalik vaid see järeldus, et kodanikul põhimõtteliselt ei saa olla puutumata õigusi, ei või olla valdkonda, kuhu riik ei tohiks tungida. 1789. aasta ehitas kodaniku ümber riigi ülivõimu vastu kaitsevalli nn. „inimese ja kodaniku põhiõigustest“. See kaitsevall kindlustab kodanikule teatava enesemääramise võimaluse, annab temale õiguse mõelda ja teosteda juhtnööre küsimata riigilt, s. t. neilt, kes antud hetkel valitsevad riiki. Totalistid ütlevad, et see üksikisiku „autonomiseerimine“ piirab riigi kõikvõimsust, rikub riigi terviklust, takistab riiki teostamast oma „missiooni“. Seepärast maha see kaitsevall! Sest kodanik võib elada oma elu vaid natsiooni liikmena ja vaid natsiooni missiooni kohaselt võib teostuda tema enesemääramine; ta peab alistuma tingimusteta riigile, sellele „suurele inimesele“, kellel on õigus ta elu ja vara ja ilmavaate üle. Kodanik kuulub riigile ja seepärast ei või temal olla domeeni, kodanlike õiguste kaitsevalli taga, kuhu ei ulatuks riigi võim. Totaalne riik on paratamata *antiliberalne*.

Mõistagi ei suuda ükski totaalne riik võtta kodanikult kõiki ta vabadusi ja totaalse riigi teoreetikut eitavaidki selle vajadust, sest, väidavad nemad, totaalne riik rajaneb isikliku vastutuse põhimõttele, see isiklik vastutus ei ole aga mõeldav ilma isikliku vabaduseta. Kuid kui see nii ongi, siiski on väljaspool kahtlust, et kodanikul on vabadusi vaid sel määral, kui neid suvatseb temale kindlustada riik, kusjuures eelduseks on ikkagi see, et see

isikliku vabaduse teostamine võib toimuda vaid totaalise riigiga ühises suunas.

Isiklikkude vabaduste tegelikud kitsendused on tänapäeva totaalseis riikides ulatuselt väga erinevad. On palju õigust Coudenhove-Kalergil, kui ta kõige lähedasemaks totaalise riigi ideaalile peab Nõukogude Venet, kus riigi ülivõim kodaniku suhtes on kolmedimensiooniline, hõlmates poliitikat, ilmavaadet ja majandust. Kahedimensiooniline on tema arvates rahvusssotsialistlik Saksamaa, kus riiklik ülivõim ulatub poliitikale ja ilmavaatele (ristisu eitamine), ja ühedimensiooniline on Itaalia fašism, mis hõlmab vaid poliitika.*) See piltlik skeem lähtub faktilise olukorra hinnangust neis kolmes riigis ja suurtes joontes ta näib vastavat tõsioludele. Kuid täpselt sellesse skeemi ei lase end suruda üksi neist riikidest, sest põhimõtteliselt tunnustavad nad kõik kolm riiklikku totaalsust kõigis kolmes dimensioonis ja vajaduse korral tungivad nad oma juhtiva võimuga nii majanduse kui ka ilmavaate valdkonda. Selgeim tõendus selleks on ju see äärmiselt vali mõtteavalduste kontroll, toimuga see mõtteavaldus sõnas või kirjas, mis on ühine neile kõigile. Trükisõna, see võimsamaist võimsaim relv ühiskondlikus elus, ei ole kusagil saanud niisuguste kitsenduste osaliseks, kui just neis kolmes riigis. Ajakirjandust toimetavad valitseva võimu usaldusmehed ja trükisõna kaudu ei pääse kuuldavale ükski hääl, mis dissoneeriks ametliku kooriga. On seepärast küllaltki iseloomustav, et nii Venes kui Saksas ja Itaalias oli autoritarismi esimeseks sammuks trükisõna oma meelevalda alla võtmine ja ajakirjanduse riigistamine. Ja et ka muudel aladel oma arvamuste ja seisukohtade avaldamine võib toimuda ainult kooskõlas valitseva mentaliteediga, on paratamatu. Ajalehed töid mõni aeg tagasi sõnumi, et tuntud prof. Tarle oli Venes kirjutanud ühe uurimuse Napoleoni kohta, mis aga ametlikus nõukogude ajakirjanduses sai ägedate süüdistuste esemeks. Professor olevat nimelt Napoleonis leidnud mõningaid revolutsionääri jooni, kuna ometi Stalin olevat selge sõnaga ütelnud, et Napoleon olnud revolutsiooni kägistaja. Ja kuidas rahvusssotsialism hindab mitte-rahvusssotsialistlikult meelestatud vaimuvara, sellest andsid külladast tunnustust leegitsevad raamatute virdad Saksa linnade tänavail rahvusssotsialistliku režiimi alul. Vaim võib teotseda totaalises või autoritaarses riigis, kuid temale teotsemise sihtjooned määrab valitseva võimu teostaja. Kõrvalekaldumine sellest suunast, „generalnaja liinijast“ või koguni sellele suunale vastutöötamine on patt valitseva vaimu vastu, on patt püha vaimu vastu, sest valitsev vaim on püha ja puutumatu.

Ei ole siin koht analüüsida lähemalt isikliku vabaduse piiramist totaalises riigis, kuigi siin vahest ehk peaksimegi otsima totaalise riigi põhitunnust, nagu tähendatud eespool. Märgime vaid veel seda, et riiklik võim mitte ainult ei keela või takista mõtteavaldusi, vaid koguni dikteerib ette kindla suuna ja viisi nende mõtete avaldamiseks, nagu seda näeme fašistlikes riikides. Mõistagi ei ole kodaniku vabadust seal, kus need kitsendused olemas.

Ses süsteemis võib leida sarnasust omaaegse politseiriigiga, kes tundis vastutust oma „alamate“ meelsuse eest. Kui aga totalistid sellele võrdlusele ägedasti vastu vaidlevad, siis on neil seks ka õigust, sest kunagi vist ükski politseirik ei osanud kasutada nii rafineeritud meetodeid üksikodaniku mõjutamiseks ja kasvatamiseks kui tänapäeva totalne riik. Peale

*) Coudenhove-Kalergi „Totaler Staat — totaler Mensch“, lk. 98, Pan-Europa. Verlag A. G. Glarus, 1937.

selle võib vahet leida ka selles, et politseiirik jättis kodaniku varanduse puutumata, kuna tänapäeva totaalne riik seab ka eramanduse riiklikku teenistusse, reserveerides seega endale piiramata õiguse ka eramanduse kohta. Ja siis, muidugi, eesmärgid on teissugused. Politseiirik on staatiline ja taotles jumalast seatud status quo säilitamist, kuna tänapäeva totaalne riik on dünaamiline ja taotleb just senise seisukorra muutmist, olgu see sisepoliitilisel või välispoliitilisel alal. Kuid kodaniku õigusi piiravad nii üks kui teine.

Tänapäeva totaalne riik on paratamata antidemokraatlik. Demokraatiat ei ole seal, kus puudub kodanlike vabaduste mõiste ja kaitse, kus leiab eitamist rahvas, kui riigivõimu kandja, kus rahvalt võimalus võetud valimiste või hääletuste teel kaasa rääkida riigiasjade otsustamisel. Ei ole ju ometi mingisugune demokraatia, kui hääletaja kodanik on õigustatud vaid ütleva „ja“ või „ei“ kandidaatide nimestiku kohta, mille koostamist tema millegagi mõjutada ei saa. Või kui selle koostamine hääletusega usaldatakse juhile ja see nimestik juba ette heaks kiidetakse! Ja nii fašistid kui rahvussotsialistid ja kommunistid ei salgagi oma antidemokratismi. Nad koguni rõhutavad seda ja näevad demokratismi kõrvaldamises üht oma riigi edu kindlamat panti. On seepärast täiesti asjata katsed „päästa seisukorda“ mitmesuguste kõlavate valemite abil, nagu näit. „autoritaarne demokraatia“ jne. Autoritaarne demokraatia on vaid sõnakõlks, seesmiselt vastuoluline, tegelikult teostamatu. Ja ärgu otsitagu põhjendusi ja näiteid sellele ebaõnnestunud valemile kas või Saksa rahvahääletustes rahvussotsialistide aegu. Kui pannakse rahvale otsustamiseks ette kas Reinimaa taasvallutamine või Austria juurdeliitmine pärast seda, kui need sammud silmanähtava eduga juba teostatud, siis ei ole see rahvahääletus demokraatia mõttes, kaasarääkimine ja kaasaotsustamine riigi saatust määravates küsimustes. See on plebistsiit, mille tähtsus võib küll olla määratult suur nii riigi sise- kui ka välispoliitikas, kuid mis oma sisult on ebademokraatlik, koguni antidemokraatlik. See on võidujoovastuses rahvahulkade juubeldus hiilgerekordi saavutajale.

Ülaltähendatud tendentsid toovad kaasa veel ühe järelduse, mis meie riigi seisukohalt on väga kaaluva tähtsusega. See on nimelt õigusliku riigi põhimõtete kõrvalheitmine ja nende asendamine, kui võib nii öelda, riikliku otstarbekohasuse õigusmõistmisega. Õigusriigis leiavad kohtulikku kaitset kodanlikud õigused ja seega kaitstakse kodanikku riikliku ülivõimu vastu. Kus aga põhimõtteliselt eitatakse kodanlikke õigusi, kus riik on kõikvõimas, seal ei ole ruumi ka õigusliku riigi põhimõttele. Ja et kõikvõimas riik, s. t. need, kes teostavad riiklikku kõikvõimsust, rakendavad ka kohtu oma poliitiliste ülesannete teenistusse, seda näeme tänapäeva totaalsetes riikides. Või usub keegi kohtu rippumatust ja erapooletust tänapäeva suuremates totaalsetes riikides? Ükski diktatuurimaa kogu inimkonna pika ajaloo kestel ei ole sallinud iseseisvat ja rippumatut kohut, ei ole siin erandiks ka tänapäeva totaalset riigid. Meile aga, Eestis, kus kodanlikud vabadused on riigi algusest peale olnud meie riigikorra integraalseks osaks, on õiguslik kord ja rippumaty kohus muutunud meie elamise conditio'ks sine qua non.

Endastmõistetavalt ei ole autoritaarses riigis ruumi avalikule arvamusel ja kriitikal, nagu tunneme neid demokraatlikes riikides, eriti Inglismaal. Avalik arvamine, kui vabalt mõtleja ja diskuteeriva kodaniku riiklik-poliitilistele küsimustele suunatud seisukohavõtt kas sõnas

või trükkis, ei saa olla lubatav seal, kus riigivõimu konstruksioon ei ole ehitatud alt üles, kus põhimõtteliselt eitatakse võimu teostajate vastutust rahva ees, kus kodanik oma „vabadustega“ on vaid abinõu riigi eesmärkide teostamisel. Totaalse riigi „avalik arvamus“ on koor, mida juhitakse keskkohest ja mille liikmed laulavad unisoonis igaüks oma ametikohas üle kogu maa, kas ajalehe toimetuses või rahvakoosolekul või mujal, kus saab teiste ees häält teha. Ja kas pole jällegi iseloomulik totaalsele riigile see vist Dr. Goebbelsi korraldus, mille järele Saksamaal avalikult arvustada kirjandust ja kunsti võivad vaid need, kes selleks keskivõimu poolt määratud. Kodanikule poleks mõtlemisvõimet enam nagu vajagi, ta ajud muutuvad temale ülearuseks. Demokraatlikus riigis on aga avalik arvamus, „public opinion“, võimas ja hädavajalik vahend riigi elus, mille liikumisi ja muutusi riigitegelased jälgivad suurima tähelepanuga ja mille efektiivsus võib olla riigikorra demokraatluse mõõdupuuks.

Samuti ei ole sallitav autoritaarses riigis opositsioon. Sel ajal, kui Inglismaal valitsus pakub „Tema Majesteedi opositsiooni“ juhile Attlee'le £ 2000 aastas kindlat tasu selleks, et ta saaks pühendada kogu oma jõu valitsuse tegevuse arvustamisele,*) seatakse Venes opositsionäärid seina äärde, Saksas aga suletakse kontsentratsioonilaagritesse.

Totaalne riik tahab olla tervik, mitte vaid välis- vaid ka sisepoliitiliselt või koguni orgaaniliselt („suur inimene“). Ta eitab seepärast põhimõtteliselt tsentrifugaalseid sotsiaalseid jõude ja pooldab ning kasvatab tsentripetaalseid. Ta on leppimatus vastuolus marksismiga ja klassivaenu õpetustega. Ta tahab näha riigis orgaanilist tervikut, kus üksikute majanduslike kihtide või grupeerumiste huvid on viidud kooskõlla riigi kui niisuguse hüvanguks. See unitaristlik tendents, mis juuri ajamas ka paljudes demokraatlikkudes maades, leiab küll peaaegu igas totaalses riigis erisuguse teostuse, kuid tendents ise kuulub neis kõigis otse usuliste dogmade hulka. Nõukogude Venes püüti saavutada see unitaarsus kõigi poliitiliste parteide (peale kommunistide) ärakeelamisega ja klassivahede kaotamisega, kusjuures see klassivahede kaotamine kujunes mõne ühiskondliku kihistuse füüsiliseks hävitamiseks (näit. „kulakud“). Itaalias on fašistid läinud hoopis teist teed ja on tahtnud ütelda uue sõna riigielu korraldamisel korporatiivse süsteemi loomisega, mis mitte ainult ei eelda seniste majandusgruppide (näit. töölised, tööandjad, ametnikud, põllupidajad) säilimist, vaid annab neile koguni avalikõigusliku raamistuse ja korraldab nad kooskõlaliseks tööks riigi raamides. Korporativism on leidnud mutatis mutandis teed ka mittefašistlikesse riikidesse, ta mõju on ka meil tunda („kodade süsteem“), kuigi on vara veel lõppsõna öelda ta otstarbekuse ja tõhususe kohta. Saksas pannakse praegu nähtavasti vähem rõhku lõplikkude asutiste väljakujundamisele ja nii ei ole seal ka korporatiivne süsteem veel saanud „lihaks ja vereks“, kuid tendents selle suunas seal on, ja koguni väga tugevaid. Riikliku unitaarsuse idee näib seal kandvat koguni fanaatilisemat joont kui Itaalias.

Totaalse riigi ideelised alused, nagu sisustatud riigi mõiste, autoritaarsus, unitaarsus jne. tingivad ka valitseva erakonna vajaduse. See ei ole mitte vaid juhus, et nii Venes kui Itaalias ja Saksas on olemas üks valitsev riiklik partei, vaid selle partei olemasolu on tingitud nende riikide süsteemide iseärasustest. Need parteid on kui reserv, kust võetakse ära-

*) Koguteos „Constructive Democracy“, London 1938, lk. 19.

proovitud ja usaldatavaid inimesi ametikohtade täitmiseks kogu selles suures riiklikus aparatuuris, mis ei haara mitte ainult riigiametnikke selle sõna kitsamas mõttes, vaid igasuguseid ametikohti ka väljaspool vormilist riigiteenistuslikku redelit, olgu see siis sekretär mõne korporatsiooni sektsioonis, või noorte „pioneeride“ juht või ajalehe toimetusliige. Ühtlasi on need parteid ka propaganda ja riikliku kihutustöö keskused. Kui võrk levib partei oma alaosakondade ja rakukestega üle kogu maa, põimub rahva ellu ta võimalikult kõigis eluavaldusis, igal pool teotseades, kihutades ja õhutades ühtlaste meetoditega ja ühtlaste eesmärkide poole. See ainuvalitsuslik poliitiline partei on kui kätt riigiaparaadi ja rahvaosade vahel, kui põhivõrk, mis annab ühtlase ilme kogu suurele riiklikule organismile. See partei on sõnakuulelik käskjalg ja käsutäitja oma juhile, kes on ühtlasi ka riigi juht, ja näib olevat tänapäeva totaalses riigis niivõrd möödapääsmatult vajalik, et ilma temata on raske kujutella selle riigi korrapärast funktsioneerimist. Õieti see polegi partei tavalises mõttes, vaid juhi usaldusmeeste kogu, tema hääletorud, tema kõrvad ja silmad, kelle ülesanne ei ole mitte probleemide arutamine, vaid teotsemine juhi poolt antud lahenduste elluviimiseks.

Valitsev poliitiline erakond, see on kui usuline ordu, kellele ei ole enam mingeid kahtlusi ega kaksipidi mõtlemisi, kellele kõik probleemid on lahendatud ja kelle ülesandeks on vaid seda õiget usku levitada kas sõnaga või vajaduse korral ka jõuga. Nende ordude organisatsioon erineb puhtusulistest ordude omast, näit. jesuiitide omast, kuid see on tingitud peamiselt ülesannete teostamise tingimustest. Nad peavad teotsema rahva seas valitseva võimukandja positsiooni kindlustamiseks ja see eesmärk määrab ka erineva tegumoe. Kuid usku, õigemini usundi ja sellega seotud legendide levitamine on ka nende ülesandeks.

Tänapäeva totaalne riik põhjeneb õieti omasugusel religioonil, teatava müüdi uskumisel. Nõukogude Vene rookis ristiusu välja (vähemalt arvab seda teinud olevat) ja asendas ta enamlusega, mida Coudenhove-Kalergi nimetab koguni neljandaks religiooniks budhismi, ristiusu ja islami kõrval. Ja kui rahvussotsialistlik Saksamaa end lahti ütleb juudi päritoluga ja naiselikust ristiusust, siis peab ka tema midagi asemele andma, et täita tekkinud tühik, eriti veel, kui juhi võimuallikaid minnakse otsima metafüüsikast. Itaalia on ristiusu jätnud küll puutumata ja teda koguni oma riiki sisse lülitanud, kuid usulisele momendile jääb seal ka väljaspool kirikuusku avar tegevusväli, sest natsioon oma suurte ja põliste eesmärkidega vajab tuge inimeste meeltes. Ja loogika üksi on pisut jõuetu selle ideaali ülalhoiidmiseks, kuna loogika pealegi vahel teeb sootuks ootamatuid vastukäike. Tuleb seega paratamata võtta abiks inimese puhtemotsionaalne loomus ja sisendada inimestesse usuline, religiooniline suhtumine uude riigikorda. Ja oma fanatismis ei ole ei kommunistide ega ka rahvussotsialistide katekismuse kuumuse kraadilt nõrgem teistest usulistest katekismustest, kuigi esimene neist näib siiski pisut nagu jahtuvat. Tänapäeva totaalne riik on seega suurimal määral usuline ja ilmapaate küsimus. Kui suudetakse pikemaks ajaks rahvahulkadele sisendada seda uut usku, kui suudetakse kogu aeg ikka uute „imedega“ seda usku hulkades elavana hoida, siis ei tarvitse totalistid oma riigi eest muret tunda. Kuid mis siis, kui kustub see usk, kui rahvas suurtükis korraga näebki vaid suurtükki, mitte aga leiba? Aga see on juba tuleviku probleem!

Totaalse riigi ehitajad on täiel määral ära tundnud ka selle tõe, et vanema põlvega on raske midagi peale hakata, sest see on juba „rikutud“ eelnenud aegade „demokraatlikest“ ja muist ideist. Seepärast pööravad nad kogu oma energia noorsoole, selle kasvatamisele ja selle kujundamisele uue ilmavaate kandjaks. On jällegi iseloomulik kõigile totaalsele riikidele nii idas kui läänes, et noorsoo kasvatamine „õiges“ suunas on tehtud riigi esmajärguliseks ülesandeks. Noorsoo-organisatsioonid on jaotatud vastavalt noorte vanusele mitmesse astmesse, igaüks ise programmiga, kuid kõiki neid astmeid läbib üks ja sama tendents: kasvatada noortest uusi kodanikke, kes teaksid ja tunnustaksid vaid oma maad ja selle huvisid, kellele valitsev riigipoliitiline dogma oleks usutunnistuseks, mille kaitseks tuleb kõik anda, vajaduse korral ka oma ja teiste elu; kes tunneksid vaid ühte moraali, see on oma riigi jõu moraali. On väljaspool kahtlust, et nende kasvatusmeetoditega on mõndagi saavutatud, võib-olla koguni palju rohkem, kui suudame uskuda. Ja kui demokraatlikud mõisted ja pidemed riigis ja rahvas ja seega ka noorsoos on väga nõrgad, siis võib see kasvatus kiiresti anda hiilgavaid tulemusi. Eks olnud ju noorsugu see, kes rahvusssotsialistide võimule tulekul üle kogu Saksamaa linnade ja külade tänavatel raamatuid virmade viisi põletas ja kes täis joovastust hõikas: „Meie sülitame vabadusele!“

Äjakirja veerud on liiga kitsad küsimuste käsitlemiseks, millede kohta on raamatukogud täis kirjutatud. Kuid ka sellest lühikesest ja skemaatilisest kokkuvõttest peaks siiski järgnema, kuid võrd kaugel on meie demokraatlikule riiklikule ilmavaatele tänapäeva totaalse riigi ideoloogia. Demokraatia ja isikuvabaduste, s. o. rahva ja isiku enesemääramise hüüdsõna all sündis meie riik, valus ja vaevas, suitsus ja tules. Selleks püüti vabaneda võorast võimust, selleks peeti Vabadussõda, et luua oma rahvale võimalus elada iseseisva, demokraatliku riigina, et kindlustada kodanikele ta elamise, mõtlemise ja teotsemise vabadus. Sest saime nii Vene ajal kui ka Saksa okupatsiooniajal vägagi hästi tunda, mis tähendab autokraatus, isikuvabaduse puudumine, mida tähendab „ich befehle, ich verbiete“. Demokraatliku riigikorra ja isikuvabaduse mahasalgamine meil tunduks seepärast olevat identne meie Vabadussõja ja riikliku iseseisvuse mahasalgamisega. Mõistagi ei tähenda see veel seda, et asjad on korras, kui vaid kuulutame, et oleme demokraatlik riik ja et peame lugu kodaniku vabadustest. Tänapäeval ei saa demokraatia enam läbi vaid ilutsemisega ja „öövahi“ osaga, vaid demokraatlikku riigikorda tuleb kohendada ja parandada, tuleb teda seesmiselt kõvendada, kasvatades rahvusliku ühtekuuluvuse ja huvide solidaarsuse tunnet, kusjuures riikliku totalismi rünnaku tagasitõrjumiseks tuleb tarvitada mõndagi totalistide endi relva. Kuid kogu selle demokratismi korraldamises ei tohi unustada demokratismi oma eesmärki, ei tohi muuta inimest vaid abinõuks. Igal riigikorral on puudusi, neid on ka demokraatlikul riigikorral. Kuid need puudused, mis enamikus pealegi kõrvaldatavad, on quantité négligeable ta paremuste kõrval. Ja kui meie praegune põhiseadus, pärast autoritarismi kõrgelained oktoobris 1933. a., siiski tegi otsustava pöörde autokraatismi põhimõtete juurest demokratismi poole, siis on sellega asutud teele, mille valis endale meie rahvas juba vabariigi loomispäevil ja mis kõige enam kindlustab ja soodustab meie rahva arenemist.

Arn. Susi.

EESTI ÜHISKONDLIKU MÖTTE ARENGUST, KADAKLUSEST JA PALGASÖDURI HINGEELUST.

MÄRKMEID A. JAKOBSONI VAIKSE ÖHTU JA OKTOOBRI TUULE PROBLEEMISTIKUST.

Eesti ühiskondliku mõtte areng viimaste aastakümnete jooksul on olnud üllatavalt kiire ja hüppeline, osutades seejuures ka tähelepandavalt muutlikkust ja oludega kohanemise võimet. Eelärkusäegsete estofiilide ja esimese laulupeo patriootide romantilisele ilutsemisele „rahvakasu“ ja „isamaa ilu“ aadressil järgnesid reaalpoliitiku Carl Robert Jakobsoni lähimõeldud nõudmised rahva ühiskondlik-poliitilise olundi parandamiseks. Ja viimane ei nõudnud ei enamat ega vähemat, kui — „Eesti rahvale ühesugused õigused tõiste rahvaustega“. Ent sellele radikaalsele ühiskondlik-poliitilisele kavale olid juba kümnekond aastat varemalt teed tasandanud Holstre meeste ideoloogilise juhi Adam Petersoni poolt mustvalgele sõnastatud nõudmised rahva agraarõiguslikkude ja administratiivolude parandamise ning eesti keele ametliku tarvituselevõtu kohta. Carl Robert Jakobsoni surma järel tardus eesti ühiskondlik mõtte ligi paarikümneks aastaks jõuetusse meeelolutsemisse ja alandlikku seljaküürutamisse „keiser, usk ja isamaa“ lipu all. Siis tuli Jaan Tõnisson, hakates möödunud sajandi lõpul raudse järjekindlusega koondama rahva ainelisi ja vaimseid jõude majanduslik-kultuuriliste ettevõtete rajamistöele. Tõnissoni hegelianismist mõjutatud rahvusaate, rahvusliku iseteadvuse ja rahvaühtluse propaganda aga moodustas kauaks ajaks põhilise tuuma meie ühiskondliku mõtte arengus, kuigi 1905. aasta revolutsioonis üleskerkinud sotsiaalpoliitilised vastuolud löid sügava mõra rahvaühtluse mõttesse. Sama aasta revolutsioonikumas kerkis aga esmakordselt päevakorrale ka autonoomia nõue (selleaegsete radikaal-sotsialistide A. Hanko, L. Oleski ja J. Vilmsi programmipunktina), mis aga häälletult kustus kindral Besobrasovi karistussalkade püssipaukude raginas.

Murrangupunktiks eesti ühiskondliku mõtte arengus kujunes 1917. a. Vene revolutsioon, kergitades täies ulatuses esile rahvusliku autonoomia ja föderatiivse riikliku ühiku taotlemise püüded, mis aga peatselt taganesid iseseisva omariikluse mõtte ees.

Iseseisvuse algaastail iseloomustas meie ühiskondlik-poliitilist mõtte-maailma teravalt radikaalne vasakpoolne kallak, kusjuures Tõnissoni alalhoidlik, kõigi sotsiaalsete kihtide koostööd taotlev rahvaerakonna poliitika pidi varsti maad andma kihihuvilisele partikuleerimisele. Viimastele aastatele on jälle omakorda iseloomulik, et nii mõnedki tunased radikaalid ja demokraatliku parlamentarismi pooldajad muutusid peaaegu üleöö autoritaarse režiimi apostliteks, kuna omaaegse kihihuvilise agraarerakonna esindajad jutlustavad rahvusterviklust.

Sellel äärmiselt muutlikul ja lainelisel ühiskondlik-poliitilise mõtte arengutaustal torkab aga üllatavana silma, et ainus asi, mis püsinud muutuv-ajavoolus üllatavalt stabiilsena — on rahvuse salgamise protsess, mis laiemas üldsuses tuntud kadakluse nime all. Kahjuks on aga see protsess, mis omariikluse teise kümnendi lõpul osutab uuesti tõusutendentsi — meie senises ilukirjanduslikus loomingus äärmiselt puudulikku valgustamist leidnud, samuti kui on puudulikult valgustatud meie ühiskondliku elu areng. Näib, et meie romaani kirjanikud ei tunne erilist huvi sotsiaalsete probleemide vastu sellest ajast peale, kui muutuva poliitilise olundi mõjutusel kadus

päevakorralt omal ajal nii moes olnud „punaste ja valgete“ vahekordade ühekülgne käsitelu.

Üks neist vähestest, kes romaanistina on rakendanud oma talendi sotsiaalsete probleemide analüüsi teenistusse, on August Jakobson, kes juba 1936. aastal üllatas vapsluse tekkimise põhjusi analüüsiva kunstiküpse romaaniga „Metsalise rada“. Veel suuremal määral tähelepanu väärivaks kirjanduslikuks teoseks näib kujunevat A. Jakobsoni romaaniiseeria „Iga-veded eestlased“, millest seni üsna lühikese ajavahemiku jooksul on ilmunud juba kaks köidet (romaanid „Vaikne õhtu“ ja „Oktoobri tuul“). Möödunud aasta romaanioodangus sai romaan „Vaikne õhtu“ kiitva arvustuse osaliseks, kuuludes meie väljapaistvamate arvustajate hinnangu järgi aastatoodangu paremiku hulka. Ent veel suuremal määral kui raamatu kirjanduslik-kunstiline väärtus — pälvib tähelepanu romaani ideoloogiline külg, kus autor varjamatu otsekohesusega ütleb näkku tõdesid, milledest meil tavaliselt minnakse mööda delikaatse vaikimisega.

Romaani „Vaikne õhtu“ keskseks probleemiks on kadaklus. Probleemi analüüsil ei piirdu aga autor mitte ainult rahvuse salgamise probleemiga selle mõiste kitsamas tähenduses, vaid puudutab ülestõstetud küsimust ulatuslikumalt, kusjuures rahvuse salgamise mõiste muutub identseks meeluse salgamisega sõna laiemas tähenduses. See asjaolu aga muudab Jakobsoni romaani äärmiselt elu- ja tänapäevalähedaseks. Kui Jakobsoni romaani arvustamisel on kostnud, et kadaklus — see omal ajal nii levinud ühiskondlik nakkushaigus — on iseseisvas Eestis ammugi minevikku taandunud, siis on selle väite puhul tegemist ilmse eksitusega. Kes on tähelepanelikumalt jälginud meid ümbritsevat tegelikkust, sel on torganud silma, et kaasaskäivalt suursaksluse lautamisega edelas ja Kesk-Euroopas tõstab meil üha agaramalt pead ka kodune kadaklus. Kas ei leidu eriti viimasel ajal meil rohkesti neid poolharitud eesti emasid, kelle valitsevaks südame-sooviks on oma laste paigutamine „saksa mänguringi“, vaatamata sellele, et nn. mänguringide juhatajad on tavaliselt ilma igasuguse pedagoogilise ettevalmistuseta saksa tädikeseid või kodukasvanud „kadakapreilid“. Jälgigem tähelepanelikumalt ka seda viimaseaegset nähtust, kus inglise kolledžid ja prantsuse lütseum on muutumas meil omamoodi moeartikliks ja paljud lastevanemad näevad otse kramplikku vaeva, et paigutada oma lapsi nendesse „eliidi koolidesse“. Mõlema koolitüübi ellukutumine oli teretulnud vastukaaluks saksa koolide kumardajaile. Ent nende koolide eitava küljena kerkib viimasel ajal üha teravamalt esile — eliidi laste tahtlik eraldamine „lihtrahva“ lastest, mis süvendab vana vastuolu „rikka ja vaese, kõrge ja madala“ vahel, suurendades sellega sotsiaalset pinget. Taotledes „eliidi“ eraldamist rahva laiadest hulkadest seisab võorkeelsete koolide kumardajate „vaim“ seega võrdlemisi lähedal sellele „õigele balti-saksa vaimule“, mis pidas endastmõistetavaks kõigekülgset eraldamist „hallist maarahvast“. Toodust järeldub, et saksa kadakluse kõrval on meil viimasel ajal põhjust kõnelda ka inglise ja prantsuse „kadaklusest“.

Ka meie nn. peenema seltskonna esindajad eriti oma naispere osas pole veel kaugeltki suutnud vabaneeda teoorja seljaküürutamise instinktidest. Kui möödunud aastal toimus Kadriorus uue tennishalli avamine, siis äratas tähelepanu, et ametliku avamistseremoonia lõppedes läks tooniandev osa naisperest kiirendatud korras üle võorkeelsele mõttevahetusele. Ja ülemaailmsel käsitöönäitusel Berliinis kehtisid teiste rahvaste esindajad väga hämmastunult õlgu, kui Eesti vitriinis ilutses eestikeelsete suurteoste

kõrval Hitleri „Mein Kampf“. Esitatud näitest piisab kinnitamiseks, et mineviku sajandeist päritud seljaküürutamise instinktid hingitsevad meil veel priskelt edasi ja omariikluse teise aastakümne lõpul pole kadaklus veel kaugeltki surnud oma loomulikku surma. Seepärast on ka ilukirjanduse kui elumõjustava teguri vaatevinklist kõigiti õigustatud selle probleemi kasutamine tänapäeva romaanis.

A. Jakobson aga haarab probleemi sügavamalt ja ulatuslikumalt, ja et tal sellel elulähedasel teemal oleks vabam teha järeldusi, selleks talutab ta oma lugeja ennemaailmasõjaaegsesse provintsilinna miljöösse.

Romaanikäigust hargneb, et üheks tooniandvaks teguriks, mis põhjustas oma rahvuse salgamist — oli eestlaste selleaegne sotsiaalne ja õiguslik olund. Salatakse rahvust selleks, et tahetakse „midagi olla“. „Eestlased? Päh! Kas see pole siis sama, mis iga haisev mõisamonakas? Ja sestap katsume kõigest jõust pesta endalt seda ebasoodsat pitsatit.“ „Äsi, millel teised jalgu pühivad, ei kõlba enda ehimiseks isegi... vchenõudlikule“ — sõnab kapten Kubeliki temale omase robustusega (lk. 83 ja 86). Ja „onu Justus“ aina unistab sellest, „et ta kolmest pojast ja tütest saavad kord inimesed, kellega vesteldes ei tule kellelegi enam meelde, et nad kuuluvad vere poolest sellesse madalasse ning vääritusse tõugu, mis täidab moonakate maju, saunahurtsikuid ja kasimatuid talutaresid.“ Selles mõttekäigus ilmneb ühtlasi ka terav alaväärsuse kompleks. Orjalik aiamlustumine on nii sügavale verre sõbinud, et suurkaupmees Kubbelich, kes oma rikkuse tõttu on tõusnud kadetsemisväärselle seltskondlikule seisukohale — unistab kui mingist kõrgemast eluväärtusest ikka ja alati sellest, kudas saabub ometi aeg, millal teda külastavad „heasse perekonda kuuluvad tõsisakslased — linnapea ise ühes oma perekonnaga“ ja „parunihärra Volfenbüttel armulise paruniprouaga“.

Seejuures iseloomustab romaanitegelasi otse haigluseni arenenud sotsiaalse tõusu tung. Iga „armas suguvend“ püüab püüdlukult rühkida kõrgemale oma isadest ja emadest ja isegi vanas eas püüavad nad aina „ülespoole“ (lk. 135, 227, 261).

Rahvuse ja meelseuse salgamise protsessis etendavad aga peamist osa ainelise omakausi taotlused. Aineline omahuvi on selleks maagiliseks vormeliks, mis õigustab kõige alandlikumad seljaküürutamised ja mõiestab kõige närusemad eluavaldused. Justus Kubbelichi samm-sammuline ja visa tõmbumine „pidulikkude“ saksa seltside varju on suurelt osalt sellega seletatav, et see osutus omal ajal kasulikuks tema äritegevusele. Äärmuseni arenenud materialistliku maailmavaate põhjal hinnatakse kõikjal inimest vaid selle järele, kui suure varanatukese on keegi „endale elus kätte võidelnud“ (lk. 254). Ainsaks paikapidavaks ja eluliseks tõeks on kapten Kubeliku ja tema arstist onu kinnituse järgi (lk. 255, 256): et igaüks peab kuuluma sinna, kus teda parajasti vajatakse ja kus talle maksetakse, „sest kõik me oleme oma armsa sinise taeva all ainult tühiised palgasõdurid“.

Autor on armutu ka selleaegsete estofiilide vastu. Ajajärgule omase utilitaristlik-materialistliku maailmavaate tõttu on pääs seltskonda neile tõkestatud, kel puudub majanduslik jõukus. Ja noorte haritud eestlastel see tavaliselt puudus. Sunnitud eemalolu kutsus välja hingelise kibestumise. Kibedustundega käis kaasas kadetus ja vihavimm nende vastu, kes moodustasid tooniandva elemendi selleaegses seltskonnas. Tooniandvaks elemendiks tsiviilseltskonnas aga olid sakslased ja nende kadaklastest sabarakud. Ergo — eestluse võitlust saksluse vastu enne Maailmasõda põhjustasid egoistlikud psühholoogilised ja sotsiaalpsühholoogilised motiivid.

Kapten Kubeliku jõhkralt otsekohese tõekspidamise järgi (lk. 84): „iga tõsine eestlane, kui ta on enda pisut üles tõetanud, võib oma suguvenna vastu ainult haledat kaastunnet tunda, mitte aga pidada end temauga üheväärseks.“ Ja ta jätkab seda mõttekäiku veel pessimistlikuma iseloomustusega estofiilide aadressil: „vähemalt üheksakümmend protsenti estofiilidest liigub oma suguvendade seas ringi samasuguse külma südamega, nagu seda teevad misjonärid kuskil mustade maal. Nende tegevust põhjustab peamiselt vajadus kätte maksta ja vajadus kellestki kõrgemal seista, mitte aga vajadus armastada. Aseta nad ainult kindlale tõusuteele ja nende meel muutub kohe ühes nende keelega.“ Teise ja vähema osa estofiilide eestihuvilist teotsemist põhjustab kapten Kubeliku kinnituse järgi vaid romantiline sentimentaalsus, „sest omaenda pisarate leiguses on alati hea mõnuleda“ (lk. 86).

Seda tegelaste kohal hõljuvat pessimismi udu pehmendab veidi vaid noorte suhtumine rahvusküsimusse, kellele Bornhöhe „Tasuja“ lugemine avab hoopis uude ja seni tundmatu maailma. Raamatu romantilise lehekülgede mõjul nad hakkavad eestlastes nägema samaväärset inimest. Nad punastuvad piinlikkusetundest, mõeldes oma vanemate rahvusesalgamisele, milline tegu tundub neile sama autuna kui vargus. Ja saadud muljete põhjal nad hakkavad innukalt selgitama oma päritolu ja rahvuslikkude vahekordade küsimusi.

Ka romaani teises köites („Oktoobri tuul“) on tegelaste enamiku profiil endiselt antirahvuslik. On küll toimunud mõningaid nihkumisi eestimeelsuse suunas, kuid see on peamiselt tingitud muutunud majanduslikust ja poliitilisest konjunktuurist (kaupluse tarvitajaskonna eestijemine ja vahepeal alanud Maailmasõda), mitte aga ideoloogilisest ümbersünnist. Ainult kapten Kubelikus ja tema isalikus sõbras doktor Kubelikus näib sõjaeegsete kannatuste mõjul olevat toimunud teatud ideoloogiline pööre, kuid autor ei valgusta meile seda lähemalt.

Omad tõekspidamised keskmise eestlase iseloomu ja rahvusliku meelsuse kohta võtab autor kokku doktor Kubeliku suu kaudu romaanis „Vaikne õhtu“, kus see „vana kadaklane ja tark teadusmees“ soovitab eestluse eestvõitlejale sõnastada ümber kümnes käsk järgmiselt: „salga maha oma isa ja ema, oma õed ja vennad, oma rahvas ning kodumaa, et su käsi hästi käiks ja sa jõukalt võiksid elada kustahes ja missuguse ametiga tahes.“ Ja doktor Kubelik lõpetab oma mõttekäigu otse jahmatama paneva iseloomustusega: „eestlane, kes tahab karjääri teha, arvestab ainult seda, mis on ta isikule kasulik (lk. 262).“ Karjääri aga tahab teha muidugi iga mees.

See on raske, kuid siiski loogiline järeldus, sest romaani ideelage tegelaskond viib paratamatult selleni. Objektivse tõe nimel ei saa aga jätta tähendamata, et oma romaani ideoloogilise külje arendamisel on autor süiski kaldunud liigsesse ühekülgssusse ja üldistamisse. Nähtavasti on meie viimaste aastate mõningad eluavaldused ja üle öö toimuvad ideoloogilised suunamuutused autorit mõjutanud pessimistlikult ja kallutanud liigsele ühekülgssusele ka mineviku suhtes.

Autori järelduste põhjal määras ennemaailmasõjaeegne eestlane oma rahvusliku kuuluvuse ja meelsuse peamiselt selle järele, missugusesse rahvusse kuulumine ja millise meelsuse kummardamine antud juhul majanduslikult ja seltskondlikult kõige kasulikumaks osutus. Kuid selleaegses ühiskondlik-poliitilises miljöös, kus eestlased moodustasid vaid väikese rahvaskillu suure Vene maailmariigis ja maa poliitiline ning administratiivne võim ühes majandusliku ülekaaluga oli kohalikkude sakslaste ja vene tšinovniku kättes — osutus vaevalt kellelegi eesti haritlasele kasulikuks võitlus eestluse huvide eest. Otse selle vastu — opositsiooniline eestimeelsus ja võitlus õiguslikult allasurutud rahva huvide eest aetas eesti haritlase sel ajal pea alati ainelisse ja seltskondlikku ebasoosingusse ja tõkestas tuleviku karjääri. Ka egoistlikud psühholoogilised motiivid (kadedus, vihavimm, kibedustunne ja romantiline sentimentaalitsemise tarve) ei saanud olla määravaks teguriks meelsuse kujundamisel, sest faktid kõnelevad ometi teist keelt. Kas ei väljendu estofiilide tegevuses juba ärkamisajast alates palju ennastsalgavat ohvrimeelsust. Me teame, et vennad Peeter ja Adam Petersonid ohverdasid eestluse eest kõik, mis neil oli — oma vabaduse, parema tuleviku lootused ja elamisvõimalused kodumaal. Eks ohverdanud Köler eestluse luvides kogu oma varanduse Kuntaugani loos. Kas ei katkestanud Carl Robert Jakobson eestluse luvides oma karjääri väljavaated Peterburis, surres kodumaal ülevõlastatud mehena. Ja kaasaegsele eestlasele pole kaugeltki enam uudiseks, et hilisemaegseist tegelastest näit. Jaan Tõnisson lõikas läbi oma algava kohtuniku karjääri Venemaal, ilmutades oma püüetises, aastakümnete pikkuses tegevuses suurt ainelist ja vaimset ohvrimeelsust eestluse luvides. K. Päts lükkas aga rahuliku südamega kõrvale ülikooli õppejõu majanduslikult kindlustatud tuleviku väljavaated, et juhusliku teenistusega vabakutselisena anduda rahvuslikule tegevusele, mille eest riskis oma eluga. Need on näited tippude kohta, kuid samalaadseid näiteid ohvrimeelsuse ja idealismi kohta, mis ei väljendunud ainult

sõnades, vaid ka tegudes — leiame ka vähemate tegelaste juures ülemaaliselt. Tuletagem vaid meelde meie omaaegset rahvakooliõpetaja tüüpi.

Esitatu kõrval ei saa me aga silmi kinni pigistada ka vastupidiste nähete puhul ja nende varjamatul valgustamisel on A. Jakobson osutanud tänuväärset teene eestluse parema tuleviku huvides. Juhtides tähelepanu palgasõduri hingeelule, mille järgi „iga mees peab kuuluma sinna, kus teda parajasti vajatakse ja kus temale kõige paremini maksetakse“ — on autor riivanud paljusid nende hellemast kohast. Kuid selle töö väljaütlemine oli siiski tarvilik. On ometi väljaspool kahtlust, et väikerahva olemasolu ja riigi tuleviku seisukohalt ei ole suuremat õnnetust, kui raha ja seltskondliku seisukoha eest ostetav ja müüdav meelsus. See on meelsuse teesklemine, mille lopsakad õied avalduvad ühiskondliku mõttega sahkerdamises. Viimane nähtus on aga meil üldtuntud juba Jakob Kõrvi ajast alates. Meie teame aga ka, millise ulatuse võttis ühiskondliku mõttega sahkerdamine majanduskriisi aastatel.

Eesti inimesele on iseloomulik sotsiaalse tõusu tung. See loomujoon on silma torganud isegi meid tähelepanelikult jälgivatele saksa natsidele, kes seletavad ka meie rahva vähest sündimust äärmuseni arenenud sotsiaalse tõusu tungiga. Loomupärane sotsiaalse tõusu tung võib suurt osa etendada rahvuse ühiskondliku elu arengus, nagu seda näeme ka oma lähemast ja kaugemast minevikust. Sellele väsimatule tungile rühkida „aina ülespoole“ võlgne peamist tänu, et eesti rahvus kaugelt suuremaid tulemusi on saavutanud oma arengus, kui enamik teisi rahvusi maailmas sama lühida ajavahemiku jooksul. Kuid oma äärmuslikkudes avaldustes võib sotsiaalse tõusu tung kujuneda negatiivseks teguriks rahvuse ja riigi arengus, kutsudes esile „aate ja vaate rendile pakkuja“ karjeristi tüübi, kes oma meelsuse teesklemisega on õnnetuseks igale ühiskonnale. Selle tõeni viivad meid A. Jakobsoni romaani „Igavesed eestlased“ kaks seni ilmunud köidet „Vaikne õhtu“ ja „Oktoobri tuul“, millised raamatud omavad kirjandusliku väärtuse kõrval tähelepanuväärset ühiskondlik-eetilist väärtust.

Meie õnneks on meelsuse teesklemise protsess äratanud tähelepanu ka praeguste riigijuhtide silmis. Selles suhtes on otse ajaloolise tähtsusega meie kraa-aegse riigivanema ja praeguse Vabariigi Presidendi K. Pätsi kõne koolijuhatajate kokkutulekul 1936. aasta sügisel, kus vana riigimees juhtis tähelepanu „peanoogutajaile ja käteplaksutajaile“, kellede õlgadele ei saa ehitada demokraatiat. Need tõesõnad annavad põhjust loota, et pole kaugel aeg, kus „aate ja vaate rendile pakkuja“ karjeristi tüüp kaob eesti ühiskonnast.

J. Viidang.

RAHVARIIE TÄNAPÄEVAL.

Nüüdisaja kultuurrahvad, kes tahavad jääda püsima aegade käigus ja võitlusis, ei pääse mööda süvenemisest oma ajaloolisse minevikku selleks, et leida sealt kinnitust, usku, elujõudu, vaimustust ning teojulgust oleviku sotsiaal-ühiskondliku elu korraldusiks ja tuleviku sihtjoonte kindlaks määramiseks. Sest iga vähegi loomejõulise rahva minevik on selleks rikkalikuks varacaidaks, kust kiirgab vastu mitmesuguste väärtuse küllus, aaretehulk, mille varal rahval on võimalik õppida tundma iseennast, oma põhinatuuiri, iseloomujooni, hingeelu, ühe sõnaga — kõiki sisemisi omadusi tööarmastusest, vabadusihast, moraalist kuni mõtteilma ning ilumeele kitsapiiriliste, aga

seda sügavamate alalõikudeni. Rahvaluule, rahvamuusika, rahvakunsti, rahvaviiside, vanade kommete, rahvapäraste mängude, vanasõnade, ühiskonnaelu traditsioonide ja mitmesuguse teise muinasvara kaudu rahva igikauged sugupõlvad kõnelevad järgnevaile generatsioonidele ja ka meiegi ajale ning inimesele oma ajastu vaimuilmast, selleaegseist tööviisest, rõõmest, muredest ja kurbusest, elukorraldusist ja maailmavaadetest. See kõik loob tihedat sidemet ühele sugupõlvade reastikus, mistõttu ka tänapäeva ja tulevikuigi inimene tunneb, et ta on teatavas sisemises läbikäimises ja kokkupuutes oma rohkeid põlvkondi tagasi elanud ja töötanud esivanematega. Elamused, rõõm, austus, hardumus, enesekindlus — kõik see, mis niisuguse osasaamise ja tunnetuse tulemusena tekib rahva psüühilises maailmas, peidab endas määratud vitaalsust, eluhoogu ühiste ühiskondliku elu raskuste kandmiseks ja rahva iseolemise kindlustamiseks.

Meil Eestis on arusaamine rahva aja- ja muinasloolise mineviku kultuurilisest ja poliitilis-sotsiaalsest tähtsusest suuremal määral alles viimasel ajal maad võtnud. Alles nüüd nähakse selgemalt kui kunagi varem: mida õieti ühele ülespürgivale väikerahvale tähendab ta minevik kõigi selle varadega. Alles nüüd on meie pilgud pöördumas tagasi me endi juurde — „Kalevipoja“, muinasvara, ajaloo, rahvariide, killamängude, viisiloomingu ja kõige muu vanaeestlaste vaimuvara omapärasesse maailma. Vaimus, mida siit ammendatakse, sammub meie loov rahvas nüüd kindlalt edasi oma riiklikus ülesehitustöös.

*

Rahvariide ala, mida meie siin vaatleme, on oma tähtsusele vaatamata seisnud meil kuni tänaseni lõplikult lahendamata ja rahvariide tegelik tarvitamine korraldamata. Üks selle ala korraldamatuse põhjusi ja segavaid tegureid — nii kummaline kui see ka tundubki — on see, et isikud, kes hästi peaksid tundma originaalse rahvariide suurt väärtust, ei ole kahjuks suutelised sügavamale tungima rahvariide probleemides, ja on seega oma pinnaliste otsuste ja sellega kaasunud agara ettevõtlikkusega kahjustanud ning pidurdanud rahvariide tarvituselevõttu laiemate rahvamasside poolt ning selle tähtsusest arusaamise levikut üldse. Ma mõtlen siin just üksikuid käsitöö ja riietuse alal tegelevaid naisi, kes (olles meelitatud tahtest leiutada ka sel alal uuesti Ameerika!) on asunud „seisukohale“, et rahvariide tema etnograafilisel kujul jäägu sinna, kus ta õige koht — muuseumi, ja rahvahulgad võtku tarvitusele loomuliku rahvariide asemel mingisuguse stiliseeritud „rahvariide“, kuna see olevat moelt, lõikelt, muustrilt jne. hoopis ajakohasem ja sobivam, kehakujule ning näojumele vastavam. See nn. moderniseeritud „rahvariide“ võimaldavat paremini silmas pidada ka „saledat joont“ ja muid esteetilisi seiku. Nii kõnelevad „rahvuslikud modernistid“.

Säärane propaganda on aga üsna väär ja sellepärast Eesti Rahva Muuseum ning Kodumajanduskoja rahvarõiva komitee on asunud sellele vildakale suunale risti vastu. On ju kindel tõsiasi, et rahvariide ehk rahvarõiva mõiste alla selles tähenduses, nagu seda tunneb kogu haritud maailm, sobib ainult rahvariide tema ajaloolisel kujul, etnograafilises tõepärasuses ja loomulikkuses. Mingit teist sorti rahvariidet ei tunta — ei stiliseeritud, moderniseeritud ega ajakohastatud kujul, kuna see on moekaup ja jääb selleks. Kui rahvariidet selle sõna tõelises tähenduses võiksime tänapäeval valmistada magasinides moodsa mustri ja lõike kohaselt, siis võiks sama kergesti mõni luuletaja või kirjanik kirjutada terve rea ka uusi rahvaluule, mis vastaksid rahvaluule tõelisele mõttele. Aga nagu praegusel ajal pole

enam võimalik luua uusi regivärsse, leelutusi, kiigelaule ega muistset muusikat selle tõepärasuses, sügavuses ja hingestuses, nõnda ei saa magasinis moodsa ehtimisstiili järgi sündida ka mingit rahvariiet. Nii tekkinud luule, muusikalooming või riie jääb ikkagi tavaliseks tänapäevaseks produktiks, millel võib olla küll väärtust, kunstipärasust ja ilu, kuid mis kaugel, väga kaugel on sellest tõelisest olemusest, sellest hingestusest ja vaimust, mida on kätketud muistsete sugupõlvade poolt loodud laulusõnusse ja riidekirjasse, helindeisse või mõnesse teissugusesse loomingusse. Kui meie tänapäeval seesuguselt valmistatud mistahes loomingle siiski kingime oma tähelepanu ja mõnikord tunnustusegi, siis ainult seepärast, et see või teine töö on valmistatud rahvapärasteil aineil ja on õnnestunud nende kriteeriumide järgi, millega möödame kõiki kaasaja saadusi ja tulemusi. Sellelt seisukohalt lähtudes ei tule meil mitte enam ütelda „stiliseeritud rahvariie“, vaid rahvariide motiividel valmistatud moerõivast. Teisiti seda nimetada oleks väär, põhjendamatu ja mõttetu.

Asja kõige kurvem külg seisneb selles, et see algupärase rahvariide aineil loodud moerõivas on nüüd asjatundmatuse tõttu kassikullana levinud teatavais ringkonnis ehtsa kulla pähe — rahvariidena, püüdes tõelist rahvariiet siin-seal tõrjuda kõrvale ta aukohalt. Nagu aga öeldud, on see tingitud ebateadlikkusest ja me võime loota, et õige arusaamise kasvades siin sünnib peatselt muutus, sest rahvariide motiividel moodsa kombe kohaselt tehtud riie sobib küll selga panna, aga mitte iialgi sel juhul, kui meil soov on olla eesti rahvuslikus riie suures osas pidulikel sündmusel (laulupidudel, isamaalikel päevil, rahvapidustusil, suvipäevil jne.). Kui meie kõigest hoolimata seda ometi teeksime (ja seda on, paraku, juhtunud!), siis pole narrid mitte üksi meie ise, vaid tahame ka neid selleks teha, kes meid on tulnud vaatama. Sest kujutlege: kui meie laulame vanu rahvuslikke laule, mängime rahvapärasteid mänge või tantsime rahvatantsu moodsad riided seljas, mille juures vaid mõni üksik motiiv tuletab meelde meie vana armast algupärast rahvariiet, — noh, kas ei oleks siis selle vahel, mis me teeme, ja selle vahel, mis ning kes me tegelikult ise oleme, hiigelsuur kontrast, vastuolul! Mis on rahvatantsu ettekanne väärt seesuguse moodsa stiliseeritud riiega, seda oskab kujutella ainult see, kes säärasest kometist on näinud. Vaatepilt, kus moodne elastne õhuke seelik liibub ümber tantsija jalgade, ei sisenda seesugusel korral mingit muljet. Sest stiliseeritud riie on tänapäevariie — sobib foksile, tangole jne. Sootuks teist vaatepilti aga pakub algupärane rahvariie rahvatantsu ettekandel, mõjudes oma massiivsuses, sügavakaarelikes ja -voldilises kukkumises sugereerivalt, alla kriipsutatades meie rahvatantsu hoogsust, jõulisi liigutusi, tugevat rütmi. Nõnda harmoneerib ta ka meie rahvapäraste tantsumuusikaga, mis on kaugel moodsa riiega sobivast moodsast tantsust. Sellest näeme, et rahvuslikel pidupäevil, kui tahame kasutada rahvarõivaid, tohime end ehtida vaid tõelise rahvariidega. Ning ka igal teisel juhul, kui me mõtleme või kõneleme eesti rahvariidest, peame kindlasti teadma, et sellele vastab ainult kopeerimise teel saadud rahvariie, mitte mingil tingimusel aga ükski moeartikkel.

Nüüd võib aga tekkida küsimus: miks ei või enam tänapäeval sündida rahvariiet seesugusel loomulikul viisil nagu vanasti? Kuhu jääb meie ajal rahva omaloomingu pinge ja vaist? Kas meie enam polegi võimalised midagi iseseisvalt looma? Sellele on ainult üks vastus: elu sisemine ja väline pale, kogu sotsiaalse elu struktuur on liiga palju muutunud selleks, et ühe või

teise rahva juures võiks veel säilida kindlakujuliselt edasi ta omapära, ta erilaadsus, võiks ütelda isegi — isepärane hingeelu ja mentaliteet. Rahvusvaheline läbikäimine moodsate tehniliste vahendite abil on moodsa elu muutnud sedavõrd ühtlaseks, kiiretempoliseks ja vastastikuse liiklemise elavaks, et kadunud on peagu igasugune rahvaste isoleeritus ja omacetteolek kindlas suletud regioonis, mis oli võimalik aastasadu ja vähemgi tagasi. Siis kujundas rahvas oma elu, lõi väärtusi, kirjanduse, rahvariide jne. hoopis vähemate võõrmõjude all ja kaugemaid eeskujusid nägemata. See, mis siis sündis rahvakunsti, viisiloomingu ja kultuuri näol, on rahva omapärase maailma tõeline sisemine eneseavaldus, võltsimatu ja puhas sisemine väljakallamine. Muistses rahvaloomingus kõneleb rahva hing, vaim ning ilumeel. Kui ka siingi on võõraid sugemeid, siis on need pikkade sajandite jooksul rahva homogeensust ja omapärasest mentaliteedist, ta hingehoiakust ja vaimuilmast ammugi ümber töötatud, uueks sulatatud ja enese ning oma miljöö järgi kohandatud. See on nõnda ütelda liha meie lihast ja veri meie verest, mis sündis endisaeegses suletud elukorralduses. Tänapäeva avatud maailm ei võimalda enam selle tekkimist, ehk kui, siis üsna vähesel määral. Selleks on elu liiga intensiivne, liiga tormiline ja närveldav oma sisemises koetises. Meid ründab eriti Lääne-Euroopa kultuur ja tsivilisatsioon. Kõige selle laviini ja suurvoolude mõju, mida dikteerivad meile Euroopa suurlinnad — Pariis, London, Berliin, Viin — avaldub nüüd täiel määral ka meie rahva loominguilises tegevuses, nagu seda selgemalt näeme just riietuse alal. Kui aga enam vaba loomingu teel ei saa sündida või sünnib väga vähe omapärast, eks ole siis mõttetu loota, veel mõttetum uskuda, et tahtlikult meie võiksime valmistada stiliseerimise näol eesti rahvariid? Ent kui tänapäevale vastavat rahva omapärast loomingu või rahvariid meil üldse võiks tekkida, siis seda mitte linnades, magasinides ega kutsekoolides, vaid kindlasti kusaqil kaugel varjulises rannaservas või metsakolkas, kuhu ei ulatu segama ei Öhtumaa kultuurivoolud ega meie oma võõrmõjudest küllastatud ja kärjastatud mentaliteet, hingeelu... Mis siis viga oleks, kui moodsais vabrikuis saaks valmistada omakultuuri ja rahvaloomingulisi väärtusi tänapäevases laadis, kuid muinasteaduslikus tõepärasuses ja etnograafilises vastavuses! —

Algupärase rahvariide tarvituselevõtu suurim mõte ja tähtsus seisneb selles, et meie silme ette manada seda maailma ja õhkkonda, mis ümbritses meie esivanemaid hallis ajakauguses. Selle kaudu ja varal meis nagu elutsuks uuestigi midagi unustatud, peidetut, poolenisti kaotsiläinut. Ja meie nagu unustaksime viivuks selle pealetungiva Lääne-Euroopa ja süveneme millesegi hoopis lähedasse, millele alati raske nimegi anda. See on too imekeel, mida meie siis vaikides kõneleme ja mis on nagu vahemeheks meie ning kaduvikku varisenud rahvapoegade ja -tütarde vahel. See annab kauneid elamusi, sisemist naudingut ja kannab meid edasi veel siis, kui rabeleme juba halli argipäeva askelduste keerises.

Nagu igasuguste muudegi rahvaloomingu aaretega tutvumine, nende vaimuilmade süvenemine, nii tähendab ka rahvariide tarvituselevõtt laiemate rahvahulkade poolt suurt sammu edasi meie omakultuuri harrastuste käigus. Seda tuleb kõigiti soodustada ja intensiivsustada. Eriti peaksid aga meie avaliku elu tegelased, organisatsioonide juhtivad jõud ja hariduselu eestvedajad kohtadel püüdma rahvariide kandmist rahvale selgitada ning, mis veel tähtsam, — ise selleks eeskju andma.

Hugo Viires.

Iru linnus lennukilt.

KAEVAMISED IRU LINNUSEL 1937.

Iru linnuse põhjaotsal jätkusid eelm. suve kaevamised 1937. a. augustis umbes kolme nädala jooksul. Platoo ehituses selgus, et ehitiste rühm on käinud ainult piki läänepoolset serva, kuhu koonduvad ka tuleasemed, millest mõned seotud sepatööga, samuti on seal elamisjäänused tugevamini esindatud. Ainult osa vastu põhjavalli näitab osalist kivikonstruktsiooni, kuna muidu on ehitised olnud puust. See ala, mis suuremas ulatuses oli ka katusealusega varjatud, on kaetud kõva liivaka savikihiga, mis on moodustanud põranda. Piki idaserva on käinud tee, mis samast põhjaotsavalli idaküljest linnusele tõuseb. Siin on ehitised puudunud peale arvatavasti piki serva käiva tugeva palkidest pihtaia. Aluspind on siin liiv. Põhjavalli ehituses selgus, et on tegemist kahe kihiga, nendest alumine seotud linnustabanud vahepealse katastroofiga tuleõnnetuse või vaenlase rünnaku näol. Vall ise on tunduvalt erineva konstruktsiooniga Iru lõunavallist (1937. a. juuni kaevamised), on aga veel lõplikult selgitamata. Linnuse läänenõlvaku all on pikem terrass, kus selgus tugev asulakiht. Asula on hävinenud maha põlemise teel. Sügavamal selgus alumisim kiht, ka kultuurjäänustega. Kuna see kiht on kaetud steriilsel liivakihiga, siis avaneb siin häid stratigraafilisi tugikohti dateerimisele. Ühtlasi selgus, et kogu see pikk terrass pole looduslik moodustis, vaid inimeste kätetöö. Näib, et sama terrassi mööda on käinud muistne tee, pöördudes ümber linnuse põhjaotsa linnusele ja hargnedes külla, lõuna pool suundudes läbi jõe Pirita Tallinnapoolsele kaldale.

Lähimaks ülesandeks Iru linnuse kaevamiskavas on praegu lahtiseisvate alade lõplik läbikaevamine, kuna muidu varisemine teeb oma hävitava töö. Esmajärjekorras oleks põhjavalli täies ulatuses läbikaevamine, et selle konstruktsiooni selgitada ja kohta restaureerimisele vabaks anda. Seejuures tuleb loodenurgas nõlvakul mõnevõrra uutki ala lahti võtta. All terrasil oleva asula ja tee selgitamine vajab praegusest mitmekordselt suurema ala lahtivõtmist, et teada saada asula ulatust, ehituse üksikasju ja iseloomu, samuti tee ühendust lõuna ja põhja suunas. Linnuse väiksemal platool tuleb selgitada piki lääneserva käiva ehitistesüsteemi jätkuvust ja ühendust keskvalliga, samuti idaserva kaitset. Järgmiseks ülesandeks, mille juurde küll arvatavasti alles teisel suvel suudetakse asuda, on keskvasalli kaevamine, kus on oluline selgitada keskvasalli ehituse iseloomu, ühendusi kummagi platoo servakaitsetega ja läbikäiku vähemalt platoolt suuremale. Ühtlasi selgitaks see arvatavasti otsustavalt linnuse algkuju ja -ulatuse.

1937. a. kevadel võeti kaevamise alla Iru linnuse lõunapoolne osa, valli, valli jalami ja osa linnuse platood, eesmärgiga selgitada valli ehitust ja saada andmeid linnuse kasutamise aja kohta.

Läbi kaevati kokku 121,5 ruutmeetrit, kusjuures 3 m laiuse tranšeeaga läbitati valli.

Kaevamistel selgus, et linnuse platool oli kultuurkiht õige õhuke, valli jalamil oli selle paksus keskmiselt 55 sm, alanedes platoo pool, kus umb. 12 m kaugusel valli jalamist oli selle paksus ainult 15 sm. Samuti andis kaugem osa suhteliselt vähe leide, mis osaliselt olid ajaloolise aja päritoluga, näit.: 17. saj. münt ja muud. Jalamis oli pilt teissugune. Nimelt vallil varisenud kivide all leidus nõgist mulda ja põlenud kive, mille vahel ja all, liivakal pinnal oli rohkesti savinõu kilde ja muid leide. Jalamist pisut eemal platoo poole oli puutumatu pinnal posti ja leaseme jäänuiseid, mis lasevad oletada mingi tarandi olemasolu valli taga, mille all oli suhteliselt palju leide. Kuid nagu öeldud, oli kultuurkiht õhuke ja ilmesti ainult üks kiht, kuna leitud ülemal kui ka sügavamal omasid ühtlast ilmet.

Valli ise, nagu kaevamisel selgus, oli ehitatud kihtide viisi teineteisele asetatud pae ja liivakivi plaatidest, mil polnud ühtlast paksust, nii et alumise kihi kivi või vastupidi ulatus tapina teise kihi sisse. Kivide vahe oli täidetud liiva ja jämeda kruusaga. Muud sidematerjali kasutatud ei olnud. Vall, nagu arvata võib, oli umbes 4 meetrit läbimõõdus ja laotud puutumata pinnale, ulatudes sellest praegusel kujul umbes 2 m 20 sm kõrgemale. Kui arvestada varisenud ala suurust, mis laotud valli servast ulatus platoo pool küljes umb. 2 meetrit eemale, teisel pool aga enam, umb. 3 meetrit, siis võis valli algupärane kõrgus olla umbes 3,5—4 m. Kaevamistel suudeti kindlaks teha valli serv platoolisel küljel, kuna lahtiseks jäi see aga teisel pool. Samuti ei läinud korda kindlaks teha puukonstruktsiooni olemasolu vallil. Valli taga olevad söetükid ja nõgine ala tuleneb arvatavasti valli taga olevatest postidest ja puuehitistest, mille postiasemeid eelpool mainiti.

1938. a. tuleks samas jätkata kaevamisi, et lõplikult selgitada valli ehitust ja selle laiust, samuti tuleb edasi kaevata valli jalamil, et jõuda selgusele puuehitiste ehitusviisid ja saada võimalikult paremaid dateeritavaid leide. 1937. a. leiutamaterjal oma üldises laadis vastas põhjapoolse eellinnuse leidudele.

Osu. Saadre.

SISEPOLIITILINE RINGVAADE

VALITSUSE TEGEVUSKAVA PUHUL.

Vabariigi Valitsuse töösunast ja ülesandeist esines 24. mail teadaandega Riigivolikogus ja Riiginõukogus peaminister K. Eenpalu, kes oma pikemas ettekandes peale praktilispoliitiliste küsimuste mitmes kohas puudutas valitsuse poliitika põhimõttelisi aluseid. Võrreldes omaaegsete valitsuste deklaratsioonidega ja ka üleminekuaja valitsuse seletustega sisaldas see peaministri teadaanne mitmeid uudusi.

Peaminister K. Eenpalu teadaandest ilmnis kõigepealt, et valitsus ei loe oma ülesandeks olla töökabinet, kes lahendab jooksvaid päevaülesandeid, vaid valitsus tahab olla poliitiliselt aktiivne ning juhtiv käibiva elu korraldamisel kõigis ülesandeis, ühtlasi tahab Vabariigi Valitsus olla rahvuslik valitsus, toetudes rahva kõigile elavatele jõududele, ja sotsiaalne valitsus, kes oma ülesannete täitmisel ei ole juhitud Eesti rahva ühegi kihhi või klassi esileseatud erihuvidest, vaid arvestab, et kõik kutsed ja töölised vaimsete ja materiaalsete väärtuste tootmisel on ühiselu lülistikus võrdsed. „Ainult Eesti ühiselu tarve, selle eesmärgid ning suunad on otsustavad, milleks ja kus on Valitsuse juhtivat ning kaasaitavat kätt esmaajones tarvis,“ öeldi teadaandes.

Missugused peaksid olema Eesti ühiselu tarve, eesmärgid ning suunad, seda väljendas peaministri teadaanne ka võrdlemisi selgelt: isiku au, ta hea nimi, ta kõrge moraal ja ta vabadus kui isiku kõikkülgse teotsemise seaduslik piiritletu — see oleks rahvuse olemise põhivara. Ja edasi: rahvuse ja ta au kaitse, samuti rahva ühtluse taotlemine ja ühiselu solidaarsuse rakendamine on põhilisemaid ja kindlamaid väärtusi, mida peab seadma riikliku ühiselu teenimisele.

Teises ühenduses, käsitledes rahva isetegevust, märkis peaminister, et valitsusel ja rahval on sihid ja eesmärgid ühed — mõlemad nad teenivad üht ja sama rahvuse ülesannet. Edasi tähendas peaminister:

„Rahvuse elus on vaim kõigepealt selle kooselu ja kooskorra eesmärk, sest rahva kooskorral peab olema kooselu hoidev, juhtiv ja ühtlustav ühine eesmärk, millele kogu rahvas, kõik ta kihhid anduvad oma töö ja tegevusega, mida nad kõik teenivad, et oleks hea üldsusel ja hea üksikul.“

„Eesti rahvale võib olla ta ühiselu ja ta võimukorralduse eesmärgiks ainult Eesti isamaa ja eestlus. — Eestlust rahvuse ja ta riikliku korralduse eesmärgina tuleb võtta kui kutsumust, kui missiooni teotseta meie rahva elu neil igaviku radadel, sihtidel ja ülesannetel, mis olnud eestlasile omased rohkete tuhandete aastate kestes Balti mere rannikuil. Eestlus — see on meie generatsioonide ehk põlvete minevik, olevik ja meie põlvete tulevik.“

Nende väljendustega on peaministri teadaandes märgitud teatud ideoloogilised alused, milledest lähtudes on võetud seisukohad kultuurpoliitilistes ja sotsiaalpoliitilistes küsimustes. Neis põhialustes on asutud rahvusliku idealismi ja solidarismi seisukohale ning eestluse kultuurilised eesmärgid seatud rahva teotsemise kõrgemaks ülesandeks.

Need on seisukohad, mida kõigil rahvuslastel tuleb tervitada ja loota, et neist deklaratsioonidest tehakse ka mitmesugused paratamatud tegelikud järeldused. Seda nii jooksvas elus tarvitusele võetavates põhimõtteis kui ka teotsemise üksikasjus. Sest vajame rahvuslust mitte üksnes sõnades, vaid veel rohkem tegudes.

Peaministri teadaandes avaldatud seisukohtadest olid mõned üksik- asjad võetud väga julgelt ja kaugeulatusega. Nii nõuab rahvaarvu küsimuses püstitatud lipukiri — Eesti rahvaarv kahekordseks! — väga suurt murrangut rahva sotsiaalses meelsuses, eriti jõukamais ja haritumais kihtides. Teisest küljest on aga ühiselulise paratamatusena kehtiv raudne reegel, et: „rahvastik on paratamatult asetatud subsistentsi ehk elatusvahendite piiridesse (R. Malthus).“ Loomulikult mõistame „elatusvahendeid“ laiemas mõttes — kõigi nende elatustarvetena, mis teatud rahvale ja rahvakihile antud kultuuri ajastul on kujunenud tarvilikeks normaalse miinimumina. Kuid selle probleemi juurde asudes on meil veel tänini lahendamata küsimus, mis õigemini on meie rahvaarvu kasvamise võimaluste paratamata eelduseks — kuidas ja mis moodi meie tõstame ehk võiksime tõsta oma „elatusvahendeid“ kahekordseks. Need on paratamatud nõuded mitte üksnes eesti rahva bioloogilise probleemi lahendamiseks, vaid veel rohkem eestluse üldiste ideeliste eesmärkide teostamiseks, mis on tunnustatud rahva kõrgemaks ülesandeks.

Meil on vaja elureformi, ütles peaminister oma teadaandes täie õigusega. Ta lisas: „Pööret luua harjumusis ei ole ju kerge, aga kui igal pool juhtivalt poolt uute viiside ning kommetega alatakse, laieneb see kiiremini kui arvestatakse ja ühiselu kujuneb ümber.“ Seda elureformi nõuet eriti sotsiaalse hingeelu küsimuses on kindlasti vaja palju laiemas ulatuses, kui sellele viitas peaminister oma teadaandes. Sest kui muutub sotsiaalne hingeelu, ja see on muudetav, siis hakkavad lahenema nii mitmedki sotsiaalsed küsimused ja isegi majanduslikud ja poliitilised küsimused saavad teise valguse.

Kui rahvuslik idealism ja solidarism on seatud ühiskonna korraldamise ideeliseks põhimõtteks, siis sellekohast toimimist on kindlasti kõigepealt vaja „juhtivalt poolt“. Meil on seni kahjuks mitmes mõttes kujunenud aga nõnda, et rahvusliku iseteadvuse tegelikus väljenduses ja rahvuslikus ning sotsiaalses toimimises on pidanud laiad hulgad andma juhtivatel kohtadel asuvatele isikutele eeskuju. Laiad hulgad maal ja linnas rahvuspärastavad oma nimed, kõrgemais ühiskondlikes kihtides ja väga paljude juhtivatel kohtadel asuvate isikute juures aga ei taheta kuidagi arusaamisele jõuda, et rahvusõnne ja kohus on võrdlematult tähtsam kui nende seniste võõrapäraste nimede kuulsus; vaesemad kihid kasvatavad ennastsalgavalt suurearvulisi perekondi, jõukamais ja haritumais kihtides aga arendatakse koerakasvatust; laiaades hulkades leiame küllaltki ohvrimeelsust, idealismi, suurt õiglustunnet, töö tegemist töö pärast ja sellest rõõmu tundmist, jõukamais ja kõrgemais kihtides näeme aga mõnigi kord kitsast omakasupüüdlikkude materialismi, karjääri või võimutaotlusi või üleskrüvitud individualistlikku peenutsemist, elamist naudingule jne., kusjuures alati ei kaaluta, kui võrd eetiliste võtetega seda saavutatakse. Ja kui seesugune „eliidi“ psühholoogia hakkab kanduma juba jõukamais kihtidesse määle, siis, pehmelt öeldes, midagi on tõesti korrast ära.

On seepärast aeg elureformi algatamiseks ja teostamiseks.

Nende märkustega peaminister K. Eenpalu teadaande põhimõtteid puu-

datades ei saa aga selle kohta üldiselt tähendamata jätta, et selles on kõigile küsimusile läheneda püütud teatud põhimõttelistelt alustelt, nii et ettekantud tegevuskava moodustab teatud põhimõttelise süsteemi. See on üks selle ettekande hinnatavamaid külgi, kuna valitsuse töökava ei ole võetud mitte päevapoliitiliste üksikküsimuste lahendamisenä, vaid tervikulise tegevuskavana.

Sisuliselt oli teadaandes puudutatud mitmeid tähtsaid probleeme, mis üldiste põhimõtete taustal vajavad lahendamist, kusjuures lahtiseks jäi küsimus, kuidas seda teostada. Sellele „kuidas?“ langebki nüüd valitsustegevuse raskuspunkt. Kui teadaandes tähendatud tegevuskava teostamisele suudetakse tõesti rakendada kõik Eesti ühiskonna rahvuslikult meeletatud aktiivsed jõud, nii et seltskondlik isetegevus ja riigivõimu töö käivad käsi-käes, siis sellega luuakse vajalik ühiskondlik eeldus ülesannete teostamiseks. Kui aga kogu ühiskondliku elu juhtiv korraldamine jääb vaid mõninga kitsa ringkonna monopoliks ja administratiivaparaadi tegevuseks, siis võivad kogu ilusa tegevuskava teostamise tulemused muutuda vägagi küsitavaks.

Soovime, et see valitsuse tegevuskava teostamise „kuidas“ lahendatakse ka samasuguse rahvusliku idealismi ja solidarismi vaimus, nagu on koostatud tegevuskavaqi.

E. Salurand.

VÖIDUPÜHA JA LAULUPIDU.

Võidupüha ja laulupidu. Üks meie taasvabaduse noorimaid pühasid, teine meie vaba rahva vanimaid, kuid alati uus ja noor. Nii kõndisid nad tänävu käsikäes, meie taasiseseisvumise pidupäevadel.

Võidupühäl pühitseme oma kaugete ja lähedaste aegade võite, edu, evolutsiooni, oma siiani mehiselt käidud teed. Rinda peaks täitma üllas ja pidutsev meeleolu, et oleme tugev rahvas ja et jääme tugevaks.

Laulupeod — need on meie rahvusliku mõtte ja rahvusliku koondumise algrakud. Alles hiljem hakkasid tulema teised rahvuslikud koondumised — põllumeeste- ja karskusseltsid, laulu- ja mänguseltsid, Aleksandri-kooli komiteed ja teised. Kuid ikkagi oli laul see, mis sisustas kõiki tolleaegseid kokkutulemisi, koosolekuid ja pidusid, mis mõtestas ja sidus algatatud ettevõtteid ja seltskondlikke koondumisi. Laul — see oli ja jäi meie rahvusliku mõtte tõusu ja arenemise suurimaks teguriks.

Selleks teguriks on ta jäänud kuni tänapäevani.

Meie riigi taasiseseisvumise 20. aastapäeval pühitsesime nii võidupüha kui ka laulupidu üheskoos. Nii kui ei kunagi enne oli vana Räväla kants ennast tõmmanud uhkesse piduriüüsse ja nii kui ei kunagi enne olid laulupidulised endid ehtinud rahvusrõivaisse. Pilt silmale oli uhkem ja üllam, kui kunagi varem. Hiigla masslavastus võidupüha õhtul ja sellele järgnev ilutulestus oli suurepärase ja meelikõitev. Vabatahtliku kodukaitse malevate paraadmarss oli suurejõuline ja haarav. Laulupeo programm oli enamikus eesti heliloojate töödest ja jättis hea mulje. Võimlejate esinemised olid väga heast klassist.

Kuid — laulupidu ei ole meil olnud kunagi laulu pidu. Meie laul ja meie muusika ei ole kunagi hoolinud omaette kitsa ala suveräniteedist, vaid ta on andumusega ja ennastohverdavalt rakendunud ikka ja alati eepesest laiemapiiriliste mõtete teenistusse, ja see on olnud meie laulupidude alaliseks traditsiooniks. Seda üllast laulupidude traditsiooni peaks ka nüüdis-

ajal ulatuslikumalt elustatama ja arendatama. Suurte masside kokkutulek vajab ka suuri mõtteid ja sisustust, ainuüksi lauluga ei ole seda sisustatud ühelgi laulupeol. Meie laulupeod on olnud ja on jäänud ikkagi rahvusliku mõtte kandjaks. See suur rahvuslik mõte oli haaratav käesoleval laulupeol küll silmale ja kõrvale, kuid puudus kahjuks sõnades. Meie ootasime seda, kuid see jäi tulemata.

Me vajame võidupühale, meie vajame tänapäeva laulupidudele konkreetset mõtestust, vajame uusi rahvuslikke üritusi, uusi kandvaid ja soojendavaid ideid.

Meil ei tarvitse ega me taha oma suurpidustustega püstitada rahvakogunemise või lauljate hulkade rekordeid, vaid need suured rahvakogunemised ja rahvapidustused korraldame oma hingele ja oma vaimule. Vajame kogunemisi ja pidustusi selleks, et saada äratust ja elamusi oma edaspidises töös ja tegevuses. Nii nagu läinud sajandil meie laulupeod olid sisult rahvusliku programmi avaldamiseks ja kuulutamiseks, millest jõudu ja sisu hangiti edaspidistel aastatel, nii peaks see olema ka nüüd. Muidu võib saada traditsiooniks ainult laulupeo pidamine, ilma selle sisuta, milleks laulupidu on tekkinud ajalooliselt.

Õeldu on maksev ka võidupüha kohta. Kahjuks koondus käesoleval aastal pidustuste pearõhk pealinnale. Kaunis komme — võidutulede süütaimine ja laialiviimine — jäi ära. See oli asjale kahjuks. Võidupühast peaks haaratud saama kogu rahvas. Kaitseliidu mootorratturite puudumine ei oleks tohtinud olla siin pidurdavaks asjaoluks. Ka see mitte, et osa maategelaskonda oli rakendunud pealinnas suurpidustustel. Meie vajame võidutulede laialiviimiseks suuremat ja laiemat organisatsiooni, kui seda on Tallinnas asuv kaitseliidu mootorratturite eskadron. Kui olümpiamängude suurtuli toodi Kreekast teatejooksjatega, siis mõelgem sellele, et meil on küllalt noorsugu selleks, et Eesti võidutuld viia ka suurpidustuste ajal laiali teatejooksjatega. See sütitaks kogu maad ja rahvast rohkem kui kiirelt mootorsõidukil kihutav tõrvik.

Samuti pidu mõtestamine. Küllalt juba kulunud sõnust, et oleme saanud vabaks rahvaks. Me pole kunagi olnud paljasjalgsete kari, vaid oleme tuhandeid aastaid kultuurrahvas ja vaba rahvas. Ajutised langusajad olgu minevikule pühendatud. Oleme saanud ja oleme suutnud oma mõttekäigust välja rookida pastlate jumaldamise, siis rookigem ka põhjalikult välja endi pidukõnedest see alavääristav noot, et oleme kunagi olnud rõhutatud olekus.

Suured peod vajavad suuri elamusi. Neid oli palju silmale. Oli palju ilusaid helisid, kuid — ärgu pandagu pahaks ja ärgu võetaagu seda kunstnike peres jälle pahaendelise „seltskondliku tellimusena“ — me vajame veel ilusamaid helisid, vajame suuremaid ja haaravamaid palasid, kui olid need, mis kanti ette nüüd. Väikesed laulukesed — paljud nimetasid neid „ständchen'iteks“ — peaksid järgmisel laulupeol ruumi andma suurematele ja haaravamatele helitöödele. Ka masslavastuselt tahaks tulevikus näha midagi rohkemat, midagi suuremat ja haaravat, kui oli see nüüd. Taidja painajalikud sõnad, mis lausuti näidendi lõpus, olid dissonantsiks kogu meie tänapäeva „võidupüha“ mõttele. Ja lõpuks — jõud, kes eesti rahva kokku toovad suurteks ja meelihaaravateks pidustusteks, ei tohiks kitsid olla sõnadega, elava mõttega, suure ja haarava programmiga, mis oleks tähtsaks ja signaaliks uutele võitudele, uutele üritustele ja meie rahvusliku elu arengule.

K. Särghava.

MAJANDUSLIK RINGVAADE

KES VALITSEVAD VÄLISKAUBANDUST?

Meie majanduses omab väliskaubandus väga tähtsat positsiooni. Meie siseturu kitsus sunnib meid rohkem, kui see mõne suurrahva juures vajalik on, tähelepanu pöörama väliturule ja väliskaubandusele. Umbes veerand meie rahvamajanduslikust toodangust realiseeritakse meil välisurgudel. Võtame aga arvesse, et meie rahvamajandustoodangust suur osa luuakse naturaalmajapidamistes, mis väga vähesel määral seotud turumajandusega. Naturaalmajapidamine oma ilmet on aga valitsevalt tarbimismajapidamine, kus väga tagasihoidlikult kapitali luuakse. Rohkemal määral luuakse kapitali turumajanduses. Ning meie rahvamajanduses on üheks tähtsamaks kapitali loomise allikaks väliskaubandus. Kes aga valitsevad meil väliskaubandust?

Viimases „Konjunktuuris“ nr. 41/42 on avaldatud artikkel E. Kreppi sulest, mis meie väliskaubanduse ühiskondlikku struktuuri valgustab majandusalade, ettevõtlusvormide ja eksportöride ja importöride rahvuse järgi. Artikkel on kirjutatud Riigi Statistika Keskbüroo andmeil, mis saadud 1936. a. väliskaubanduse kaartide läbitöötamisel firmade järgi. Jooksva väliskaubanduse statistika jaoks kasutatavad väliskaubanduse kaardid on välja kirjutatud tollideklaratsioonidest. Nii näitab see andmestik väliskaubanduse struktuuri nende järgi, kelle nimele on kirjutatud tollideklaratsioon. Esitatud andmestik ei näita seetõttu nende esindajate ja agentide tegevust meie väliskaubanduses, kes ei tegutses otseselt eksportöridena ja importöridena. Teatavasti suur osa kohalikke esindajaid võtab vastu ainult välisfirmade tellimisi, saadab need edasi ning kaubadokumentid ja kaup lähetatakse juba tellija nimele ning esindaja saab oma komisjoni välisfirmalt, mitte kohalikult ettevõttelt. Teatavasti aga esinduste alal tegutsevad meil enamikus muulased, mistõttu järgnevas andmestikus muulaste osatähtsus on väiksem, kui ta tegelikult meie väliskaubanduses on.

Esindajaid ja agente arvestamata, kes ise ei ole eksportörideks või importörideks, oli meie 1936. a. väliskaubanduses eksportöride ja importöride arv järgmine:

Väljaveo alal tegutses 1936. a. kokku 823 eksportöri — (ettevõtet ja isikut). Neist olid eksportörideks tööstuse alalt 206 ettevõtet, kaubanduse alalt — 326 ettevõtet ning peale selle veel — 291 isikut ja asutist. Kindlasti ei ole suur osa neist asutisist ega isikuist sõna otseses mõttes eksportörid, vaid juhuslikud isikud ja asutised, kes võib-olla ühekordselt vedasid välja mingit kaupa või oma varandust.

Importöre oli kokku 1864. Importöride arv ületab enam kui kahekordselt eksportöride arvu. Impordi alal tegutses otseselt 550 tööstus-, 593 kaubandusettevõtet ning 721 isikut ja asutist.

Eksportöre ja importöre ettevõtlusvormi järgi liigitades selgub, et eksportöridest on 781 eraettevõtet ja isikut, 22 ühistegelikud ettevõtted ning 20 riigi- ja omaval. ettevõtted ning asutised. Importöride

hulgas on eraettevõtteid ja isikuid 1716, ühistegelikke ettevõtteid — 38 ja riigi- ning omavalitsusettevõtteid 110. Tööstusettevõttest, kes tegutsesid ekspordi alal, oli eraettevõtteid 193, ühistegelikke ettevõtteid — 3 ja riigi- ning omavalitsusettevõtteid — 10. Kaubanduse alal oli eksportöre 307 ja ühistegelikke — 19. Ülejäänud eksportörid olid isikud ja asutised, kokku 291, neist oli riigi- ja omavalitsusasutisi 10. Importöridest tööstuse alal oli eraettevõtteid 522, ühistegelikke 6 ja riigi- ning omavalitsusettevõtteid — 22. Importöridest kaubanduse alal oli eraettevõtteid 558, ühistegelikke — 26 ja riigi ning omavalitsusasutisi ja ettevõtteid — 9. Ülejäänud 721 importöri olid mitmesugused isikud ja asutised, neist oli eraisikuid ja asutisi 636, ühistegelikke ettevõtteid — 6 ja riigi- ning omavalitsusasutisi — 79.

Väertuse järgi meie väliskaubanduse struktuuri majandusalade ja ettevõtlusvormide järgi vaadeldes märgitakse, et väliskaubanduseks otseses mõttes võime pidada seda osa väliskaubandusest, mis käib läbi kaubandusaparaadi. See osa on väljaveos 1936. a. 39,5 milj. kr. ehk 47,5% ja sisseveos 44,3 milj. kr. ehk 53%. Kui läbi kaubandusaparaadi käivaid andmeid vaadelda ettevõtlusvormide järgi, siis selgub, et eraettevõtete eksport moodustab 17,4 milj. kr. ehk 44% ja ühistegelike ettevõtete osa — 22,1 milj. kr. ehk 56%. Nagu näeme, ületab väljaveos ühistegelike ettevõtete osatähtsus eraettevõtete oma. Sisseveos on eraettevõtete osatähtsus 38,4 milj. kr. ehk 75,4% ja ühistegelike ettevõtete osatähtsus — 10,8 milj. kr. ehk 24,4%.

Peale kaubandusettevõtete on väliskaubanduses tegevad ka tööstusettevõtted ja riigi- ning omavalitsusasutised ning isikud. Väljaveos moodustab tööstusettevõtete eksport 40,9 milj. kr. ehk 49,1% ja sisseveos 33,2 milj. kr. ehk 38,9%. Tööstusettevõtete väljaveos on eraettevõtete osa 33,5 milj. kr. ehk 81,9% ja ühistegelike ettevõtete osa 6,7 milj. kr. ehk 16,5%. Tööstusettevõtete sisseveos on eraettevõtete osatähtsus 31,1 milj. kr. ehk 93,7% ja ühistegelike ettevõtete osa 165 tuh. kr. ehk 0,5%.

Teises läbilõikes vaadeldes väliskaubandust ettevõtlusvormide järgi, tehakse vahet era-, ühistegeliku ja riigisektori vahel. Väljaveos on eraettevõtete ja isikute osa 51,1 milj. kr. ehk 61,4% kogu väljaveost. Ühistegelike ettevõtete osa on 28,9 milj. kr. ehk 3,9%. Sisseveos on ühistegelike ettevõtete osa tunduvalt väiksem, kuid riigi- ja omavalitsusettevõtete ning -asutiste osa on suurem kui väljaveos. Sisseveos moodustavad eraettevõtted ja -isikud 65,4 milj. kr. ehk 78,4%, ühistegelikud ettevõtted — 11 milj. kr. ehk 13,2%, riigi- ning omavalitsusettevõtted ja -asutised — 7 milj. kr. ehk 8,4%. Vaadeldes välja- ja sissevedu koos, on eraettevõtete osa 70%, ühistegelike ettevõtete osa — ca 24% ja riigi- ning omavalitsusettevõtted ja -asutised — ca 6%.

Eksportöride ja importöride rahvuse järgi meie välja- ja sissevedu vaadeldes selgub, et eestlaste osatähtsus meie väliskaubanduses on võrreldes muude rahvustega väga tagasihoidlik, kaugelt väiksem, kui see oleks loomulik. Eksportöride rahvuse küsimus kerkib üles ainult eraettevõtete ja -isikute juures, kuna ühistegelike ettevõtete ja riiklike ning omavalitsusettevõtete juures langeb see ära.

Väljaveos on eraettevõttest ja -isikuist eestlaste osa 10,9 milj. kr. ehk 13,1% kogu väljaveost. See osutub peagu võrdseiks osadeks tööstuse

ja kaubanduse vahel. Suurusele järgnevalt on segarahvuste osa, siia kuulub ka osa aktsiaseltse. Segarahvuste osa on 17,8 milj. kr. ehk 21,4% kogu väljaveost, sellest moodustab eestlaste ülekaaluga ettevõtete osa 1,1 milj. kr. ehk 1,4% väljaveost. Segarahvusest eksportörid tegutsevad peamiselt tööstuse alal. Sakslaste osatähtsus väljaveos on 9,0 milj. krooni ehk 10,3% kogu väljaveost. Ka siin on suurem ligi $\frac{3}{4}$ -ne osatähtsus tööstusel. Juutide osatähtsus väljaveos on 5,7 milj. kr. ehk 6,8% kogu väljaveost. Seejuures on tööstuse osa 3,5 milj. kr. ehk 61,1% ja kaubanduse osas 22 milj. krooni ehk 38,9%. Mitmesuguste muude rahvuste osa on 7,7 milj. kr. ehk 9,3% kogu väljaveost, kusjuures 80% käibest langeb kaubandusele. Kokku on eraettevõtete ja -isikute juures eestlaste osatähtsus väljaveos 12,1 milj. krooni ehk 14,5% kogu väljaveost, samal ajal kui teiste rahvuste osatähtsus on väljaveos 39,0 milj. kr. ehk 46,9% kogu väljaveost. Arvestades ka ühistegelike ettevõtete ja riigi- ning omavalitsusettevõtete ja -asutiste osa, kus muulaste osatähtsus on hoopis väike, on eesti osatähtsus väljaveos 53,1% ja teiste rahvuste osa 46,9%.

Sisseveos on eraettevõtete ja -isikute juures eestlaste osa 24,7 milj. krooni ehk 29,6% kogu sisseveost, kusjuures sellest ligi $\frac{2}{3}$ langeb kaubanduse arvele. Sakslaste osa sisseveos on 13,2 milj. kr. ehk 15,8% kogu sisseveost, kusjuures nende osa kaubanduses võrreldes tööstusega on tunduvas ülekaalus. Juutide osatähtsus sisseveos on 5,1 milj. kr. ehk 6,1% kogu sisseveost. Ka nende osa kaubanduses on suurem kui tööstuses. Mitmesuguseile muile rahvusile langeb osaks sisseveost 7,0 milj. kr. ehk 8,4%, kusjuures kaubanduse osa on 5,2 milj. kr. ja tööstuse osa — 1,5 milj. kr. Nagu väljaveos, nii on ka sisseveos segarahvuste osa võrdlemisi suur. Segarahvusest importörid tegutsevad peamiselt tööstuse alal. Kogu sisseveost langeb segarahvusile 15,4 milj. krooni ehk 18,5%, sellest on osa, kus eestlased on ülekaalus, 1,7 milj. kr. ehk 2,0% kogu sisseveost, kuna muulaste osa on 13,7 milj. kr. ehk 16,5%. Eraettevõtete ja -isikute juures, mis moodustab 65,4 milj. kr. ehk 78,4% sisseveost, on eestlaste osatähtsus 26,4 milj. kr. ehk 31,6% kogu sisseveost, teiste rahvuste osa — 39,0 milj. krooni ehk 46,8%. Arvestades ühes ka ühistegelikke ja riigi- ning omavalitsusettevõtteid ja -asutisi, on eestlaste osatähtsus sisseveos 53,2% ja teiste rahvuste osa 46,8%.

Tuletame veel meelde, et ülaloesitatud andmed ei kajasta esindajate ja agentide tegevust, kes ei tegele väliskaubanduse alal otseselt eksportöridena ja importöridena. Kui ka esindajate ja agentide tegevus, kes enamasti nimelised, oleks arvesse võetud, siis peab oletama, et muulaste osatähtsus meie väliskaubanduses on veelgi suurem. Kui meelde tuletame ka seda, et meie väliskaubandust tuleb pidada üheks tähtsamaks kapitali loomise allikaks, siis esitatud andmete järele võime väita, et seda kapitali loomise allikat valitsevad suurel määral muulased. On ju selge, et niisuguses olukorras eesti rahvusliku kapitali kasvamine on väga aeglane, kui ei valitse kapitali loomise allikaid. Vahekorrad majandusrindel on eriti viimastel aastatel eesti rahvusliku majanduse kasuks paranenud, kuid ülaloesitatud andmed peaksid siiski panema mõtlema ja näitama, et kaugeltki kõik veel korras ei ole.

K. E-I.

VÄLISPOLIITILINE RINGVAADE

VIIMASEID VÄLISPOLIITILISI SÜNDMUSI.

Rahvusvaheline olukord nii Euroopas kui ka teistel mandritel ei näita praegu mingeid paranemise tunnuseid. Pigem võiks küll väita, et nii mõneski asjas ta on halvenenud. Eriti tuleks tähendada, et seni soikus olnud lahendust ootavad küsimused on just nagu kiirendatud korras akuutseteks muudetud niihästi aktiivse propagandaga kui ka sündmuste provotseerimisega. Sellistest küsimustest pälvib esijoones tähelepanu võitlus Kesk-Euroopa pärast, mis praegu oma teravuskraadilt väljendub kõige ilmekamalt Tšehhoslovakkias eneses ja selle riigi ümber. Mai lõpupoolel võtsid sündmused seal koguni väga terava kaju. Kardeti sõda. See jäi aga tulemata. Kuid pinge kestab, küsimus püsib ikka veel täies ulatuses päevakorral ja pole vist vähematki kahtlust, et järgnevad kuud seavad meid jällegi oluliste sündmuste tunnistajateks selles Euroopa osas.

Kõrvuti Tšehhoslovakkia küsimusega keeb võitlus edasi Hispaanias, köites peaaegu täielikult Prantsusmaa ja Inglismaa tähelepanu, annab ennast tunda seisukorra lahendamatus Väike-Aasias ja kestab Hiina-Jaapani sõda. Sõja koldeid on praegu kõikjal, olu- ja vahekorrad Euroopas on selgusetud ja sobivad haaramisplaanide teostamiseks riikidele, keda olemasolevad konfliktid ei seo kätest ja jalust.

Pole midagi imestada, et suurte vaenulike blokkide olemasolu ja Rahvasteliidu jõuetus nende vahel tekkivate lahkuminekute lahendamiseks loovad olukorra, milles väikeriikidele, kes asuvad eemal suurriikide ekspansiooni suundadest, osutub paratamatuks asumine kindla erapooletuse pinnale, mis antud silmapilgul pakub paremaid tagatise nende julgeolekule. Rahvasteliidu kollektiivse julgeoleku süsteem on jäänud kauniks teoreetiliseks ideaaliks, mida poliitilises tegelikkuses pole suudetud realiseerida. Kohustused, mille täitmist ta nõuab liikmesriikidelt, on praeguses olukorras muutunud üle jõu käivaks ja seega ohtlikeks väikeriikidele. Seepärast on ju kergelt mõistetav püüd jääda erapooletuna kõrvale suurtest konfliktidest ja pühendada kogu oma tähelepanu enesekaitse jõudsale väljaarendamisele. Selline tendents on nüüd eriti ilmekalt päevavalgele tulnud just Baltikumi piirkonnas.

Skandinaavia riigid on alati juba oma mentaliteedi poolest olnud lähedad neutraliteedile. Soome ja Norra hiljutised deklaratsioonid oma suhtumisest sanktsioonidesse ja soovist pidada erapooletust on vaid ajakajalised kinnitused ammu tuntud seisukohtadele. Juba 1936. aastal, peale Itaalia vastu tarvitatud sanktsioonide praktilist tagajärjetut nurjumist teatasid nn. erapooletud riigid Rahvasteliidule, et nad jätavad enesele vabaduse iseseisvalt otsustada, kas ja mis ulatuses nad võtavad osa mõne pakti norme rikkunud riigi vastu sihitud sanktsioonidest. Hiljutised deklaratsioonid kriipsutavad vahest suuremal määral alla omaksvõetud erapooletuse joont.

Samasugune joon iseloomustab ka Poola poliitikat. Ehkki Poola pole seni kusagil deklareerinud urbi et orbi oma erapooletust, ehkki kuulused erapooletute riikide vöö kujundamisest pole leidnud kusagil ametlikku kin-

nitamist, ometigi võib pealiskaudselgi vaatlemisel konstateerida, et Poola poliitika on kantud neutraliteedi põhimõttest, on igasuguste blokkide vastane ja taotleb rahu kindlustamist huvide kooskõlastamise teel. Samas aga otsib Poola tihedamat kontakti nende riikidega, kes nagu temagi tunnustavad erapooletuse oma välispoliitika juhtivaks aluseks. Sellelt seisukohalt on väga sümptomaatne Poola välisministri kol. Becki külaskäik Rootsi, mis suutis näidata, et need kaks riiki, kelle vahel varem polnud peagu mingit erilist läbikäimist ega vahekorda, on nüüd kiirelt teineteisele lähenemas.

Erapooletuse põhimõte on võidutsemas meist põhjas ja lõunas. Asendi ja olukorra sarnasus manab ju peaaegu paratamatult esile samasuguse suhtumise rahvusvahelistesse probleemidesse ka meil ja Lätis ja Leedus. Balti riigid on seni vankumatult olnud lojaalsed Rahvasteliidu suhtes ja neid on õigusega loetud selle truimateks liikmeteks. Kahtlematult ja vastuvaidlematult jäävad nad, jääme meie ka edaspidi Rahvasteliidu ideaalide veendunud pooldajaks, kuid samas kehtivad Balti riikide suhtes samad väärted ja põhjendused, mis kallutasid hulga väikeriike taanduma erapooletusse oma julgeoleku nimel. Ka Balti riikides on nüüd rõhk kandumas erapooletusele ja kõikides Balti riikides sõelutakse esialgu vaid ajakirjanduses niisuguseid kardinaalse tähtsusega küsimusi, nagu *sanktsioonide fakultatiivseks kuulutamine ja sõjavägede läbilaske kohustuse tühistamine*. Need on küsimused, mis meil tegelikult juba ammu küpsenud ja sisuliselt otsustatud. Osaliselt on neis omaksvõetud seisukohad koguni deklareeritud, kuigi mitte vajaliku täpsuse ja selgusega.

Eestis on meie avalik arvamine olnud kõige järjekindlam selles suhtes. Peaks vist olema õige oletus, et see küsimus oli Eesti poolt päevakorda võetud vastselt aset leidnud Balti välisministrite konverentsil, millel — seda peaks samuti oletama — ka teiste Balti riikide, s. o. Läti ja Leedu poolt poleks tohtinud olla mingit põhimõttelist vastuseisu erapooletuse deklareerimisele kas ühiselt või üksikult, kuid igatahes viisil, mis peegeldaks kolme lepinglase üksmeelt. Konverentsi järele antud ametlik teadaanne kriipsutab alla Riias valitsenud ja saavutatud üksmeelt ja peaks arvama, et see kehtib ka seisukohtade kohta sanktsioonide ja eriti sõjavägede läbilaske küsimustes. Niisuguses olukorras ei peaks evima erilist tähtsust küsimus, kuidas ja millal Balti riigid võiksid esineda niisuguse deklaratsiooniga. See oleks vaid ajaküsimus, see oleks juba tehniline küsimus.

Erapooletuse põhimõte, olles omane paljudele naabruses asuvatele riikidele, asetab need ühtlasele poliitilisele platvormile, mis on samal ajal ka aluseks niisuguste riikide kiirele üksteisele lähenemisele. Seda nähet võisime tähele panna Poola—Rootsi suhetes, seda võime konstateerida veelgi suuremas ulatuses meie vahekordades Soomega ja Poolaga. Kaks sündmust illustreerivad seda tendentsi: Eesti välisministri külaskäik Soome ja Poola välisministri külaskäik Eesti.

Soomega ühendab Eestit rohkem kui erapooletuse põhimõte. Neid kahte soome sugu rahvaste riiki ühendab ammune abivalmis sõprus, mis nüüd rõõmustaval viisil üha süveneb ja kõveneb. Eesti-Soome sõpruses pole midagi kunstlikku, vaid kõik on loomulik ja südamest tulev. Nad ei tunne tülisid, mis neid eraldaksid, nad tunnevad ainult ühte mitmesuguseid sidemeid, mis neid ühendavad. Eesti-Soome vahekorra iseloomustamiseks on sõna „sõprus“ koguni nõrk, ilmekamalt ja õigemalt väljendab teda sõna „vendlus“. Niisugused vahekorrad on hinnalisemaks kontributsiooniks rahvus-

vahelise rahu säilitamisele, parimaks eeskjukuks solidarismi ja koostöö vaimule.

Poola välisministri kolonel Becki külaskäik Tallinna tähistab ligilähedaste nähete olemasolu Eesti-Poola vahekordades. Eesti ja Poola vahel valitseb juba vana ja karastatud sõprus, mis samuti põhineb esijoones ühistel vaadetel rahvusvahelisele koostööle. Poola huvid on mõistagi palju ulatuslikumad, kui seda on Eesti omad. Kuid Poola Baltikumi poliitikas valitsevad samad põhimõtted ja sihid, mis avalduvad meiegi poliitikas ja selles osas võib Eesti-Poola koostöö olla laialdane ja viljakas. See koostöö ei tugine kirjutatud lepingule, vaid asjale, mis palju tugevam kõikidest paktidest, nimelt vastastikusele usaldusele ja püsivale soovile sammuda käsikäes kõikides nendes rohketes küsimustes, kus meie huvid ühtuvad.

Ajakirjanduses on korduvalt vilksatanud kuuldused nn. erapooletute blokkist Jäämerest Musta mereni. Niisugused kuuldused ei tohiks küll millegagi põhjendatud olla. See peaks selge olema juba sellest, et ükski erapooletust riikidest, olgu see mõni Skandinaavia riik, olgu see Poola või olgu see Eesti, pole kunagi varjanud oma negatiivset suhtumist blokkidesse, olgu see kas või erapooletute blokk. Neid riike võib ühendada ja ühendabki vaid erapooletuse põhimõte. Tema alusel kujuneb täiesti vormivaba koondis, mis rahvusvahelises elus avaldub ja peabki avalduma esijoones tunnustatud moraalse jõuna või, nagu seda tahetakse paiguti ütelda, rahvusvahelise südametunistusena. Sellisena võib tema poliitiline praktiline erikaal olla mitmesugune, olenedes jõudude vahekordadest ja tarvitamisest. Kuid oma nõrkustelegi vaatamata jääb erapooletute riikide koondis püsivaks väärtuseks.

J. Paadla.

AJAKIRJANDUSE VEERGUDELT

IDEOLOGIA KÜSIMUS.

Käsitledes põhiseaduse elluviimise küsimust märkisime käesoleva aja- kirja ühes eelmises numbris, et meie poliitilisele elule on paratamatult tarvilik anda kindel ideoloogiline alus. Hiljem on sama küsimuse juures peatatud ka ajakirjanduse veergudel, kusjuures on selgunud erinevaid seisukohti.

Ühelt poolt tähendab L(aaman) sama küsimuse kohta „Maas Hääles“ 11. mail:

„Üldine suund poliitilisele elule on antud juba uue põhiseadusega. Lähemaks tegelikuks ülesandeks jääb seega — uue põhiseaduse elluviimine. See sisaldab endas kaks külge. Esiteks juriidilis-administratiivse külje, see on valitsusaparaadi ümberkorraldamise uue põhiseaduse järele. Teiseks poliitilis-psühholoogilise, mis tähendab kodaniku ja riigi vahekordade ümberkujundamist uue põhiseaduse alusele.

Mõlemad protsessid võivad toimuda üheaegselt ja rööbiti, võivad aga toimuda ka teineteise järele. Kui nad toimuvad üheaegselt, siis kujuneb „ideoloogia“ küsimus lihtsamalt: seks- ajaks, kui lõpule on viidud põhiseaduse administratiivne kehtivusele tulek, on toime tulnud ka tema poliitilis-psühholoogiline elluviimine.

Meil käivad need protsessid teineteise järel. Valitsuskorraldusena on uus põhiseadus juba kehtimas, uue põhiseaduse poliitilis-psühholoogiline elluviimine on alles ees. Juriidiline üleminekuajajärk on läbi, kuid veel üks üleminekuajag on ees.

Väljavaadete puudumine on iga üleminekuaja paratamatus. Ilma väljavaadeteta on aga rahva juhtimine raske, sest kaugemate sihtide puudumisel iga uus samm võib uusi kaksipidi-mõtlemisi ja uusi ümberotsustamisi tuua."

Natuke teissuguselt suhtub küsimusse H. T. „Päevalehes“ 14. maist. Ka tema tunnistab küll poliitiliste voolude ideoloogilise külje väljaarendamist, kuid ta jätkab:

„Meie ei saa ainult jagada seda vaadet, mida näib pooldavat E. Salurand, et visatagu ideoloogia taskust nagu pakk kaarte või brošüür lauale. Ideoloogiatega tavaliselt ei käi käsi nii hõlpsasti. Uuemast ajaloost on vahest teada ainult üks niisugune spontaanne ideoloogia tekkimise juht, see on „Mein Kampf“, mis ei sisalda mitte ainult kolmanda riigi ideoloogiat, vaid laseb kaunis täpselt ennustada ka kõik Hitleri valituse sammud. Tavalisem nähtus ideoloogiatega on aga see, et nad on alalises kujunemise protsessis, et nad on vastastikusel mõjuvusvahelises tegeliku eluga ja küpsevad avaliku arvamise sõeladel, et nad ei kujuta endast midagi lõplikku, valmit, muutmatut, vaid on ennemini teatavaks käitumise reegliks üldinimlikkude ideaalide suunas.

Ega's meil ei olnud puudust ka „vana vaimu“ aegadel ideoloogiatega, mis särasid vikerkaarevärviliselt vastu erakondade programmidele. Viga seisis ainult selles, et neid programme ei teostatud. Sellest vaatevinklist läheneme me juba seisukohale, et mitte niivõrd tähtis ei ole põhimõtete ja ideoloogiate deklareerimine, kui nende täitmine. Ärgem siis oodakemgi nii väga pakilt-palavalt ideoloogiate deklaratsioone, vaid püüame parem inimeste ja rühmade tegudest, esinemistest, reageerimistest elunähetele luua oma teadvuses ettekujutused igaühe ideoloogiast.“

Neis sõnavõttudes tunnustatakse seega ideoloogia vajadust, kusjuures aga H. T.-el on isesugune arusaamine ideoloogia kujunemisest. Ta omistab kõigepealt allakirjutatule täiesti põhjendamata vaate, nagu oleks rahva ideoloogia kujundamine sama lihtne, nagu taskust mõne brošüüri lauale viskamine. Ei sugugi mitte. Ideoloogia kujundamine nõuab kindlasti pikaajalist tööd, kusjuures tuleb arvestada meie ajaloolist ja ühiskondlikku kujunemist, eriti aga meie rahva sotsiaalset hingeelu. Eesti ideoloogia peab välja kasvama meie ajaloolisest arengust, rahva hingeelust ja vaimilisest omapärasest — ainult neil eeldustel kujundatud ühiskondlik maailmavaade saab olla ideeliseks juhiseks rahva elu seaduslikul arendamisel.

Rahvusliku ja riikliku ideoloogia seesuguse kujundamise juures ei saa aga kaugeltki asuda seisukohale, et küll kõik kujuneb iseenesest. Iseenesest kõiksuguste, ka vastupidiste jõudude koostöö tegevusel kujuneb nii mõnigi kord suur segadus ja poliitiline ummik, nagu me selles poliitiliselt olime näit. 1933./34. a. vahetusel. Niisugusteks uuteks segadusteks ja ummikuteks meie liberalismi lipukirja all küll jälle uusi eeldusi looma hakata ei taha ei poliitiliselt ega ideoloogiliselt. Seepärast on aeg, et aastatelt täisealisesse ikka jõudnud Eesti rahvusriigis arendataks edaspidi teadlikku poliitikat ning eesti rahvuslikku ja riiklikku elu juhitaiks kindlate, rahvusiseloole vastu vate ideeliste põhimõtete kohaselt.

Et ühiskondlikus elus on tähtsad ja mõõtuandvad teatud ideelised jõud, seda ei saa salata küll liberalistidki. Nende arvates tuleks aga kõikidele jõududele, mis ei taotle just riigikorra kukutamist, anda vaba voli, mille järele siis mehaaniliselt selguks mingi kesktee, mis peaks olema siis see õige tee. Sellekohaselt arvab H. T., et ega meie „vana vaimu“ ajalgi ideoloogiatega olnud puudu, ainult neid ei ole mitte teostatud.

Siin segab H. T. ideoloogiaküsimuse meie endiste erakondade program-
midega, mis olid küll kõike muud, kui kogu ühiskondlikku elu haaravad
tervikulised maailmavaatelised süsteemid. Iseasi on ajapoliitiliselt tingitud
erakondlikud seisukohad ja iseasi kogu rahvast tema kultuurilises, majan-
duslikus ja poliitilises tervikus kaugemas arenguperspektiivis haarav ma-
ilmavaateline käsitlus, mis annab põhimõttelised lähtekohad jooksva elu
küsimuste lahendamiseks. Seesugune maailmavaateline käsitlus vajab
teoreetilist selgust ja on põhimõtteliseks juhtnööriks tegeliku elu korralda-
misel. Seepärast ei saa käia H. T. poolt soovitatud teed, et laseme tegelikku
elu näidata, missugused põhimõtted seal ilmnevad, vaid sihikindlalt püsti-
tatud põhimõtete järgi tuleb kujundada tegelikku elu, et ei tekiks ideelist ja
praktilisepoliitilist virr-varri ja ummikut.

Meie ühiskonna vaimselt juhtival osal tuleb endale anda selgust, mida
tahetakse ja kuhu tüüritakse. Siis teab nii vaimne ja poliitiline juhtkond kui
ka rahvas, kus oleme ja kuhu läheme oma ühiskondlikus arengus. Juhuslik-
kusele ja ootama jäämisele ei saa põhjendada kindlat rahvuslikku ja riik-
likku arengut.

Ideoloogilisi küsimusi on teistes ühendustes puudutanud veel L.(aaman)
kahes kirjutises. „Rahvalehes“ nr. 58 märgib ta, et iga ajajärk otsib oma
lunastavat sõna ning viimasel ajal kuuleme ikka sagedamini sõna „solidari-
teet“. Kuna uus sõna on leidnud teed ametlikesse aktidessegi, sest trüki-
seaduses seisab „ühiseluline solidariteet ja rahva ühtlus“, siis võime uues
sõnas oletada suunda, milles liiguvad uue riikliku ideoloogia otsingud. Edasi
kirjutab L.:

„Solidariteeti loetakse uue aja ühiskonna põhimõtteks. Uue aja tööajotuse tõttu on ini-
meste saatus üksiteisega, ärarippuvus üks teisest nii suur, et ühe häda annab end varsti ka
teistele tunda.

Viimaste aegade riigielu tunneb kahte vastupidist põhimõtet. Esiteks — individualism:
igakuks enda eest, Jumal kõikide eest. „Laisser faire, laisser passer“ — las minna, nagu läheb.
Nõrgem sureb välja, tugev elab üle.

Teiseks — selle vastand — kollektivism. Isik, kodanik pole mitte midagi, riik, ühiskond
on kõik. Kodanikul pole muud õigust kui sõna kuulda.

Solidarism püüab nende kahe äärmuse vahel leida keskteed: lepitada isiku õigusi ühis-
konna huvidega.“

Edasi märgib autor, et solidarismi teoreetikute järgi ei tähenda ühis-
kondlik solidariteet mitte ainult kõlblist, vaid ka õiguslikku kohustust.
Kodaniku põhiõigused pole selle vaate järgi mitte sissesündinud piiramatud
õigused, vaid ka ühiskondlikud funktsioonid, kus õigus on kohusega seotud
ja õigus ühiskonna huvidega kitsendatud. Sotsiaalpoliitikas ei taotle see
vool ühiskonna kihtide ärakaotamist, küll aga nõrgemate kihtide kaitset.

Kokku võttes leiab L., et „solidarism on üsna lai mõiste ja enamasti
pahempoolse kallakuga, mis sihitud ühest küljest sotsialismi, teisest — kapi-
talismi vastu. Selle seisukoha omaksvõtmine tähendaks mõnegi meie laialt
levinud ühiskondliku vaate revideerimist“.

„Noor-Eesti“ mai-albumis „Künnipäev“ käsitleb sama autor õigusriigi ja
võimuriigi küsimust ning kirjutab:

„Alles ideoloogia on, mis annab riigikorrale püsivuse. Empiirikud on selles sagedasti
kahelnud ja vastuväitena toonud Napoleoni, kellele ideoloog oli sõimusõna. Kuid seal on küll
monarhist Maurras nelapead tabanud, kui ta Napoleoni ennastki nimetab „ideoloogiks“; tee-
reetikute antud ideoloogiast teostas ta suure praktikuna ainult seda, mis teostada andis. Võtke

kõige võidukam ja püsivam tema tööst — Code civile —, selle ideoloogiasst elavad veel meie põlvedki.”

Sama kirjutise kokkuvõtteis ütleb Ed. Laaman:

„Maailma ajalugu ei tunne väikerahvaid, kes oleksid end maksma pannud oma massi välise võimuga. Küll tunneb ta aga väikerahvaid, nagu juudid, kreeklased ja hollandlased, kes end maksma pannud oma sisemise kultuuri jõududega.

Enesestmõistetavalt ei saa väikerahvaski läbi ilma välise võimuta — enesekaitseks. Kuid selle psühholoogilised alused on sootuks teised kui võimul, mis taotleb ekspansiooni. Siin on võim kodaniku teenistuses, mitte ümberpöördukt.

On palju vaieldud selle üle, kas peab esikoht kuuluma välis- või sise poliitikale. Meie väikerahvale on asi selge: Meil peab esikoht kuuluma — kultuurpoliitikale. Kõik muu on — vahendid selle teenistuses.

Meie tähtsamaks ülesandeks on — vabaneda võõraste eeskujude orjalikest järeleaimamistest ja rajada oma vaimne iseseisvus, laenates võõrsilt ainult seda, mis meile sobib (meie sõrendus).

Väikerahva tee pole mitte võimu tee, vaid, nagu K. Päts ühes kõnes tähendas ja nagu seda ka J. Vasar on seletanud — kultuuri tee. Kuid sellest tuleb siis julgelt ka kõik järeldused teha.

Neis kahes kirjutises on Ed. Laaman avaldanud tervitatavaid mõtteid ideoloogilistest küsimustest. Juba aastaid tagasi seadsid ERK-id eesti rahvuslikeks põhimõtteiks muuseas seisukohad (avaldatud „ERK“ nr. 9/10 1933. a.), et eestluse ülesannete täitmiseks tuleb a) arendada eesti omapäralt ja vaimulaadile vastav kultuur, mis põhjeneb sünteetilisel mõtlamisviisil ja subjektiivsel arengul eestluse kasuks ja selle kaudu üldiseks hüvanguks ja b) täiuslikult kasutades eesti maala, ülal hoida ja kindlustada siin suveräänset Eesti rahvusriiki ja teostada selles õiglane ühiskondlik ja majanduslik kord, mis põhjeneb ühiskonna ja üksikisiku suhete kooskõlalisel lahendusel ning c) eestluse kultuuriliste eesmärkide saavutamiseks tõsta Eesti elus esiplaanile kõigi eesti vaimsete jõudude kavakindel arendamine meie omapäralt vastavaks kultuurloominguks. Siis aga ei olnud need mõtted nähtavasti veel ajakohased ega leidnud vajalist tähelepanu.

Vahepeal on meie ühiskondlik elu üle elanud suure murrangu ja selle tulemusel on muutunud vaated ka nii avalikus arvamises kui ka mõõduandvais ringkonnis. Mitte ainult viimati tsiteeritud kirjutiste autor, kes veel mõõdunud aastal vaidles vastu nende ridade kirjutajale solidarismi põhimõtete rakendamise pärast, ei ole vahepeal tervitatavas suunas oma seisukohti korregeerinud, vaid, nagu selgus eelpool käsitletud peaminister K. Eenpalu teadaandest Valitsuse põhimõtete kohta, on ka juhtivais ringkonnis asunud nii solidarismi põhimõtete teostamisele ning teisalt antud ühiskondlikus elus vääriline tunnustus kultuurilisele elule ning rahvuslikele ja teistele ideelistele põhimõtetele.

See on suur samm edasi senise majanduselu primaadi teostamisega ning aja jooksvaist ülesandeist tingitud olupoliitikaga võrreldes.

Kuid sellega, et põhimõttelised küsimused on üles tõstetud, ei ole need kaugeltki oma järeldustes lahendatud. Vastavate probleemide lahendamine nõuab veel palju tööd. Selleks peaksid koostööks koonduma kõik asjast huvitatud jõud.

E. Salurand.

MEIE JUHTKONNA KRIIS.

„Akadeemias“ nr. 4(10) 1938 ilmus E. Laamani sulest kirjutis juhtkonna kriisi kohta, milles autor avaldab rea tähelepanuväärivaid ja uudsenä mõjuvaid mõtteid selle, juba mõnda aega päevakorral seisnud probleemi kohta. Autori arvates oli meie viimaseaegne riigikriis eeskätt — juhtkonna kriis, mida tõendavat ka populaarseks muutunud hüüd „uute nägude“ järel. Kuid sellejuures ei nõustu autor ka nende väidetega, kes kinnitasid, et „rahvas on küps, — juhtkond pole küps“, sest pole ju loogiliselt mõeldav, miks valis poliitiliselt küps rahvas endale ebaküpse juhtkonna. Ergo — süüdi on mõlemad, või pigemini — „süü“ peitub meie ühiskondliku elu kiireiseloomalises arengus ja kodaniku poliitilise kasvatuses puudulikkuses.

Iseloomustades inglise ja prantsuse juhtkonna kasvatamist, milliste rahvaste arengus etendab suurt osa poliitiliselt küps haritlaskond, tõstab autor välja prantsuse eeskujule, kus mõistus on ühiskondliku hierarhia aluseks ja intellektuaalsed võimed aitavad inimest edasi ühiskondlikul redelil. Viimaste ulatus määratakse aga kindlaks valju selektsiooniga võistluse põhimõttel. E. Laaman kirjutab kokkuvõtlikult järgmist:

„Võistluseksamite süsteem iseloomustab kogu Prantsuse eliidi kasvatust, alates rahvakoolidest ja lõpetades kõrgematesse riiklikesse ametitesse võtmisega. Onupoja poliitikal ei jää siin pea mingit ruumi.“ „See kindlustas ametnikekaadri kõrgele kvaliteedile võimaldabki Prantsusmaal tema nii painduvat parlamentarismi, ilma et riik sellest hädaohtu satuks.“

Oma suurriigi eluõiguse paneb Prantsusmaa maksma mitte oma rahvaarvu või majandusliku jõuga, vaid oma eliidi väimse jõuga, mis karastatud kõige pinevamas sisemises võistluses.“

Vastandina Prantsuse eeskujule ilmneb aga meil haritlaskonna kui rahva poliitilise juhtkonna osatähtsuse langus, vaatamata sellele, et akadeemilise haritlaskonna suhtarvult oleme maailma kõige haritum rahvas. Selles on aga süüdi meie haritlaskonna apoliitiline kasvatus.

„Ajalooliselt on meie haritlaskond kujunenud saksa, osalt ka vene mõjudel. Haridusideaalides tähendas see üht ja sedasama, kuna vene omad olid saksast laenatud: võimalikult lai teoreetiline haridus, kuid ilma keskenduseta, — diferentseerumine ilma integreerumiseta. Klassikalik alus, kuid ilma poliitilise suunitluseta. Haritlasest pidi saama ametnik, bürokraat, spets, kuid ei mingil tingimusel kodanik. Poliitiliselt nurjunud eliidi needus lasus juba meie õpetajail.“

„Mälu koormamise kõrval püüsin veel saksa ja vene sentimentaal-anarhistelt moevooludelt — kabuhirmu eksamite eest. Ei mingit võistlust, ei mingit selektsiooni! Kuid eliit ei saa ju muud ollagi kui selektsioon, valimik, — kes pidi siis teda valida?“

„Aeg näib siin tasapisi parandust toovat. Ühelt poolt pidi elu ise näitama, et apoliitiline eliit, s. o. juhtkond, kes riiki ja rahvast juhtida ei mõtle, on mõttetus. Teiselt poolt pidi arusaamine läbi lööma, et kodaniku, liiatigi veel juhtiva kodaniku kasvatuses on vaja laia aqoorat, foorumit, mitte aga kitsaid kloostrikambrikesi.“

Kuni aga aeg asju parandas, jõudis haritlaskonna poliitiline ettevalmistamatus meil „esimese vabariigi“ hukkumisloos valusalt ilmsiks tulla. Haritlaskonna poliitiliste huvide puudusel kidunesid meie poliitilised voolud paljajaks „interessentide“, — nimelt eeskätt aineliste interessentide — aparaatideks, kes kapseldusid iseenestesse, kuna nende side rahva väimse eluga järjest lõdvenes, peaaegu ära kadus. Poliitika muutus peagu „businessiks“ — äriks, ja paljud meie nooremast haritlaskonnast hakkasid enda koguni pidama üheks „mustaks äriks“, millega korralikul inimesel ei sobi tegelda.“

„Rahvas vajab juhtkonda. Kui haritlaskond sellest osast loobub, siis otsib rahvas mujalt.“

„Poliitilised konjunktuurid võivad mööduda, kuid sotsiaalsed jõud otsivad uusi kristallisaatsooniteid. Ei suuda neid rahuldada senised juhtkonnad, siis leiavad nad varem või hiljem uusi.“

MIDA KÕIKE EI PÜÜTA KATTA SANGARLIKKUSE ÕILSA NIMEGA.

Vastuseks Alfred Vaga väidetele.

'Ajakirjas „ERK“ nr. 1 ja nr. 2 s. a. pealkirja all „Alahinnatud sangarlikkus“ võttis härra Alfred Vaga juba kolmandat korda avalikult sõna Vabadussõja Ajaloo Komitee väljaandel ilmunud „Eesti Vabadussõda 1918—1920“ I köite kohta. Esimesed kaks sõnavõttu toimusid päevalehe „Uus Eesti“ veergudel ja neile on ka samas ajalehes vastatud.¹⁾ Nendes kirjutistes originaalitses härra Vaga Vabadussõja algusaja ülekanndmisega 1917. aastasse ja nõudis, et valgustataks Vabadussõja ajaloo põhjalikumalt „kuidas eesti meessugu väeteenistuse kaudu Vene sõjaväes sai väljaõppe ja sõduri omadused“ (minu sõrendus J. S.) jne. Artiklis „Alahinnatud sangarlikkus“ aga läheb A. Vaga imestamapanevalt seda sangarlikkust otsima taandumislahingutest, s. o. meie Vabadussõja kõige raskemast ajajärgust, millal sangarlikkus ei võinud ega saanudki avalduda oma täies suuruses juba seetõttu, et meie formeerumisel olevad väeosad ei olnud veel kujunenud täielikult lahinguvõimelistekski, mis sündis alles sõja kestusel. Miks ei otsi A. Vaga sangarlikkust ka taandumislahingutele järgnevais sündmusis (näit. Tapa, Tartu ja Narva vallutamine, Narva kaitsmine veebruaris, Paju lahing jne. jne.), kus see esineb hoopis kujukamalt ja väljapaistvamalt, see jääb ta enda saladuseks.

Koolmeisterlikult püstitab A. Vaga teesid ja nõuded korraliku ja temale igapidi vastuvõetava ajaloo kirjutamiseks. Kui oletaksimegi nende nõuete vääramatust, siis kummaliselt autor hakkab kohe ise patustama nende vastu.

Nimelt, püüdes arvustavalt hinnata taandumisperioodi alguses esinevate lahinguliste sündmuste kirjeldust, nagu see on toodud Vabadussõja Ajaloo Komitee poolt väljaantud teoses, A. Vaga laskub säärase üksikasjade kirjeldamisse, mis kuidagi ei mahu käesoleva 500-leheküljelise teose raamidesse. Lahingutegevuse vähegi üksikasjalikumaks kirjeldamiseks läheks vaja mitu korda rohkem lehekülgi.

Arvestades eelöeldut on minu eelmises vastuses A. Vagale juba küllalt selgelt toonitatud, et Vabadussõja Ajaloo Komitee poolt väljaantud teos ei pretendeeri ega saagi pretendeerida lahingute detailsele kirjeldamisele, vaid et see on kokkuvõtlik käsitlus Vabadussõja sündmustest. Iga arvustaja võib seepärast leida pisisündmuse ja detaile, mis üldsusele väheütlevana on mainitud teosest jäetud välja, kuid mille kirjeldamist tema isiklikult aga peab väga tähtsaks ning sellelt seisukohalt loeb puuduseks käesolevale teosele. A. Vaga teebki nii. Seejuures komistab ta otsekohe aga üldtuntud inimlikule nõrkusele, pidades tähtsateks ainult neid lahingulisi episoode ja seda tegevust, millele ta ise on elanud lähedalt kaasa endise 4. polgu ohvitserina, s. o. 4. polgu taandumislahinguid. Ka sellega võiks ju veel kuidagi leppida, kuid halb on see, et A. Vaga nende kitsalt võetud sündmuste (teose 516 leheküljest on 4. polgu taandumislahingutele pühendatud ca 20 lehekülge) varal teeb üldist daadi hinnanguid kogu teose kohta.

¹⁾ „Uus Eesti“ nr. 10 ja 70 — 1938. a.

Eriti halva mulje jätab aga asjaolu, et A. Vaga, püüdes tõsta esiplaanile oma väeosa, ei saa seejuures teisiti, kui peab hakkama maha tegema teisi väeosi. Näiteks ta kirjutab (ERK nr. 2, 1938. lk. 93): „On õige, et 5. polgu roodude vastupidavus oli võrreldes 4. polgu roodudega palju väiksem ning et nad kergesti omavoliliselt laiali valgusid“. Väga halvustav märgne on toodud ka 1. polgu 13. roodu kohta (lk. 94). Selliste väidetega A. Vaga ise kisub teiste juures maha just seda sangarlikkust, mida enda suhtes loeb unustatuks.

Lugedes sääraselt ühekülgsest valgustatud A. Vaga väiteid jääb küll mulje, et ta oma „unustatud sangarlikkuse“ esiletoomisega tahtis küll päästa mitte meie sõjaväe kui terviku sangarlikkust, mida teos ise käsitleb küllaldase rõhuga, vaid taotle kõige sellega ainult oma väikesi inimlikke piisemärke, millel kõne all oleva teose objektiivse kriitikaga pole midagi ühist.

Edasi A. Vaga poolt esiletoodud hinnangud ja väited on tihtipeale ka niivõrd vastuolulised, et nad annulleerivad üksteist ise. Nii väidab ta lk. 94: „Ei, — esimesed rindeüksused olid vastupidiselt julguseandjad uutele üksustele, nende võitlusemoraali kasvatajad. Vastasel korral oleks rinne juba esimese sõjanädala järele kokku varisenud. See tohiks küll igaühele selge olla, kes ajaloolist tõde suudab ja tahab näha!“ Ent teisel (lk. 44) ta kirjutab: „Polgu esimene ja ainus pataljon ei saanud võitlusjõuna üldse tulla kõne alla — ta oli üliväsimusest ja ülepingutusest täiesti võitlusvõimetu“. Tekib küsimus, kumba hinnangut A. Vaga siis õigeks peab, sest võitlusvõimetu väeühik ei saa kuidagi olla julguseandja ja teiste võitlusemoraali kasvataja.

Ka teose hindamisel on A. Vaga samal määral muutlik. Esimeses kirjutises („Uus Eesti“ nr. 5 — 6. jaan. 1938) ta hindab teost järgmiselt: „Kokku võttes võib raamatut hoolimata puudustest siiski kõigile soovitada (minu sõrendus — J. S.) kui esimest ulatuslikumat teost Eesti Vabadussõjast ja selle eel-sündmustest“. Nüüd kolmandas kirjutises A. Vaga tuleb teose kohta hoopis erinevale hinnangule.

Mis puutub A. Vaga poolt leiutatud „vigadesse“, siis enamik neist põhineb A. Vaga väga isikupärasel ja iselaadi tõlgitsemisel, millega ei saa nõustuda. Eelmainitud põhjustel loeb Vabadussõja Ajaloo Komitee üksikasjalikuma vastuse Alfred Vaga artiklile asjatuks ja liigseks.

J. Soots,
Vabadussõja Ajaloo Komitee
Juhataja.

Ilmub 6 korda aastas. Tellimishind: aastas kr. 3.—, poolaastas kr. 1.70.

Toimetuse esimees ja vastutav toimetaja: *K. Särkava*.
Toimetused: *R. Indreko, Edg. Kant, K. Koljo, V. Nõges, Ed. Roos, E. Salurand, F. Solba*.
Väljaandja: *Tallinna Eesti Rahvuslaste Klubi*, Tallinn, Pärnu mnt. 10—16. Tel. 463-07.

Moodsaid kevaduudiseid

KLEIDIRIIDEID

*

COTTON SIIDSUKKI

*

ELASTSET INTERLOKK

TRIKOOPESU

Soovitat

A.-S. O. Kilgas

RESERVEERITUD

Perenaised!

Töö majapidamises on mänguasi kui käepärast

LODIX
kingakreem

SIDOL
metallipuhastusvahend

SIGELLA
poonimisvaha

NIPA
kärbsespuudjad

A/S. SIDOL COMPANY, Tallinn

PLEKITÖÖSTUS JA LITOGRAAFIA

G. LINHOLM

Igasuguste plekk-karpide, -tooside,
-nõude, -plakatite jne. valmistamine

TUUBITÖÖSTUS

ARTUR A. LINHOLM

Valmistatakse tinatuube nr. 0-11.
Töö headus kindlustatud.

VANA KALAMAJA 32, TEL.

43993

Kaubandusühisus

„Mineraal“

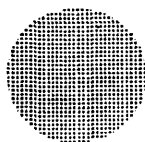
S. Berner & P. Sander

*Tallinnas, Inseneri tänav 3
T e l e f o n 462-65
Telegr. aadr.: Sanko - Tallinn*

●
*Petroleum, bensiin, nafta, auto- ja määrideõlid,
autokummid jne. Müük suurel ja väikesel arvul*
●

EESTI KIVIÕLI A/Ü.

SUURIM ÕLITÖÖSTUS EESTIS

TEHASED:

KIVIÕLIS. – TELEFON: SONDA 15

MUUGIBUROO:

TALLINN, PARNU MNT. 10. TEL. 478-66

Hind 60 senti.